

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Šikana na základních školách

Barbora Straková

vedoucí práce: Mgr. Zuzana Janotková

Praha 2012

Prague college of psychosocial studies

School bullying

Barbora Straková

The Diploma Thesis Work Supervisor: Mgr. Zuzana Janotková

Prague 2012

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně, pouze a jen s využitím pramenů a literatury uvedených v seznamu.

V Praze, 29.8.2012

.....
Barbora Straková

Poděkování

Mé poděkování patří především vedoucí této bakalářské práce, Mgr. Zuzaně Janotkové, za její podnětné připomínky, neocenitelnou pomoc a trpělivé vedení. Dále učitelům, výchovným poradcům a vedení základních škol, jež velkou měrou přispěly k uskutečnění výzkumného šetření. A v neposlední řadě všem respondentům, kteří otevřeně zodpověděli otázky dotazníku.

.....
Barbora Straková

Obsah

Úvod.....	7
1. Vymezení klíčových pojmů.....	9
1.1. Školní šikana.....	9
1.2. Škola.....	12
1.3. Agresivita, agrese.....	13
1.3.1. Dětská agresivita.....	15
2. Co se skrývá pod pojmem šikana.....	16
2.1. Šikana jako nemocné chování.....	16
2.2. Šikana jako závislost.....	17
2.3. Šikana jako porucha vztahů ve skupině.....	18
2.4. Formy a typy šikany.....	20
2.4.1. Šikana fyzická a psychická.....	21
2.4.2. Šikana skrytá a zjevná, vyloučení ze skupiny, projevy šikanování dle míry nutné aktivity oběti.....	22
2.4.3. Šikana přímá a nepřímá.....	23
2.4.4. Šikana mezi dívkami a šikana mezi chlapci.....	24
3. Obraz hlavních protagonistů šikany.....	27
3.1. Agresor.....	30
3.1.1. Typické vlastnosti agresora.....	30
3.1.2. Motiv agresivního jednání agresorů.....	32
3.1.3. Typy agresorů.....	32
3.2. Oběť.....	33
3.2.1. Charakteristika oběti šikany.....	32
3.2.2. Typy obětí šikany.....	33
4. Příčiny šikany.....	36
4.1. Rodinné prostředí.....	36
4.2. Školní prostředí, učitel.....	38
4.3. Šikana a agrese.....	41
4.3.1. Příčiny zvýšeného výskytu agrese u dětí.....	42
5. Důsledky a možnosti řešení šikany.....	46
5.1. Důsledky šikany pro oběť.....	46
5.2. Důsledky šikany pro agresora.....	48

5.3. Důsledky šikany u ostatních členů skupiny.....	49
5.4. Možnosti řešení šikany.....	50
5.4.1. Škola a učitelé.....	50
5.4.2. Rodiče.....	54
5.4.3. Intervence psychologa.....	56
5.4.4. Významná role prevence.....	58
6. Empirická část.....	60
6.1. Výzkumná část- úvod.....	60
6.2. Výzkumné metody.....	60
6.2.1. Výběr respondentů.....	60
6.2.2. Charakteristika dotazníku.....	61
6.2.3. Vyhodnocení dat, analýza dat.....	62
6.3. Výsledky dotazníkových šetření.....	62
6.3.1. Respondenti dotazníkového šetření.....	62
6.3.2. Výsledky odpovědí na vybrané dotazníkové otázky.....	63
6.4. Závěry výzkumného šetření a diskuze.....	77
Závěr.....	81
Seznam použitých pramenů a literatury.....	82

Úvod

Tématem této bakalářské práce je šikana na základních školách. Jedná se o téma často pojednávané nejen v posledním desetiletí. Přestože informovanost žáků, učitelů, ředitelů škol, ale i rodičů stoupá, šikaně se stále daří bujet. S tímto problémem se snaží bojovat několik psychologů produkováním odborných publikací, jež by měly představit možnosti řešení a vyrovnávání se s tímto problémem. Cílem této práce je objevit tyto někdy rozličné poznatky a představy autorů a zabývat se jimi. Šikanu nelze úplně vymítit a jak uvádějí i někteří autoři, mezi nimi i M.Kolář, je naprosto přirozené, že k ní v prostředí, jakým je škola, dochází. Můžeme se však zabývat tím, jak ji poznat, abychom se jí mohli co nejdříve postavit v boji. Můžeme se zabývat osobami, které se jí zúčastní a jejich osobnostními vlastnostmi, jež jsou v mnoha ohledech rizikové a vznik šikany usnadňují. A také se můžeme zabývat tím, jakou úlohu sehrávají při řešení šikany třeba rodiny aktérů a samotná škola. To vše se tato práce snaží obsáhnout. Šikanu jako téma své bakalářské práce jsem zvolila z objektivních důvodů, touto problematikou jsem se zabývala na praxi v Pedagogicko-psychologické poradně a v Trianglu – centru pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, ale také protože šikanu shledávám stále aktuálním a palčivým problémem, týkajícím se bezmála všech základních škol. Mému hlubšímu zájmu o toto téma předcházely i osobní zkušenosti.

V první kapitole teoretické části této práce je vysvětleno a popsáno, jak vypadá chování, které označujeme slovem šikana. Tato kapitola se zabývá v dnešní době užívanými definicemi šikany. Vedle definic šikany je v této kapitole také objasněn pojem škola, agresivita a agrese. Druhá kapitola představuje možnosti nahlížení na tento fenomén, opakující se typické vzorce chování šikanujícího (projevy šikany) a z nich odvozené formy a typy šikany. Ve třetí kapitole je podán celkový obraz agresora a oběti a jejich vlastností, jež se u aktérů šikany zpravidla opakují. V této kapitole je také nastíněn popis rodinného prostředí, ze kterého vycházejí. V další

kapitole jsou jmenovány hlavní příčiny, které připravují půdu pro šikanu. A v poslední kapitole teoretické části práce jsou pak hlavním předmětem zájmu důsledky tohoto chování, tedy nejčastěji se projevující dopad šikany jak na agresora, tak na její oběť, a možnosti řešení šikany. V empirické části této práce čtenáře seznámím s cílem a postupem výzkumného šetření, užitou metodou a v podkapitole 6.3 konečně s výsledky analýzy dat získaných z dotazníku, mapujícího vnímání problematiky šikany žáky druhého stupně.

1. Vymezení klíčových pojmů

1.1 Školní šikana

Ještě než přistoupíme k hlubšímu zabývání se šikanou, je třeba objasnit, co vlastně šikana je. Tato otázka je velmi důležitá, a přestože si každý z nás, ať už z osobní a přímé zkušenosti či jen z doslechu, dovede pod tímto slovem představit určité chování, nebylo pro odborníky jednoduché vytvořit obecnou definici.

Pavel Říčan ve svých publikacích uvádí definici šikany užívanou v posledních letech britskými odborníky, která zní „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“¹ Všimněme si, že tato definice jmenuje mnoho konkrétních typů chování a činností, které považujeme za šikanu, ale vyhýbá se většímu zobecnění. Můžeme však v této definici najít slova a charakteristiky, jež jsou při definování šikany často užívány, jako jsou opakovanost a také obtížnost ubránit se šikaně. Poslední větě této definice bych se ale odvážila mírně odporovat. Přestože stejná fyzická výbava s agresorovou nebývá „žádanou“ vlastností oběti a nestává se často, že by si agresor zvolil rovnocenného soupeře, domnívám se, že některé oběti mohou disponovat větší fyzickou silou nežli sám agresor. Tento fyzický předpoklad, by mohl

¹ ŘÍČAN, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 27

pomoci ubránit se šikaně, nemusí být ale podpořen psychickým, a tak se i z fyzicky silnějšího dítěte může snadno stát vhodná oběť.

Myslím tedy, že by mohlo být vhodné uvést některé další definice šikany, se kterými pracují jiní autoři. Vysvětlení pojmu šikany ministerstvem školství z pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, má takovouto podobu: „*Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.*“ (Věstník MŠMT ČR - sešit 1/2009)²

V této definici bych poukázala zvláště na označení šikany jako cíleného, obvykle opakovaného užití násilí, se záměrem ublížit jedinci, který se z nejrůznějších důvodů nemůže bránit. Také zdůraznění hodná je zmínka o nebezpečnosti působení šikany, která dlí v její závažnosti a dlouhodobosti, a podepisuje se často v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví oběti.

Všeobecná encyklopedie Diderot nám sděluje, že v případě šikany „*jde o fyzické nebo psychické, popř. kombinované ponižování až týrání slabších jedinců ve skupině silnějšími jedinci; projev zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních (zejména fyzických) dispozic; jeho důsledkem je poškození druhé osoby. Vyskytuje se např. ve škole, na vojně a v dalších typech kolektivů.*

² Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. [citováno dne 8.8.2012]. s. 7-9

Iniciátory bývají jedinci starší, fyzicky vyspělejší, popř. osobnosti sociálně narušené; právo jednání, které je sice samo o sobě výkonem práva, ale protože je zaměřeno na způsobení újmy druhému, stává se jeho zneužitím, a tudíž je právně sankcionováno.“³

Šikanování jako „*agresivní jednání uskutečňované s cílem získat pocit převahy a určité výhody prostřednictvím fyzického a psychického týrání druhých lidí,*“ vidí také Tomáš Novák, dále píše, že: „*Agresor se jím pokouší získat různé výhody, uspokojení a zadostiučinění. Nelze vyloučit ani motiv odplaty za křivdy, které se mu přihodily v minulosti nebo za ty, které do oběti promítá a tak či onak ji za ně činí zodpovědnou, Jde o jednání agresivní, nezákonné a obět' ponižující Bývá buď' podporován nebo alespoň mlčky trpěno skupinou, ve které se odehrává. ...*“⁴

Poměrně obsáhle se nad definicí šikany zamýšlí Dan Olweus, jehož definici vzpomíná i Pavel Říčan „*Žák, resp., student, je šikanován čili viktimizován, když je vystaven, opakovaně a po určitou dobu, negativním akcím ze strany jednoho nebo více žáků, resp. studentů.*“ (Olweus, 1993 in KOLÁŘ, 2011). Pavel Říčan také píše, že podle Olweuse jde zcela jistě o záměrné jednání (ale i třeba jen o neúspěšný pokus o takovéto jednání), působící bolest nebo diskomfort, tedy o jakoukoli agresi. K této definici by se dalo připodobnit i vymezení šikany J.Šturmou jako sociálně patologického jevu, jehož podstatnou charakteristikou je poškozující či agresivní jednání jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu dítěti. Odehrává se v přesile a často se opakuje (ŠTURMA, 2001).

Mezi agresorem a obětí je vždy asymetrický vztah, asymetrická agrese. Obět' šikany je v zásadě z nějakého důvodu bezbranná, ať už pro své fyzické vlastnosti, psychické zvláštnosti nebo jen proto, že agresori útočí ve skupině. Jen zřídka je útočníkem jen jedna osoba, agresor bývá podporován nejméně dvěma dalšími

³ Encyklopedie DIDEROT na CD-ROM, nakl. DIDEROT S.R.O., 2002

⁴ NOVÁK, T., CAPPONI, V.: *Sám proti agresi*. Praha: Grada publishing, 1996. s.45

žáky či celým třídním kolektivem. A tato asymetrie je v definicích také často skloňována.

Uvedené definice šikany se navzájem liší, nicméně nezdědky pracují s podobnými termíny. Jsou jimi především úmysl či záměr, opakované a dlouhodobé jednání, ublížení, agrese, asymetrie sil, ponížení, působení bolesti, zneužívání moci. Žádná definice však nemůže věrně postihnout, o jak zvrhlý a nebezpečný jev se jedná a jak často překračuje hranice psychologovy představitosti.

1.2 Škola

Dle velkého psychologického slovníku manželů Hartlových je škola pokládána za společenskou instituci, která plní mimo jiné vzdělávací, výchovné, socializační funkce (HARTL, 2010).

O. Matoušek ve Slovníku sociální práce popisuje školu jako instituci, která slouží primárně k výchově, již označuje také jako formování osobnosti, a vzdělávání, tedy k osvojování znalostí a dovedností. Vedle výchovy a vzdělávání škola slouží také ke společenské integraci, k níž vede zejména formování způsobů komunikace a úzký kontakt mezi příslušníky různých společenských skupin, ale na druhé straně slouží i k selekci žáků. Významně působí na umístování jedinců do systému společenské stratifikace, na tzv. sociální alokaci. Dále zmiňuje, že škola může být místem deprivace potřeb dítěte, i místem, kde je dítě žijící v nepříznivém rodinném prostředí resocializováno. Matoušek také vzpomíná fakt, že odpadnutí z běžné, standardní vzdělávací dráhy souvisí s různými typy pozdějšího sociálního selhání (MATOUŠEK, 2008).

Jinou slovníkovou definicí pojmu škola přináší N. Sillamy, který školu vidí jako zařízení poskytující kolektivní výuku, nástroje kultury a prostředky logického myšlení. Jde o prostředí řízené zákony a disciplínou. Škola dává dítěti možnost

socializace především vytvářením kamarádských svazků a dochází v ní k uvolňování některých rodinných pout. Předává dítěti kulturu, začleňuje jej do kolektivu a přivádí ke sdílení uznávaných norem a hodnot. Za jinou ambici školy považuje kompenzaci kulturních nedostatků rodinného prostředí a dát všem žákům stejné šance na společenský úspěch. Přes tuto snahu školy dle autora sociální determinismus přetrvává a škola jen může reprodukovat sociální nerovnost (SILLAMY, 2001).

M.Vágnerová popisuje školu z pohledu dětí jako velmi mocnou instituci, v níž dítě především získává nové role. Škola umožňuje dítěti postupnou integraci do společnosti a způsobem odlišným od rodiny přispívá k jeho socializaci. Do značné míry škola formuje identitu školáka, a to nejen v závislosti na potvrzení své vlastní hodnoty ve školním kolektivu (VÁGNEROVÁ, 2005).

1.3 Agresivita

Sillamyho psychologický slovník vyhodnocuje agresivitu jako tendenci k napadání. Agresivita představuje dynamismus jedince, vloh, díky níž může živá bytost dosahovat uspokojení svých životních potřeb, zejména alimentárních a sexuálních (SILLAMY, 2008).

B.Geist ve svém psychologickém slovníku uvádí, že agrese je *„útočné chování, které v určitém okamžiku nastupuje jako reakce na skutečné nebo zdánlivé ohrožení vlastní moci atp.“*⁵ Může být namířeno proti druhým osobám, ale nezřídka se vztahuje i k vlastní osobě. Její projevy mohou být evidentní (bití, kousání, trhání vlasů apod.) ale mohou nabývat i jemnější formy (pomluvy, ponižování apod.) (GEIST, 2000). Šikana, která je nepochybně agresivním chováním, může tedy nabývat různých forem.

⁵ GEIST, B. *Psychologický slovník*. Praha: Vodnář, 2000. s.16

Pro téma této práce je vhodná i definice agresivity zapsaná ve Slovníku sociální práce. O. Matoušek ji označuje jako „útočnost projevující se jednáním, které poškozuje věci nebo osoby.“⁶ Může být buď reakcí na ohrožení, naučeným způsobem prosazování vlastních přání nebo projevem vnitřního puzení. Matoušek vzpomíná i další nedílnou úlohu agrese, kterou je posilování pocitu moci a v některých skupinách i prestiže. Agresivní chování může být podporováno anebo také tlumeno způsobem výchovy či skupinovými normami (MATOUŠEK, 2008).

J. Žlunková, v publikaci nazvané *Co do školy nepatří*, považuje za důležité vymezit rozdíl mezi hojně užívanými pojmy „agresí“ a „agresivitou“. Agrese „znamená útok, také útočný vpád. Agresivní chování je útočné chování, může být namířeno proti věcem, lidem, ale také proti sobě samému. Agresivita je psychologický pojem, jde o vrozenou, pudovou dispozici, kterou nacházíme v určitých podobách u všech živočišných druhů.“⁷ Agrese je tedy vnímána jako chování, určité jednání, zatímco v případě agresivity se jedná o osobnostní dispozici člověka. Na otázku, co je to agrese, by Z. Martínek odpověděl jednoznačně, že je to projev agresivity v chování jedince. Zatímco agresivitu by označil za charakteristický znak osobnosti jedince, za dispozici k agresivnímu chování, jejíž určitou mírou je vybaven každý jedinec (MARTÍNEK, 2009).

Agresi jako útočné či výbojné chování popisuje i P. Hartl. Sděluje nám, že se jedná o projev nepřátelství, úmyslný útok na osobu či určitý předmět. Agresivitu pak vidí spíše jako útočnost, tendenci k útočnému jednání, které se může projevovat „skrytě, ve fantazii a myšlení, otevřeně sociálně tolerovatelnými formami...“⁸ (HARTL, 2000).

⁶ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. s. 21

⁷ ŽLUNKOVÁ, J. *Co do školy nepatří*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, str. 19

⁸ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. s. 23-24.

1.1.1 Dětská agresivita

Budu-li se v této práci zabývat tématem šikany na základních školách, pak nelze opomenout definici pojmu dětská agresivita. Dle mého názoru postačí definice z Psychologického slovníku P.Hartla, jenž vykládá agresivitu dětskou jako agresivitu odehrávající se v předškolním a mladším školním věku, „*kteřá je zaměřena především vůči vrstevníkům, ale též vůči rodičům, příp. pečovateli.*“⁹ Agresivní reakce jsou přítomné zejména při hrách, a, jak tvrdí P.Hartl, pokud jsou opětovány stejnou měrou - protiútokem, mizejí (HARTL, 2000).

⁹ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. s. 24.

2. Co se skrývá pod pojmem šikana

Definice nám mohou napovědět, čím se vyznačuje a jak se navenek projevuje chování a jednání skryté pod pojmem šikanování. Ale pro odhalení, rozpoznání a práci s tímto problémem je třeba proniknout hlouběji. M.Kolář poukazuje, že na šikanu je možné nahlížet hned z několika pohledů.

2.1 Šikana jako nemocné chování

V praxi nejběžnějším a pro první orientační posouzení situace zcela nezastupitelný je pohled na šikanu jako nemocné chování, kdy se odborník vzdělaný v problematice šikany (psycholog, výchovný poradce) či učitel zaměří na nejnápadnější projevy, jež porušují školní pravidla, nebo v krajní podobě mají povahu trestných činů. Mezi těmito projevy nacházíme jak fyzickou agresi a používání zbraní, např. věšení oběti na lustr, vrážení špendlíků do hýždě, bití pěstmi, fackování, škrcení či mlácení dalšími předměty, tak slovní agresi a zastrašování zbraněmi, tedy vyhrožování násilím, urážení, nadávky apod. Dále také krádeže, ničení a manipulaci s osobními věcmi oběti (peníze, oblečení, sešity, učební pomůcky a další věci). Ale i násilné manipulativní příkazy, jak v podobě donucení oběti k ponižujícím úkonům, např. ke konzumaci moči, klečet před agresory a prosit, líbat a čistit boty, tak donucení k odevzdávání svačiny či kapesného. Nebo zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary týkajícími se oběti (např. ignorace, pomlouvání, básně hanobící oběť apod., ale také kyberšikana)

Mohou sem patřit i méně nápadné projevy chování, jakým je mávání rukou před obličejem, kanadské žertíky, ponižující přezdívka a další „neškodné“ jednání, které však oběť prožívá jako šikanující a které také učitelé často podceňují.

2.2 Šikana jako závislost

Dále je možné nahlížet na šikanu z psychodynamického úhlu -jako na závislost. Nejedná se již o vnější pohled, jak je patrné, hlavním předmětem zájmu je vazba mezi agresorem a obětí. Ač se to zdá paradoxní, může se v praxi vyskytovat jak jednostranná tak oboustranná závislost. Chování oběti i agresora je v podstatě komplementární, ale jejich vztah vždy nerovnoprávný. Rozdělení žáků ve třídě na silné a slabé se řídí principem skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého, což se bezpochyby daří těm, kteří reagují silově a svůj strach skrývají vyvoláváním jej v druhých a prezentováním své silné stránky. Oběti pak pod tímto úderem ukáží své slabosti. Po této diferenciaci vznikne mezi oběma stranami oboustranná a překvapivě silná vazba. Pro agresora pak představuje ovládnutí a lámání vůle obětí slast, a podobně jako při závislosti látkové, se zvykne na její dávku a je jí často až ovládnut. Oběť se nejdříve snaží vyhovět agresorům a hru na slabého hraje, postupem času však tuto roli přijme za svou a se stupňováním agresivity útoků se v ní probouzí sebeobviňování a pocity viny, často se stává, že oběť považuje agresory za své kamarády a jejich „zájem“ o sebe považuje za projev kamarádský. Jedinečný vztah mezi útočníkem a obětí, intenzita závislosti v tomto vztahu je jedním z rozhodujících kritérií pro výběr nástrojů diagnostiky a následné léčby šikany. K vytvoření tohoto vztahu také jistou měrou přispívá právě již zmiňované opakování, jeden z definujících znaků šikany jako patologického chování. S vědomím tohoto mechanismu můžeme lépe prohlédnout a sledovat dění ve skupině.

2.3 Šikana jako porucha vztahů ve skupině

Poslední z možností, nikoli důležitostí, jak lze šikanu vnímat je jako poruchu vztahů ve skupině, sociálněpsychologický pohled. Střed našeho zájmu se rozšiřuje z agresora (či jádra agresorů) a oběti na celou skupinu. Šikanování není pouze záležitostí agresora a oběti, vývoj vztahů ve skupině při šikaně má svou vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Můžeme si jej představit jako šířící se vir, proměnu zdravých v nemocné, který postupuje v pěti stádiích, přičemž v každém z nich se vyžaduje odlišný způsob zásahu. Znalost tohoto vnitřního vývoje šikanování, umožňuje respektovat různé obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a volit diagnostické a terapeutické postupy.

V prvním stadiu, nazvaném M.Kolářem zrod ostrakismu, dojde k vyčlenění a objevení tzv. obětních beránek, outsiderů, a následnému šikanování, ostrakismu. Zatím jde o mírné formy ubližování, především psychické, jedinec je neoblíbený a neuznávaný, odmítán spolužáky, kteří se s ním buď nebaví, nebo na jeho účet dělají drobné legrácky.

Ve druhém stadiu, nastává přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese. Na základě destruktivního řešení krize ve skupině, která je přirozená a vyžaduje zvládnutí za pomoci učitele, dochází k upevnění skupiny na úkor oběti. Ostrakizování slouží jako ventil napětí ve třídě. Nejen náročné situace (přibývajících nároky ve škole) zapříčiňují postup do tohoto stadia, ale také pobyt žáků např. na horách, kdy se vztahy prohlubují a obětní beránci se dostávají dále na okraj.

Ve třetím stadiu se odehrává vznik jádra, úderného jádra, tedy skupinky agresorů. Skupina je již hrubě rozdělena na podskupiny.

Čtvrté stadium představuje dobu, kdy jsou normy agresorů přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. Málokdo

z žáků se již tomuto tlaku dovede postavit a týrání spolužáka se účastní do této doby i ti jinak mírní a ukáznění.

Pátý stupeň znamená totalitu neboli hlubokou šikanu, nastolení totalitní ideologie šikanování. Skupinu lze rozdělit na agresory, kteří se považují za něco více, „nadhli a kingy“ a jejich oběti „poddané, bažanty“. Často totiž obě skupiny nesou podobně kreativní označení. Jedná se zde o využívání moci, již agresori nabudou, k získávání materiálních věcí či školních znalostí od obětí, ale také ke způsobování bolesti a znásilňování obětí různými způsoby.

K posouzení vážnosti šikany můžeme kromě rozpoznání dosaženého vývojového stupně, dospět také jednodušší metodou. Protože závažnost šikany nedovedeme změřit, můžeme se alespoň po ní ptát. Zajímá nás, jak trýznivé je pro oběť to, co jí agresori dělají, jak často je napadána a jak dlouho již trvá šikanování. Odpověď na tyto otázky nám umožní pozdější hrubé posouzení, které má praktický význam pro zvážení rychlosti a potřebné doby trvání zásahu odborníků (psychologů). Přestože zodpovězení těchto otázek nám může být nápomocné, je třeba si uvědomit obtížnost posouzení těchto tří faktorů. Odpověď na první otázku závisí také na časové perspektivě. Pokud dítě ví, že jeho trápení brzy skončí (např.:s odjezdem domů z dětského tábora), může se mu trýznivost zdát menší. Také pokud je obětí více, tedy je šikanován větší počet obětí současně, trápení se rozloží a šikana se může zdát snesitelnější. V neposlední řadě je prožívání trýznivosti určeno citlivostí dítěte. Pocit, že je dítě šikanováno, je vždy do značné míry subjektivní. Přesto však to dítě, které prožívá skutečné šikanování, rozdíl mezi šikanou a obyčejným škádlením určitě bezpečně pozná. Proniknutí do výše uvedených mechanismů, zcela jistě odborníkům (psychologům) pomáhá rozlišit, jaké chování šikanou je a jaké naopak patří mezi obvyklé a tolerovatelné. Mezi žáky základní školy je běžné škádlení tzv.teasing, které je jedním z druhů sociální komunikace či sblížování (Kolář, 2011).

Podstatný rozdíl však spočívá v tom, že škádlení je oběma zúčastněnými stranami vnímáno stejně, nezpůsobuje vybranému jedinci ponížení či bolest. V případě opakování se pak většinou jedná o šikanu. Hranice mezi škádlením a šikanou je však velmi tenká a jejich rozeznání vyžaduje cit, zkušenost a někdy i soustředěnou pozornost. Snad právě z tohoto důvodu bývá běžnou výmluvou agresorů, jejich rodičů a někdy i učitelů, tvrzení, že jde o „nevinné škádlení“. Proto je třeba mít na paměti zásadní charakteristiky šikanujícího chování: vždy jde o převahu síly nad obětí (také mentální a mocenské!), oběť vnímá útok jako nepříjemný. Že se útok na stejnou oběť opakuje nebo bývá dlouhodobý, nás nesmí zmást, může být i jednorázový, či krátkodobý.

2.4 Formy a typy šikany

Právě určení forem šikany je považováno za velmi důležité. Formy šikany totiž představují celkový vnější obraz a ten pak také velmi závažně souvisí se samotnou léčbou (KOLÁŘ, 2011). Většina autorů, stejně jako tento přední český odborník na problematiku šikany, určuje její formy z hlediska typu agrese, tedy dle konkrétních vnějších projevů agresivity v chování jedince. Jedná se například o fyzické napadání či o slovní agresivní projevy atp. M.Kolář však ještě rozlišuje formy šikany podle věku žáků a typu školy, typu řízení školy, z genderového hlediska anebo podle určitých zdravotních omezení ve vzdělávání. E. M. Fieldová ve své knize uvádí, že existují čtyři hlavní typy šikany: škádlení, vylučováním ze skupiny, fyzické napadání a obtěžování (FIELDOVÁ, 2007).

Přestože se uvedené formy šikany v praxi kombinují, je pro odborníky ale i laiky pohybující se v této oblasti nezbytné znát základní formy šikany a jak je zmíněno výše, i způsoby léčby a postupy hodící se k zvládnutí těchto jednotlivých forem.

2.4.1 Šikana fyzická a psychická

Pokud se budeme držet rozlišování forem šikany z hlediska vnějších projevů, vzniknou nám především dvě hlavní skupiny, fyzická a psychická šikana. V druhém případě se ale častěji užívá pro jasnější vymezení obou forem názvu verbální, protože fyzická forma šikany působí zákonitě i psychicky. Přestože se vnější znaky chování agresora obrací spíše na tělesnou schránku oběti, nelze nezasáhnout i tu psychickou.

E.M.Fieldová píše, že fyzická šikana má podobu napadání slabšího jedince, které se odehrává pravidelně. Může se jednat o napadení přímo oběti či nepřímé útoky, jakými je užívání gest, pronásledování či ničení věcí. K tomuto typu šikany pak řadí mj. strkání, vrážení do oběti, kopání, fackování, fyzické znehybňování, užívání zbraní, krádeže osobních věcí oběti (učebnic, svačín apod.), poškozování věcí či oblečení oběti, zavírání oběti v místnosti, záměrnou sabotáž úkolů a práce oběti a další (FIELDOVÁ, 2007).

Také Stanislav Bendl mezi způsoby fyzického šikanování uvádí například strkání, tahání za vlasy, pohlavkování, údery pěstí, kopy, plivání na oběť. Za verbální projevy šikanování pak S.Bendl považuje např. posmívání, nadávky, rozšiřování lží a pomluv (BENDL, 2003). E.M.Fieldová verbální násilí označuje pojmem škádlení. M.Kolář však v poznámce k českému vydání její knihy uvádí, že existuje škádlení, které není šikanou, jak je uvedeno výše v této kapitole. Nicméně pohled autorky na verbální šikanování, přináší jeden zajímavý fakt, a to především že tím, co oběti ubližuje, je záměr, publikum a sociální kontext. Verbální vyjádření se může v řadě zemí lišit, co je ale společné všem výrazům je jejich zlomyslné užití, urážlivý tón v hlase, výraz tváře a další neverbální signály, které slovo zabarvují. Neméně důležitým faktorem, který dodává slovům zraňující charakter, je pak také pravidelné opakování. Za projevy verbální šikany pak autorka podobně jako Bendl, označuje nadávky, posměšky, pokřikování, slovní požadavky

či hrozby, ale také hanlivé vzkazy, zprávy na papíře apod. (FIELDOVÁ, 2007).

Zajímavé jsou výsledky výzkumu uskutečněného na Moravě a ve Slezsku J.Honem. Tento výzkum se týkal názoru dětí na šikanu a způsoby šikanování. Ze shrnutí názorů dětí je patrné, že většina dětí si pod pojmem šikana představí především fyzickou agresi. Na prvním stupni se jedná o 55% dětí a na druhém stupni o celých 68% dotázaných. Mezi příklady šikanujícího chování, které nejčastěji uvádějí, jsou pak výhrůžné a obtěžující pohybování rukou před obličejem, fackování, bití a kopání. Psychickou agresi jako odpověď uvádí 30% dětí prvního stupně a 43% žáků druhého stupně. Za charakteristické projevy tohoto typu šikany považují vtipkování na úkor oběti, zesměšňování slabosti, chyb, handicapů obětí, zastrašování či urážení rodičů. O dalších formách šikany, jakou je krádež, ničení, manipulace s věcmi anebo násilné a manipulativní příkazy se zmiňuje méně než 20% dotázaných žáků na obou stupních základní školy (Hon, 2001 in MALACH, 2010).

2.4.2 Šikana skrytá a zjevná, vyloučení ze skupiny, projevy šikanování dle míry nutné aktivity oběti

Rozlišování dalších typů šikany se různí od autora k autorovi. S.Bendl navrhuje jako další z možných kritérií „viditelnost šikany“. Podle něj pak rozlišuje šikanování skryté a zjevné. „*Skryté šikanování se projevuje sociální izolací oběti a jejím vyloučením ze skupiny vrstevníků.*“¹⁰ Vedle něj má zjevné šikanování spíše podobu fyzického násilí a ponižování či psychického ponižování a vydírání anebo destruktivního chování vůči majetku oběti.

M.Fieldová se podobně jako S.Bendl zabývá vylučováním žáků ze skupiny. Podle ní však může být vyjádřeno jak otevřeně,

¹⁰ BENDL, S.: *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s.27

např. sdělením oběti.: „Nechceme, abys tu s námi seděl.“, tak i nepřímou, nenápadně, skrytě, což se projeví např. v nepřátelské řeči těla. Cílem tohoto agresivního jednání je právě vytvořit skupinovou identitu, která se stane mocným nástrojem kontroly i útoku. Agresor potom nemusí ani sám zasahovat, k útoku na oběť postačí takto ustavená společenská struktura. K tomuto typu šikany bychom zařadili např. typické chování skupiny, když se k ní oběť blíží a skupina okázalou ignorací a otočením se zády naznačuje nezájem.

Dalším z dělítek pro klasifikaci šikany by mohla být míra aktivity oběti. Přičemž agresivní jednání může donutit oběť k chování spíše pasivnímu snášení ponižujícího jednání či k nedobrovolnému vykonávání určité činnosti, k degradující aktivitě. Což může pro oběť znamenat větší ponížení než pasivní trpění agresivního jednání.

Dle Bendla se ve školách můžeme setkat také se šikanou ekonomickou, jevem, který souvisí s rozdíly v socioekonomické situaci rodin. Rozdílné finanční možnosti rodičů, zejména ty menší, jsou pak důvodem k výsměchu a opovrhování.

2.4.3 Šikana přímá a nepřímá

Přímé šikanování je často provázeno násilím všeho druhu, slovním napadáním, zotročováním oběti. Jedná se útok agresora zaměřený přímo na oběť, odehrává se v přímém kontaktu agresora a oběti. Dle Říčana spočívá především v působení bolesti bitím, kopáním, bodáním, ponižující tělesné manipulaci, poškozování a kradení věcí oběti a dalších fyzických útocích, také ve verbálním útočení nadávkami, posměchem, urážením atd. anebo v již zmíněném zotročování oběti, donucení oběti k ponižujícím či zakázaným aktům.

Jedná-li se o nepřímou šikanu, jde spíše o sociální izolaci, o již zmíněné vyloučení žáka ze skupiny. Snaha oběti, jakkoli se skupině přiblížit či zavděčit je opětována dalším posměchem.

Nežádka se v praxi ukazuje, že tento typ šikany užívají častěji právě dívky. Nepřímá a přímá forma šikany se často kombinují, doplňují a vycházejí jedna z druhé.

Jiný, často zmiňovaný, model, podle nějž lze mapovat druhy šikany, vytvořil M.Kolář. Jedná se o kombinaci tří dimenzí členění projevů šikanování: přímých a nepřímých; fyzických a verbálních; aktivních a pasivních. Vzniklé kombinace pak vytvoří specifických osm druhů šikanování, z nichž každý vyžaduje při léčbě trochu odlišný přístup.

2.4.4 Šikana mezi dívkami a šikana mezi chlapci

Forma šikanování je závislá hned na několik faktorech. Mezi hlavními určujícími faktory je právě pohlaví účastníků. Zatímco u dívek se jedná spíše o formu nepřímou, u chlapců se pak častěji setkáváme s přímou formou, jejíž projevy mají převážně fyzický charakter.

Mezi chlapci je možné nalézt mnohem více agresorů i obětí přímé šikany než mezi dívkami. D.Fontana uvádí, že mezi trýzniteli je třikrát více chlapců, než dívek. K napadnutelnosti těchto výsledků výzkumů ale přispívá fakt, že dívky mohou být méně ochotné šikanování přiznat. Šikana mezi dívkami spočívá spíše ve vylučování ze skupinových činností, ignorování a šíření pomluv a je tak více skrytá oproti zjevnému fyzickému násilí (FONTANA, 1997). Co odpovídá Fontanou udanému počtu chlapců tyranů je, že chlapci si vybírají oběti napříč pohlavími, kdežto děvčata šikanují převážně příslušnice stejného pohlaví. S čímž částečně koreluje i zjištění zmíněné Kolářem, že dívky se častěji stávají obětí. Jsou totiž šikanovány jak dívkami, tak chlapci (KOLÁŘ, 2011).

Chlapci se tedy častěji uchylují k fyzickému násilí. Dle Fieldové často užívají šikanování k „vybudování pověsti“ a jako pravěcí předci – lovci se soustředí spíše na individuální úspěchy a akce založené na jejich fyzické zdatnosti, dávají tedy přednost

fyzické šikaně, přímé a otevřené. Dívky naopak mají sklon chovat se jako sběračky – pohybovat se v menších, důvěrných, přátelských skupinkách, ve kterých také pak šikanují (FIELDOVÁ, 2007). Kolář potvrzuje toto tvrzení, že se dívčí šikana odehrává mnohem častěji v kamarádkém převleku, zatímco chlapi raději šikanují své nepřátele, se kterými jsou očividně nepřáteli na život a na smrt. (KOLÁŘ, 2011). Zajímavé také je, že ve vztahu mezi agresorkou a její obětí se také mnohem častěji vyskytuje závislost.

Dívčí šikana se oproti šikaně mezi chlapi poněkud liší, což potvrzuje nejen M.Kolář i D.Fontana, ale i řada dalších odborníků a laiků. Vzhledem k představám o hodných dívkách vytvořených společnostmi, bychom očekávali, že se odehrává méně často, ale není tomu tak. Liší se především ve své formě. V souladu s odlišnou podstatou dívek od chlapců je zjištění, že je u dívek v popředí psychická podoba šikany. Hovoříme o nepřímé, ale i přímé verbální agresi. Zároveň nemůžeme tvrdit, že se jedná o méně nebezpečnou formu, narozdíl od té fyzické. Tato specifická šikana spočívá v dodání oběti pocitu, že je „absolutní nulou“, snížení jejího sebehodnocení a sebejistoty. Prostředky k přivodění tohoto pocitu mohou být různé, počínaje přímými slovními agresivními útoky a konče na opačném pólu úplnou izolací a segregací. Dívčí způsob šikanování je typický skrytou sociální agresi, která izoluje oběť a staví ji na okraj skupiny, kde ji často zanechá bez jakýchkoli kamarádkých vztahů. Ve výzkumu E.Jirkové se také potvrdilo, že dívčí šikana je skrytá a méně viditelná. *„Oběti uvedly, že z 96 % zažívaly od agresorů pomlouvání, 79 % posměch, 73 % nadávky, 60 % ponižování a 46 % ignorování. Pouze 15 % obětí uvedlo fyzické projevy agrese, zejména facky a dále kopání, bití, rány, pěsti.“¹¹*

Paradoxní je, že na rozdíl od chlapeckých agresorů, jsou dívky agresorky ostatním dětem sympatičtější. Což může být způsobeno užíváním intrik, jež jsou skryté a balamutí svědky šikany. Intriky tak vedou k vybudování popularity intrikána a obdivovatelé

¹¹ JIRKOVÁ, E. *Šikana v dívčím světě*. In Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém, Sborník příspěvků z konference. s.126

ani netuší, jaké kruté pozadí má. Násilnosti provozované chlapci, jsou sice všeobecně shledávány obdivuhodnými, zároveň však vzbuzují v pozorovateli strach. Sympatie pozorovatelů jsou pak v tomto případě na straně oběti, se kterou soucítí.

3. Obraz hlavních protagonistů šikany

Tato kapitola je věnována charakteristice hlavních aktérů šikany. Protože se jedná o zobecněné vlastnosti vycházející ze zkoumání několika odborníků, bylo by chybou je nehledě jedinečnosti každé lidské bytosti, její součinnosti s dalšími faktory, jakými je např. prostředí, ve kterém se tato bytost utvářela i primárně socializovala, považovat za dogmaticky platné pro každého aktéra šikany. Jde o opakovaně se vyskytující ukazatele, které by nám mohli pomoci při vytváření obrazu aktérů šikany a jejich snadnějšího rozpoznání při její diagnostice. Proto je podle mého názoru důležité se v rámci mapování oblasti šikany zabývat i tímto tématem.

3.1 Agresor

3.1.1 Typické vlastnosti agresora

Agresor, původce šikany, zpravidla bývá dítě nebo člověk (pozn. původcem šikany také může být i skupina disponující početní převahou), který je starší, tělesně zdatný, agresivní k vrstevníkům a mnohdy i k učitelům, a mívá kázeňské problémy. Spojení mezi šikanou a rysy nízkého sebevědomí naznačili v 80. letech 20. století Mykeltun a Roland. Také zdůraznili souvislost s malou sebedůvěrou a podprůměrnými studijními schopnostmi (BENDL, 2003). Fakt, že agresor vždy trpí nedostatkem sebevědomí či pocitu méněcennosti, může být omylem. Agresor může sice být osobností s nedostatečným sebeoceněním, stejně tak ale i sebejistý, neúzkostný, sociálně pružný jedinec. O neúzkostných a sebejistých agresorech hovoří také Říčan. Tvrdí, že agresorů, kompenzujících si pocitu méněcennosti je nanejvýš pětina. *„Na domněnku, že agresoři (nešlo speciálně o aktéry šikany) trpí pocitu méněcennosti, si vsadili autoři jednoho*

*nápravného programu, kteří se snažili speciálními postupy zvýšit sebevědomí těchto jedinců. Zvyšování sebevědomí se dařilo k jejich spokojenosti, ukázalo se však, že agresivita takto „ošetřovaných“ agresorů se ještě zvýšila,*¹² píše Říčan. H.H Erb na druhou stranu udává jiný fakt. Většinou se prokáže, že právě agresivní chování a vystupování maskuje nedostatek sebevědomí a pocitu vlastní hodnoty. Lidé, kteří působí na první pohled jako suverénní lidé, mají často v skrytu duše strach, který se snaží zastřít. Při bližším pohledu bylo zjištěno, že mladiství násilníci se cítí nejistí, neschopní, ponížení a pochybují sami o sobě (ERB, 2000).

Agresor může být u spolužáků neoblíbený, protože spíše než sympatie z něj mohou pociťovat strach. Také bývá dominantní, prosazující se, a především krutý a zlomyslný. (ŘÍČAN, 2010). Temperamentní, méně nadaný a někdy až překvapivě nebezpečný. V kolektivu často vystupuje v roli vůdce. Iniciátorem šikany bývají jedinci starší, fyzicky vyspělejší. K jeho typickým fyzickým vlastnostem se řadí tělesná zdatnost (síla a obratnost). Někdy však bývá naopak nedostatek síly kompenzován inteligencí s bezohledností a krutostí. Psychické vlastnosti agresora jsou mj. touha dominovat, nedostatek empatie a zakrnělé svědomí.

Morální slepota agresorů je působena na dvou úrovních, má charakter obrany sebepojetí a na hlubší úrovni se jako její základní zdroj ukazuje výrazná sobecká a sebestředná orientace. Je známo, že lidé pro ochranu svého sebepojetí udělají mnoho. A tak se často setkáváme s racionalizací, kdy agresor svaluje vinu na svou oběť. Mnohdy natolik přesvědčivě s pláčem a velkým citovým nasazením, že učitel bere jejich tvrzení vážně. Setkáváme se s projekcí, kdy někteří agresoři s pláčem tvrdí, že je oběť šikanuje, bije a týrá a své agresivní pohnutky a chování přisuzují druhým.

Agresoři, jako „siláci“, se zpravidla považují za střed světa a upravují si mravní normy dle svých potřeb. Jejich mravní hranice jsou pružné a téměř vždy si najdou vysvětlení pro své

¹² ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. s.32

chování. Často však sami netuší, že jsou vedeni nutkavou potřebou rozpouštět vlastní strach a vytvářet falešný pocit bezpečí, v jejich možnostech není reflektovat jejich skutečné motivy.

Každý z nás se rodí jako sebestředná bytost, během života máme ale možnost tuto vlastnost svým rozhodnutím odmítnout, vytvořit si její hranice. Záleží ale na prostředí, ať už v rodině (a hlavně v ní), ve škole apod., ve kterém rosteme a poznáváme sami sebe. (KOLÁŘ, 2011). Pokud přirozený psychický vývoj lidské bytosti nedostane z jakéhokoli důvodu šanci zdárně postupovat, může dojít k ustrnutí. A právě tak se iniciátor šikany vyhnul bolestivému duchovnímu růstu – ustrnul na počátečním stupni vývoje, *„kdy lidská spiritualita ještě leží ladem. Duchovně neprobuzená bytost jedná v podstatě antisociálně – je uzavřena do skořápky svého já a všechny její vztahy jsou zjevně či skrytě prospěchářské, manipulující a parazitující.“* Agresor, stejně jako člověk v tomto stadiu vývoje má pocit oprávněnosti. *„On totiž ví, že já nebo my jsme lepší než ti druzí. Proto je samozřejmé, že máme moc rozhodovat a přivlastnit si pro sebe všechny výhody, které lze získat,“* píše M.Kolář. Agresorova antisociální tendence nechává průchod růstu vrozené touhy po moci. *„Přítomná agrese není v člověku kultivována, transformována a slouží primitivnímu já. Z této poruchy vývoje se mohou v rámci určitých podmínek rozvíjet nejrůznější druhy zla, mezi nimi i šikanování.“*¹³

Šikanující bývá tedy necitlivý, bezohledný k ostatním a jeho svědomí není dostatečně vyvinuté. Podle D.Lineše ale nemůžeme označit většinu agresorů za „psychopaty“, nýbrž raději za osoby, jejichž sociální dovednosti nejsou dostatečně rozvinuté a v kolektivu patří k těm méně oblíbeným. Zdá se, že ani jejich sebepojetí dostatečně silné (LINES, 2008).

¹³ KOLÁŘ, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. s.50-51

3.1.2 Motiv agresivního jednání agresorů

Agresoři potřebují nějaký motiv anebo podnět k šikaně, a když se žádný motiv nenabízí, sami si ho dokážou najít. Nejčastějšími motivy jsou: *motiv upoutání pozornosti*; *motiv zabíjení nudy* – šikanování přináší vzrušení i pocit, že agresor našel, co ho baví, bez čeho od teď nemůže žít; *motiv poznávání*, zkoušení lidské trpělivosti, výdrže; *motiv žárlivosti*; *motiv obrany* – bývalá oběť chce předejít svému týrání v novém prostředí a *motiv vykonat něco velkého, hrdinského* – dokazují sami sobě, že jsou schopni velkých činů, nejsou už jen neúspěšnými žáky (KOLÁŘ, 2011).

3.1.3 Typy agresorů

Vlastnosti agresorů, rodinné prostředí a jejich vystupování navenek se vyskytují v určitém seskupení, na základě něhož, můžeme mluvit o několika typech agresorů. M.Kolář zaznamenal během své praxe tři typy agresorů – iniciátorů šikanování: „hrubián“, „elegán“ a „vtipálek – srandista“. Toto rozlišení sdílí i Z.Martínek. Jednotlivé typy agresora se odlišují především ve vnějších projevech šikany. Zatímco *agresor - hrubián* šikanuje tvrdě, nelítostně, šikanu užívá k zastrašování ostatních, a k týrání své oběti využívá zejména síly a fyzické převahy, pak *agresor – elegán* šikanuje rafinovaně, skrytě a působí navenek velice slušně. *Agresor – srandista* šikanuje zpravidla pro pobavení sebe i ostatních, má snahu zdůraznit humorné a zábavné stránky oběti, zpestřuje vyučovací hodiny a projevy šikany jsou pak hodnoceny jako zábava. Každý z těchto agresorů pochází z odlišného rodinného prostředí. První typ agresora je vychováván tvrdě a často napodobuje agresi a brutalitu rodičů. Za prohřešky bývá tvrdě trestán, většinou bitím nebo těžkými zákazy – na oběti trestá to, co je jemu samotnému nepříjemné. Pro rodinné prostředí „elegána“ je typické

časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky. Dítě prožívá stav zvýšeného napětí, pramenícího z dohledu a přísné kontroly rodiči, které musí někde kompenzovat (MARTÍNEK, 2009). Rodina agresora „vtipálka“ je většinou volnomyšlenkářská s nečitelnými hranicemi pro dítě. Škola a učitel jsou pro „vtipálka“ spíše nutné zlo (MARTÍNEK, 2009). Rovněž je pro něj typická citová subdeprivace, nepřítomnost duchovních a mravních hodnot (KOLÁŘ, 1997).

Z.Martínek poukazuje ještě na jeden typ agresora. Je jím agresor spouštějící již probíranou ekonomickou šikanu. Jedná se o děti, jejichž rodina preferuje ve výchově nadbytek materiálních věcí. Rodina plní veškerá materiální přání svého dítěte (v inventáři jeho osobních věcí se nacházejí nejnovější vymoženosti), avšak jemu chybí cit a rodičovské souznění. Tyto děti zřídka zažívají dlouhodobější touhu, nedokážou si vážit materiálních věcí a velmi těžko se naučí vážit si mezilidských vztahů.

T.Webster-Doyle rozlišuje dva hlavní druhy agresorů. Snad pro lepší vykreslení závažnosti problému je nazývá tyrany. Prvním typem je „*extrovertní tyran*“. Tito agresori jsou otevření, agresivní, aktivní a výřeční. Málo se zajímají o své myšlenky a pocity a obrací se spíše na okolní svět. „*Chtějí mít navrch – chtějí být pány situace...jsou vzpurní, ...často mívají v dospělosti potíže. Někdy jsou považováni za „odpadlíky*“.¹⁴ Jejich agresivní projevy jsou tvrdé a hrubé, mohou však o sobě pochybovat a být nejistí. Jako vzpurní jedinci zavrhnou pravidla a cítí potřebu bouřit se pro dosažení pocitu nadřazenosti a jistoty.

Druhým typem je „*tyran introvertní*“. Ti se spíše skrývají, podřizují společnosti, ovšem také chtějí být pány situace. Toho dosahují lhaním, jemnými a v situaci trefnými narážkami ponižujícími obět'. Chtějí být oblíbení spolužáky i učiteli. Svou moc získávají na základě vychytralosti a klamu, mnohdy si ani nevšimneme, že dochází k šikaně. Touží po moci a vysokém

¹⁴ WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje? Rady, jak zvládat malé tyrany*. Praha: Pragma, 2002. s.21

postavení natolik, že neváhají využít jakékoli lži a zavděčení se (T.WEBSTER-DOYLE, 2002).

3.2 Oběť

3.2.1 Charakteristika oběti šikany

Oběť šikany je ten, kdo doplácí na chování agresora. Je těžké určit charakteristické vlastnosti oběti, každý se může stát obětí, protože kritéria agresorů jsou rozmanitá a pokaždé se může objevit někdo „silnější“. Existují ale určité vlastnosti, které agresori doslova „vycítí“ a posléze i efektivně zneužijí. Šikanovaný většinou bývá člověk, který se z nějakého důvodu neumí nebo nemůže bránit, který se jakýmkoliv způsobem odlišuje od očekávaného průměru (např: dítě, jež nosí brýle, přestěhovalo se, má nadváhu) také ale jedinec fyzicky slabý, uzavřený, který těžko navazuje osobní kontakt s ostatními. Oběť může být duševně zaostalejší nebo jedinec pomalejší v uvažování, či nadprůměrně duševně vybavený, genius už odmalička. Často je příslušníkem národnostní menšiny anebo jiné barvy pleti. Kolář připomíná, že oběti jsou pouze nejslabší z nejslabších, to znamená, že neumějí využívat strach druhých ani skrývat ten svůj. Charakteristika, která dle něj nejsilněji přitahuje pozornost agresorů, je právě bojácnost těchto dětí. Významná je také jejich reaktivita ve stresových situacích, kdy „ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, malomyslnosti, výčitkám svědomí a přílišné sebekritičnosti...“¹⁵ Za zvýšeně rizikové považuje také vlastnosti jakými je tělesný (obezita, mimořádnost ve vzhledu jakou je např. rozštěp patra apod.) či psychický handicap (opožděný duševní vývoj atp.), určitá odlišnost od skupinové normy, nízký socioekonomický status rodičů, prodělání závažné nemoci, nebo třeba dobrý prospěch

¹⁵ KOLÁŘ, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s. 57

či nastoupení jako nový žák do již fungujícího kolektivu. Zkrátka důvodů „obnažujících“ dítě pro agresi je celá řada (KOLÁŘ, 1997).

Zastavme se u rizikových psychických vlastností. Typickou obětí šikany si můžeme představit jako tichou, plachou a zvýšeně citlivou osobu, která má nízké sebevědomí, sklon pociťovat zahanbení bez podstatného důvodu, považuje se za hloupou a nezajímavou pro ostatní a podřizuje se. Už od raného dětství se prokazuje zvýšenou citlivostí a bázlivostí. Takové dítě se těžko prosazuje mezi vrstevníky. Z jeho temperamentu také vycházejí reakce na běžné škádlení či posměch, které mají podobu stáhnutí se, ustoupení druhému a snadno ztracené sebekontroly (ŘÍČAN, 1995).

Pokud se zeptáme dětí, jaké bývají oběti šikany, zjistíme, že na prvních udávaných místech se objevují děti malé, slabé, menší, slabší než agresor. Jako druhé nejčastěji děti uvádějí nové žáky, dále jsou podle dětí šikanovány oběti se „špatným“ vzhledem. Asi 7% dotázaných dětí uvádí na třetím místě jako nejčastěji šikanované tiché, uzavřené děti, jiné než ostatní. Mezi dalšími odpověďmi jsou zaznamenány např. děti hodné, chytré, „šprti“ nebo naopak hloupé, nešikovné. Děti jiné rasy, s postižením, chudé děti, děti z bohaté rodiny a děti homosexuální (KADLECOVÁ, 2010).

3.2.2 Typy obětí šikany

Oběti šikany, jež jsou bojácné, opatrné, uzavřené, fyzicky slabé či nemají dostatek sebedůvěry, označují autorky Parryová a Carringtonová jako „*pasivní oběti*“. Willard (2007, in VAŠUTOVÁ, 2010) dodává, že pasivní oběti se chovají takovým způsobem, který nevyprovokuje útok, a když už k němu dojde, nerady se mstí. Pasivní oběti se nezřídka stávají sociálně izolovanými. Oproti pasivním obětem staví Parryová a Carringtonová „*oběti provokující*“, které vyvolávají svým útočným chováním negativní reakce okolí. Jedná se o slovní a případně i fyzické podněcování. Oběti, jež na sebe tuto roli berou z důvodu získání popularity a

uznání, se nazývají „úcelovými oběťmi“. Jedná se například o třídní šašky snažící se patřit ke skupině anebo výtržníky porušující pravidla ze stejného důvodu, být přijat do skupiny. Občas lze v praxi narazit i na „oběti falešné“. Pokud si tento typ oběti stěžuje na posměch a šikanu, můžeme očekávat, že se jedná o falešný signál, jímž se dítě snaží o získání pozornosti. Často se v praxi stává, že se dítě může dostat do situace, ve které samo figuruje jako oběť a zároveň v jiné situaci vystupovat jako útočník. Dítě šikanované dospělými či jinými spolužáky ve třídě, se snadno může uchýlit k agresí a útočení vůči mladším soupeřům, které potká na hřišti. Tyto oběti nazvané „útočníci-oběti“, se dle výzkumů těší nejmenší oblíbenosti v kolektivu. (Parry-Carrington, 1997, in BENDL, 2003).

Z.Martínek obdobně jako agresory dělí oběti šikany na určité typy. První z nich nazývá „oběť na první pohled“. Děti, které samy o sobě vysílají do okolí signál slabosti, a to nejen svou nápadnou fyziognomií (slabá, vytáhlá postavy, zvláštní barva vlasů, výraz obličeje naznačuje strach a nejistotu), ale také svou neschopností prosadit se ve třídě. Sedávají zamlklé, osamocené a neumí se bránit posměchům. Podle Martínka jsou rodiny těchto dětí specifické. Matka takovýchto obětí je často hyperprotektivní, dává dítěti odmalička informaci o okolním světě jako o nebezpečném místě k životu. Přirozená aktivita těchto dětí je potlačována příkazy typu „Nechod!“, „Mlč.“ Z dětí se pak stávají spíše pasivní pozorovatelé.

Skutečnost, že příliš ochranná matka může být jedním z faktorů úzce souvisejících s viktimizací, potvrzuje i P.Říčan. Stejně tak nebezpečná je dle jeho názoru i „jedináčkovská výchova“, nerozvíjející potenciál pro vrstevnickou vzájemnost. Oběti šikany také mohou pocházet z rodiny s problematickým vztahem k násilí, vedle rodin příliš tolerantních jsou to i rodiny příliš striktní v dodržování pravidla „prát se je špatné“. Podle Říčana se dítě pak neumí bránit útoku, má psychické zábrany a až odmítavý vztah k násilí. Dále zmiňuje i rodinu sociálně izolovanou a rodinu s mimořádně pruderní sexuální výchovou. (ŘÍČAN, 2010)

Martínek se shodne s Kolářem ve faktu, že oběťmi šikany se v nemálo případech stávají *handicapované děti*. Jsou dle něj totiž snadnými oběťmi a tvoří třetí typologii obětí.

Posledním typem obětí je podle Martínka „*učitelské dítě*“. Pozice těchto dětí je nevýhodná. Ostatní děti jim nevěří, mají podle nich značnou výhodu, přestože jejich rodiče-učitelé mnohem pravděpodobněji sklouznou k tomu, že jsou na své děti přísnější. Pokud je hodnocena aktivita a snaha dobrými známkami, ostatní zpravidla pocítují nespravedlivost apod. (MARTÍNEK, 2009).

M. Kolář (2001) nastiňuje existenci těchto typů obětí: oběti „slabé“ s fyzickým a psychickým handicapem, oběti silné a nahodilé, oběti deviantní a nekonformní, a žáci s životním scénářem obětí. Oběti „slabé“ s fyzickým a psychickým handicapem jsou ty, jejichž slabost a odlišnost je patrná na první pohled. Při výběru obětí silné a nahodilé se agresor neřídí žádným pravidlem, jedná se o běžné děti, které zvláště nevynikají nad ostatní. Oběti deviantní a nekonformní tvoří zvláštní kapitolu. Jsou to jedinci odlišní od skupinové normy, kteří z nějakého důvodu „nevyhovují“ běžným standardům a normám. Ať už je to díky příslušnosti k nějaké subkultuře, anebo nadprůměrné inteligenci. Šikanovaní žáci s životním scénářem obětí jsou typičtí *outsideri*, jak jsem zmiňovala výše, jsou ideálním terčem pro agresory díky své bázlivosti, nedostatku sebedůvěry a reakcím, které uspokojují záměr agresorova jednání.

4. Příčiny šikany

K projevu šikany jako antisociálního chování je zapotřebí vhodné konstelace několika faktorů. Vedle rizikových osobnostních charakteristik protagonistů šikany, které jsou uvedeny ve druhé kapitole této práce ‚Obraz hlavních protagonistů šikany‘, jsou to také nedostatky jejich prostředí. Podrobněji se pozastavím u rodinného a školního prostředí, jejichž nedostatky dle mého názoru nejmarkantněji přispívají ke vzniku šikany. V třetí podkapitole se pak pokusím přiblížit agresii.

4.1 Rodinné prostředí

Příčiny šikany bývají zakořeněné ve výchově dítěte, v jeho rodinném prostředí. Rodina je především zodpovědná za výchovu svých dětí. Důležitou funkcí rodiny, která se podílí na vzniku šikany, je ale také ta emocionální. Citový vývoj jedince ovlivněný rodinou tvoří pozadí celého jeho budoucího vztahování se k lidem. Výchovu v rodině můžeme rozdělit do několika složek. Pro tematiku příčin vzniku šikany je nejpodstatnější oblast mravní výchovy. Dodržování mravních norem se dítě učí již v raném období vývoje, stejně jako toleranci a úctě k jiným lidem. Návyky, které si dítě získá v této oblasti, jsou důležitou osobnostní výbavou. Malach dodává, že *„závažným úkolem rodiny je vypěstovat základy uvědomělé kázně dítěte.“*¹⁶

Co se týče nedostatečné emocionální funkce rodiny, šikana vzniká zejména v případech, kdy nejsou uspokojeny základní potřeby dítěte. Jde především o nenaplněnou potřebu lásky, komunikace a zařazení se do určitého společenství. Může jít také o nedostatečnou stimulaci dítěte k vytvoření pozitivních životních cílů

¹⁶ MALACH, J. *Teorie metodiky výchovy*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010.

či rozvinutí jeho schopností žít zdravým způsobem ve skupině, navazovat a udržovat hodnotné mezilidské vztahy (MALACH, 2007).

Mezi výchovné aspekty, které směřují k osvojení antisociálního chování dítěte, patří odmítání dítěte, rodičovský nesoulad, příliš tvrdá disciplína, nedostatečný dohled a slabé zapojování se rodičů do aktivit dítěte. (Scott, 1998 in VAŠUTOVÁ, 2010).

Agresor pochází často z rodiny, kde je fyzické popř. psychické násilí používáno jako běžný komunikační prostředek. Právě negativní zkušenost z rodiny má posilující vliv na jeho pozdější agresivní chování. Rodiče agresorů mohou být také tolerantnější k agresivnímu chování. Původcům šikany se často v rodinách obvykle nedostává potřebného citového zázemí, rodiče se k nim staví negativně, s nezájmem, odmítají je, či je dokonce nenávidí (BENDL, 2003). V rodině se vše svaluje na ně a často padá na jejich hlavu více, než si zaslouží. Někteří agresori pak byli v rodině psychicky, tělesně či sexuálně zneužíváni (ERB, 2000). Říčan považuje za rozhodující právě nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost až nepřátelství i výbuchy negativních citů, tělesné tresty, ponižování, nadávky ze strany rodičů a jejich toleranci vůči násilí. V agresorově anamnéze se často objevují konflikty mezi rodiči, oslabení nebo rozpad rodiny. Často se také v rodinách agresorů objevují lidé, kteří jsou společensky úspěšní, zvláště bezohlední „podnikavci“. Rodiče na dítě nemají čas, často bývá výchovně zanedbáváno. Celá situace rodiny agresora bývá po stránce etické a kulturní slabší (ŘÍČAN, 2010).

V případě rodiny útočníka je nejdůležitějším jevem podporujícím jeho agresivní chování právě nedostatek vřelého zájmu o dítě a někdy i úplná lhostejnost, přičemž obojí vede k citové deprivaci dítěte. Také pokud je dítě krutě trestáno a rodiče se k němu chovají agresivně až brutálně s viditelným uspokojením, anebo sami tolerují jeho násilné konání vůči vrstevníkům, dávají tím dítěti nesprávnou informaci. Agresori, jako většina dětí, opakují model

chování svých rodičů. Pokud se rodiče kloní k autoritativní výchově a zároveň neprojevují dítěti dostatek lásky, mohou vychovat malého tyrana.

Jinými znaky rodiny agresora jsou např. nízký socioekonomický status a absence duchovních a mravních hodnot. Děti z dysfunkčních rodin často nejsou schopné dosahovat svých cílů bez užití násilí, což je zaviněno neschopností rodiny zajistit jim harmonickou, přívětivou a pohodovou atmosféru bez prvků agrese, která by přispěla k jejich rozvoji v plnohodnotné jedince. Přestože by rodina mohla sehrát velmi důležitou roli při diagnostice ale i nápravě šikanujícího chování, spolupráce s rodiči bývá obtížná. Zejména kvůli nedostatečné motivaci. (VAŠUTOVÁ, 2010).

4.2 Školní prostředí, učitel, třídní kolektiv

Významnou roli pro vznik šikany hrají nejenom vlastnosti agresora a oběti či rodinné prostředí, ze kterého pocházejí, ale také vztahy celé skupiny. Jak víme, šikanu lze považovat za onemocnění celé skupiny, těžkou poruchu vztahů skupinového organismu. Celková školní atmosféra ovlivňuje vzájemné vztahy mezi žáky, ale i vztah mezi učitelem a žáky, v obou směrech - pozitivním i negativním. Přátelské vztahy ve třídě, mezi třídou a učitelem a mezi jednotlivými třídami, představují ideální klima, vyznačující se přiměřenou aktivitou i kázní žáků a jejich zájmem o vyučovanou látku. Postoj školy k projevům agresivity a šikany také značně působí na chování jejích žáků. Přehlížení takových projevů může vystupňovat šikanu až ke skupinové trestné činnosti a nabytí rysů organizovaného zločinu, protože pod tlakem strachu se k šikanování připojí i jinak neútoční jedinci. Vhodným prostředím pro bujení šikany jsou školy, které *„si necení vzájemného respektu a je v nich nízká hladina prosociálního chování. Umožňují*

*diskriminaci a favoritismus.*¹⁷ A také školy, „*kteřé šikanu oceňují, omlouvají, tolerují, popírají nebo proti ní zhola nic nepodnikají.*“¹⁸ Je důležité, aby nedocházelo k poškození charakteru většiny členů skupiny tím, že se vytvoří příznivé prostředí pro beztrestné páčání násilí (VAŠUTOVÁ, 2010).

V některých případech souvisí šikana více než s osobnostními charakteristikami jedince s vžitým vzorem určité instituce. Šikana se může na základě tradice velmi samozřejmě rozvíjet v institucích, jakými jsou internáty, učiliště apod. Škola je tedy jako instituce s neosobním prostředím, navozeným velkým množstvím lidí, velmi příhodným místem pro bujení onemocnění jakým je šikana.

Důležitým lidským faktorem, působícím pro nebo proti vzniku šikany, je učitel. Je nebezpečné pokud jeho „*hierarchicko-
autoritativní styl vedení* žáků nevyužívá potenciálu vzájemných vztahů a interakcí mezi žáky, nechává ladem a náhodě mocné síly skupinové dynamiky.“ (KOLÁŘ, 2009, s.92) Tento styl je velmi rizikový, zvláště pro rozdělení třídy na skupiny, žáci nepřijímají ani oficiální sociální strukturu, kterou udává a učitel s tímto vyučujícím stylem jen velmi málo pracuje se zpětnými informacemi od žáků odrážejícími dění ve skupině. *Demokratický – komunitní model práce* a demokratické řízení vztahů umožňuje učiteli lépe prosadit jeho snahy a cíle, protože promyšleně pracuje se vztahy.

Osobnost učitele se může na násilném chování žáka podepsat nedostatečnou schopností přirozené autority, kterou se snaží získat buď příliš tvrdě anebo naopak přátelsky až liberalisticky, také předsudky vůči žákovi, oběti i agresorovi (ŽLUNKOVÁ, 2010). Za základní nedostatky učitele odrážející se v negativistickém a asociálním chování žáků i M.Vítková považuje: „*nevhodný styl řízení vztahů ve skupině, neschopnost stát se pro mládež přirozenou autoritou, neschopnost vytvářet pro práci ve skupině pozitivní klima, lhostejný či negativní vztah k práci...,morální nezralost, nevhodnou*

¹⁷ FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně. Praktický rádce pro děti, rodiče i učitele.* Praha: Ikar, 2006. s. 51

¹⁸ tamtéž s. 51

motivaci při práci s dětmi a dospívajícími, absenci nadání pro pedagogickou práci a nedostatečnou přípravu k řešení sociálně patologických jevů.“¹⁹ Osobnostně nevyzrálí učitelé - takoví, kteří jsou uzavřeni sami v sobě, ve svých problémech, nejsou schopni ve třídě vytvořit atmosféru náklonnosti, vcítění, soucitu a porozumění. Postrádají schopnost vidět trápení žáků a dostatečně vnímat skupinu (KOLÁŘ, 2011).

Dalším častým prohřeškem učitelů je nevnímavost vůči šikaně, její ignorování a nedostatečná odvaha šikanu řešit. Z výzkumných šetření vyplývá, že i samotné děti bývají často zklamány, jak učitelé šikanu přehlížejí a jak málo proti ní dělají. Takovýto přístup k šikaně samozřejmě agresory pouze v jejich konání povzbuzuje a vede k mnohonásobnému zhoršení situace. Přes všechny zvyšující se nároky na osobnost, výkonnost, motivaci učitele apod. je důležité, aby byl učitel tím, na koho se děti mohou spolehnout v situacích, kdy šikana ve třídě vznikne.

Setkávání se s postojem jiných vrstevníků k násilí, také může posilovat agresivní chování. Na postojích jednotlivých žáků k šikanování záleží, zda se počáteční pokusy uchytí, nebo budou jednoznačně odmítnuty a zastaveny. Nebezpečný je pak zejména strach, projevující se pasivním nesouhlasem či sebestředným pohledem na situaci bez soucitu a nevnímání utrpení spolužáka, ústící v nezúčastněnost. Anebo přihlížení se zájmem, souhlas s agresivním chováním a aktivní účast na konaném násilí. Děti při provozování agresivního chování potřebují podporu a uznání. Někdy k vytvoření rizikových postojů k šikaně stačí pouhý obraz vrstevnické skupiny udávaný médii. Také kladné přijetí skupinou vrstevníků je pro dítě mnohdy důležitější nežli cokoli jiného. Tlak kolektivu shledává i P.Říčan jedním ze čtyř hlavních motivů agresivního chování ve škole. Šikana tedy není pouze hrou o dvou hráčích, vzniká vždy v sociální skupině. Ke vzniku šikany vede právě určité prostředí, které se ve skupině vytvoří. Aby došlo k plnému rozvinutí šikany je

¹⁹ Vítková, 2004 in VAŠUTOVÁ, M a kol. *Proměny šikany ve světě nových médií*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010.

zapotřebí splnění tří podmínek, přítomnost potenciálního agresora, potenciální oběti šikanování a skupiny lidí, která šikanování připustí, nezabrání anebo mu aktivně a se zájmem přihlíží (LOVASOVÁ, 2006). Takové prostředí se může vytvořit na půdě celé školy, ale i jednoho třídního kolektivu.

M.Kolář hovoří o skupinové dynamice šikanování, jež napomáhá agresorovy útlumem svědomí a změnou chování celé skupiny. Agresor užívá některé metody, jakými jsou vymývání mozku oběti, psychická manipulace se členy skupiny ale také kognitivní disonance (pod tlakem skupinové dynamiky se žák připojí k šikanování oběti a v důsledku změny jeho chování, se promění i jeho pocity při šikanování, stejně tak se může proměnit myšlení, chování a emoce oběti) k získání moci. Hladký průběh šikany usnadňují také agresorem prosazené normy šikanování, které se stanou obecně přijímanými skupinou a určují chování jednotlivých členů. Moc agresora ve skupině podporuje i tendence člověka k závislosti, skupinovému jednání, konformitě. Lidé, v našem případě děti, jsou pak velmi často nesmyslně oddané a poslušné skupinovým normám (KOLÁŘ, 2011).

4.3 Šikana a agrese

Při snaze porozumění vzniku šikany je podle mne užitečné zabývat se i agresí. Protože rozsah této práce nedovoluje teorii agrese rozpracovat podrobněji, pokusím se v této podkapitole alespoň načrtnout pár tezí, které dle mého názoru souvisí s tématem příčin šikany. Tato kapitola tedy nebude tradičním obecným zmapováním, pokrývajícím celou velmi širokou oblast lidské agrese. Spíše se pozastaví a připomene některá fakta týkající se tohoto fenoménu. Proto prosím čtenáře za odpuštění, pokud zde nenajde odpověď na všechny své otázky týkající se agrese.

Z.Martínek seznává, že existují různá dělení agrese, ale pro školní prostředí se mu jeví jako nejvhodnější následující. Nejprve dělí agresi na přímou a nepřímou, verbální a fyzickou, aktivní a pasivní. Tyto typy agrese jsem charakterizovala a na šikanu aplikovala ve druhé kapitole této práce. Dále pak rozlišuje agresi emocionální, frustrační a instrumentální. *Emocionální agrese* je provázena silným emočním nábojem. Může za ní stát nepříjemný podnět anebo nahromadění prožitků, které učiní člověka citlivějším a výbušnějším. Původ *frustrační agrese* je spojován s frustrací, překážkou zabraňující v dosažení cíle či neuspokojenou potřebou jedince. Tento typ agrese ve škole často zapříčiňuje manipulaci s ostatními, intriky, pomluvy, ekonomickou šikanu a jejím zdrojem jsou především děvčata. *Instrumentální agrese* je charakteristická chladným uvažováním jedince, který do ní „jde s čistou hlavou“. Jedná se o naprogramovanou cílenou agresi. Martínek považuje tento typ agrese odpovídající šikaně. „*Vždy za jeho chováním stojí nějaký scénář, ať už ten, že na oběti trestá to, co je jemu samotnému nepříjemné, ... popř. se cítí slabý, má snížené sebevědomí a posiluje si ho na ještě slabším člověku.*“²⁰

Agrese ve škole má několik možností, na koho může být zaměřena. První a nejčastější je podoba, kdy žák trápí jiného žáka. V dnešní době je neméně častý také směr od žáka k učiteli. Méně už pak od učitele k žákovi, ale není nemožná. Šikana může probíhat také v dyádě učitel – rodič, ředitel - učitel, anebo učitel - učitel (MARTÍNEK, 2009).

4.3.1 Příčiny zvýšeného výskytu agrese u dětí

Za zvýšeným výskytem agrese stojí především potvrzování její funkčnosti. V dnešním světě je s měnícími se životními podmínkami agresivní prosazování se stále více žádoucím.

²⁰ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada publishing, 2009. s. 35

Nejistota vyplývající z nečitelnosti ve výchově také vzbuzuje v dětech napětí a agresi. Další příčinou je nesoulad v hranicích udávaných školou a příliš volnou výchovou. Děti, které se nevejdou do užších hranic školy, žijí v představě, že ostatní se jim musí podrobovat a respektovat je, pokud k tomu nedochází, využijí agrese. Nesoulad může být mezi hranicemi školy a příliš úzkými hranicemi danými přísnou výchovou. Z těchto dětí se stávají často „kultivovaní“ agresori.

Na zvýšenou agresivitu dětí má vliv také členství v nějaké skupině, příslušnost k „partě“ či subkultuře, která má k agresi pozitivní postoj. Nemůžeme tedy opomenout vliv skupiny na jedincovu agresivitu. Vraťme se nyní k fungování skupinové dynamiky. Výše jsme hovořili o tom, že na šikaně se pod vlivem tlaku kolektivu, chcete-li skupiny, v mnoha případech podílejí i tací žáci, od kterých bychom takové chování nikdy neočekávali. Tuto skutečnost lze vysvětlit jak touhou patřit ke skupině, tak teorií davu. Představme si situaci, kdy šikanovaný žák leží na podlaze a kolem něj se utvoří „hlouček“ (dav) dětí. Nejprve do oběti kope pouze agresor, v zápětí se přidávají jeho „kumpáni“ a přihlízející, kteří doposud mlčeli, začínají povzbuzovat agresory. V některých odpovědích žáků, zda někdy někoho šikanovali, se objeví věty typu, „ano...jednou, byla to chyba, nechal jsem se strhnout, už to nikdy neudělám.“ Teorie davu nám poskytuje určité vysvětlení jejich momentálního výpadku. Zjednodušeně řečeno v takovém davu panuje atmosféra, která jedince skryje před odpovědností. Emoce, která v davu panuje je nakažlivá a šíří se na každého člena. Jednou z doplňujících teorií je Turnerova a Kilianova teorie vynořujících se norem. V konkrétní kolektivní situaci se vytvoří normy, které představují slova a činy několika aktivních a výrazně se chovajících jedinců (ČERMÁK, 1999).

A v neposlední řadě přispívá k nárůstu agresivity mezi dětmi i mediální násilí.

K příčinám zvýšené agresivity jedince Z.Martínek také přiřazuje její funkci jako prostředku k dosažení cíle. Zvýšenou míru

agresivity lze v tomto případě očekávat zejména od dětí, kterým je od nízkého věku rodiči či prarodiči potvrzováno, jak účinná je agrese k dosažení cíle. Dítě, které je úspěšné se svým agresivním jednáním si vyváří jakési agresivní scénáře, které si dále v životě procvičuje. Postupně se tyto scénáře přeměňují v zásady, podle nichž se řídí v nových situacích, a které se nakonec promítají i do postojů a hodnot dítěte. Celý proces učení se agrese je velmi ovlivňován tím, jak jednají lidé, kteří jsou pro dítě důležité. Lidé, v nichž vidí dítě svůj vzor a s nimiž připadá v úvahu, že se později identifikuje. Pozitivní reakce okolí, již zmiňovaná podpora vrstevníků anebo rodičů, představují velmi silnou odměnu v případě instrumentálního učení.

Přestože si umíme vysvětlit učení se agresivnímu jednání, stále zůstává otázkou, kde se bere ono zalíbení a radost, kterou agresor zažívá při mučení oběti. Pokud jde o libé pocity, rozkoš, biologové hovoří o jistém sexuálním pudu, který může být uspokojován i agresivním chováním. Říčan uvažuje, že radost, nemusí člověku působit samotné vybití agresivity, ale naplněná potřeba být v citovém vztahu (ŘÍČAN, 1995). Je zajímavé smýšlet o agresorech jako o dětech, kterým se nedaří být v opravdovém vztahu milovaný a obdivovaný a které se vztah pokouší navázat alespoň tím, že na druhého zaútočí. Kromě tohoto vysvětlení považuje autor za vhodné poukázat na pocit zalíbení v ovládnutí druhých, kterého lze dosáhnout působením bolesti a utrpení druhému.

Vedle rodinou předávaného vzorce potvrzujícího výhodnost agresivity, přispívá zvýšené agresivitě dítěte i tzv. „výchovná slepota rodiče“, jež se projevuje odmítáním a popíráním spolupráce i problému v chování svého dítěte. Rodiče nepřijímají žádnou výtku, ani chybu ve výchově. V některých případech rodič své dítě k agresivitě i nabádá. Na poli rodiny může dojít ještě k jedné skutečnosti zvyšující agresivitu dítěte, a sice k neuspokojení bazální potřeby dítěte. Děti s nejistou vazbou k matce bývají ve školním prostředí také nejisté a často se uchylují k agresivnímu jednání. Martínek předpokládá právě porušení základní vazby mezi matkou a

dítětem jednou ze základních příčin poruch chování v jakýchkoliv formách.

Existují ale příčiny zvýšené agresivity, které nejsou zakořeněny ve výchově dítěte, Jsou to organická poškození mozku. Jedná se o poškození frontálních laloků, spojených s recepcí a interpretací vnějších informací a limbického systému. K takovým poškozením může dojít už v období prenatálním (např. léková terapie matky, úraz), v období perinatálním, ale i postnatálním (např. zánětlivá onemocnění, u některých pacientů i nádorové onemocnění či úrazy právě frontální oblasti v pozdějším věku dítěte) (MARTÍNEK, 2009).

5. Důsledky a možnosti řešení šikany

Předchozí kapitola byla věnována skutečným podílejícím se na agresivním jednání pachatele šikany. Jak šikana vypadá a co vše se při ní děje, je popsáno ve druhé kapitole této práce. Nezbývá tedy než další kapitolu věnovat tomu, co šikana způsobí, jaké jsou její následky a jak je možné se s nimi vyrovnávat. Pozornost budeme věnovat oběti, agresorovi a přihlížejícím spolužákům.

5.1 Důsledky šikany pro oběť

Beze vší pochybnosti je jisté, že následky agrese nebudou pro všechny oběti stejné. Liší se jak na základě osobní minulosti, tak osobnostních vlastností oběti. Stejně jako samotné prožívání šikanujícího chování jsou výrazně subjektivní. Představme si, jak se se stejným agresivním útokem bude vyrovnávat dítě spokojené se sebou samým, sebejisté, samostatné, obklopené milující rodinou – tedy dítě s minulostí zdravě milovaného dítěte – a na druhé straně dítě, kterému se nedostává sebevědomí, podpory rodiny anebo jej rodiče dokonce bijí.

Obecně však můžeme říci, že dochází nejčastěji k poškození fyzického a psychického zdraví oběti. Takové utrpení lze jen těžko zprostředkovat. V mnoha případech (zvláště pak u pokročilých stádií šikany) dochází k dlouhodobým či trvalým psychickým následkům: poškozenému sebevědomí, sebeúcty a vědomí vlastní hodnoty.

Oběti pokročilých stádií šikanování (čtvrtého a pátého) nesou následky celoživotního charakteru. Šikana může přivodit i suicidální myšlenky, zhroucení oběti s panickým strachem o život, poruchy spánku, noční děsy, psychosomatické potíže (únava, bolesti břicha, hlavy, zad, dusivé astmatické záchvaty). Také neschopnost

fungovat v kolektivu - tedy i později v tom pracovním. Mnohé oběti nejsou schopné dále pokračovat ve studiu. Průvodním jevem je také těžká porucha sebehodnocení, potlačování a ztráta vlastní vůle a sebezničující tendence. V zátěžových situacích se pak projeví tato zranění jako depresivní ladění. Obvykle bývají u oběti diagnostikovány úzkostné poruchy, například školní fobie, panická porucha, obsedantně-kompulzivní porucha a posttraumatická stresová porucha (KOLÁŘ, 2011).

P.Říčan předpovídá vývoj života oběti šikanování jako nepříliš šťastný. Na obětech se násilí podepíše ve sklonu k depresi, k pochybám o sobě samém a k pocitu méněcennosti. Velkou ránu také vidí v nenahraditelnosti šťastného dětství a zkušeností, jež by mohly získat za příznivějších podmínek (ŘÍČAN, 1995).

U obětí počátečních stádií šikany (prvního, druhého a třetího stupně) se setkáváme s nepozorností při vyučování, zhoršením prospěchu, nadměrnou omluvenou i neomluvenou absencí, tedy únikem ze školy, poruchami sebehodnocení, negativním sebepojetím, celkovou nejistotou a stále přítomným strachem. Také psychosomatické obtíže a přenosová neurotická schémata nebývají žádnou výjimkou (KOLÁŘ, 2011).

S.Langer dodává, že u oběti dochází i k poškození sociálnímu. *„Šikana oběť poškozuje psychologicky i sociálně. Oběti pravidelně trpí pocity méněcennosti, nemají blízké přátele, porušena bývá i jejich schopnost soustředění. Jejich jednání je velmi nejisté, obtížně projevují své city. Je jisté, že šikana má svůj podíl na dětském sebepoškozování a sebevražedných pokusech. V dospělosti jsou oběti šikany náchylnější ke stavům úzkosti, deprese a osamělosti, mohou mít potíže s heterosexuálními vztahy.“*²¹

Jako důsledky šikany vzpomíná E.M.Fieldová. i bezprostřední pocity zažívané obětí. K bolestným prožitkům patří zlehčování situace druhými, bezmoc, snaha předstírat že se nic neděje, anebo utrpení tajit či neschopnost sdělit někomu, co se děje a

²¹ LANGER, Stanislav. *Mládež problémová, její typy a možnosti uplatnění: diagnostické, výchovné a profesionální modely*. Hradec Králové: Kotva, 2008., s.208

hloubku své vlastní bolesti. Šikanované děti často nenávidí samy sebe, kvůli tomu, že se cítí zahanbené a ponížené. Mají strach z budoucích útoků, z požádání o pomoc. Zraňující také je, pokud spolužáci násilí přihlížejí nebo se k němu sami přidávají. Vedle fyzických důsledků šikany, zranění těla, bolesti hlavy, pomočování, vypadávání vlasů, problémů s pleť, nechutenství apod. spatřujeme podpis následky šikany i na intelektu a školním prospěchu dítěte (např. zhoršené soustředění, vymizelá motivace ke studiu, absence ve škole, záškoláctví apod.). Sociální důsledky vidí Fieldová například v „nalepení“ oběti na jednoho kamaráda, jemuž se podřizují, aby si přátelství udrželi, v „ocáskování“ skupince oblíbených anebo v chudém společenském životě. Oběti mají nízké sebevědomí, opovrhují sebou a často obviňují sebe sami za to, že se neodkážou bránit. Bývají extrémně citlivé na kritiku. Mezi dlouhodobé psychologické následky oběti dle autorky patří i Kolářem zmiňovaná školní fobie, stydlivost a sociální fobie, posttraumatická stresová porucha, naučená bezmoc, deprese a sebevražedné sklony. Šikana ovlivní budoucí vztahy oběti i fungování v zaměstnání (FIELDOVÁ, 2009).

Za zmínku stojí jev, nazvaný „stockholmský syndrom“, který potvrzuje Kolářovu teorii o závislém vztahu mezi obětí a agresorem. Při tomto jevu dochází k procesu ztotožnění oběti agresorem, které se může proměnit v sympatii či lásku. Následkem šikany jsou tak i názory oběti, že agresor jí vlastně projevuje lásku, a podobně pokroucené uvažování (BOURCET, GRAVILLONOVÁ, 2006).

5.2 Důsledky šikany pro agresora

U agresora dochází převážně k fixování antisociálních postojů. Je velmi pravděpodobné, že agresori budou i dále ve svém

životě uplatňovat šikanujícího chování v podobě mobbingu nebo domácího násilí (KOLÁŘ, 2011).

Že agresori nabývají dojmu o užitečnosti běžného využívání agresivního jednání k vlastnímu prospěchu, potvrzuje M.Vašutová. Píše, že u agresorů je největším rizikem upevnění jejich antisociálních postojů tím, že šikana není adekvátně potrestána. Celá situace vrcholí v dospělosti, kdy se velmi často dostávají do konfliktu se zákonem (VAŠUTOVÁ, 2010).

Jak naznačuje Říčan, školní prospěch dětských agresorů se ve vyšších ročnících základní školy zhoršuje. Nezřídka se přidávají k partám, jež označuje jako „pochybné“. V dospělosti pak mají více konfliktů se zákonem, je zde tedy zvýšené riziko jejich kriminalizace (ŘÍČAN, 1995). Narážejí i v mezilidských vztazích, v nichž jim chybí základní schopnost zdravé komunikace a ve kterých mají sklony k agresivnímu prosazování se i řešení neshod. Podle Říčana (ŘÍČAN, 1995) i D.Fontany (FONTANA, 1997) se šikanující děvčata v dospělosti stávají krutými matkami. Trýznitelky vyrůstají v tyranské matky a jejich děti se posléze také stávají trýzniteli. Dospělí muži agresori většinou předávají svým dětem agresivní vzor chování a vykazují obdobný rodičovský vzorec jako matky, jež v dětském věku šikanovaly. Fontana na závěr dodává, že *„bezútešný, děsivý generační cyklus se tak může opakovat znovu a znovu.“*²²

5.3 Důsledky šikany u ostatních členů skupiny

Žáků, kteří se přímo neúčastní šikanování, se týká zejména ztráta iluzí o společnosti. Z celé situace si jako svědci odnášejí zkušenosti s porušováním norem, nezajištěním dostatečné ochrany a bezpečnosti autoritou a také s beztrestným násilným chováním. Podle některých studií, se oběti či svědci šikanování

²² FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi. Příručka pro učitele*. Praha: Portál, 1997. s.304

stávají v období dospívání a v dospělosti s vyšší pravděpodobností pachateli násilí. (KOLÁŘ, 2011).

Jak udává Říčan, výzkumy o přihlížejících členech skupiny mlčí. Přesto však můžeme sledovat, že u takových dětí, se objevuje strach z toho, že by se mohly stát obětí, ale také špatné svědomí z nečinnosti. Přihlížející se také někdy s obětí identifikují, mohou se cítit vyděšeně, bezmocně a provinile, či zahanbeně (FIELDOVÁ, 2009). Zkušenost se šikanou se podepisuje na jejich konformitě (ŘÍČAN, 1995).

U žáků přihlížejících šikaně se také snižuje efekt pedagogického působení. Skupina, která zažívá šikanu, ztrácí výchovnou funkci, jakou by jako zdravá měla. Efekt výuky pak bývá ve třídě často oslaben (KOLÁŘ, 2011).

5.4 Možnosti řešení šikany

Při řešení šikany je důležité spolupůsobení několika činitelů. Jsou jimi především škola a učitelé, rodina účastníků a nejlépe i účast odborně vzdělaného člověka v problematice šikany (nejlépe psychologa). Předmětem této kapitoly se stanou možnosti, kterými mohou jmenovaní napomáhat při řešení a vyrovnávání se se šikanou.

5.4.1 Škola a učitelé

Prvním krokem v úloze školy a učitele je povšimnutí si varovných signálů anebo známek probíhající šikany. Bez zaregistrování problému by jen velmi těžko mohlo dojít k vyšetřování. Učitel sehrává velmi důležitou roli již při vyšetřování šikany, vysvětluje M.Kolář. Poté, co vyjdou napovrch známky šikanování, je na učiteli, aby začal konat. Kolář ve své publikaci podává velmi podrobný a srozumitelný návod, jak postupovat při

řešení šikany. Autor připravuje učitele na to, že se z něj stane „laický kriminalista“ a psychoterapeut, jež bude poskytovat ochranu a podporu oběti a zároveň strategicky vyšetřovat, ale také na to, že se bude muset časově a emočně angažovat. Je důležité, aby si učitel zajistil na vyšetřování a rozhovory s žáky dostatek prostoru a času. Dle chování, spolupráce, vztahů a celkové atmosféře ve třídě, závažnosti a častosti agresivních projevů; počtu obětí a agresorů a délky trvání šikany učitel nejprve posoudí závažnost „onemocnění“. Kolář také píše, že zatímco počáteční stádia šikany může zvládnout učitel s využitím jím popsané strategie a taktiky sám, v případě pokročilé šikany je na místě využít možnosti spolupráce s odborníkem (tj. s psychologem). Podle mne je důležité, aby měl učitel při vyšetřování šikany oporu v odborníkovi (psychologovi) v obou případech. Co když si učitel nastuduje pečlivě kroky vyšetřování, ale realita jej překvapí a nic nebude probíhat podle plánu? Bylo by škoda, kdyby pak od řešení šikany upustil.

Nicméně prvním krokem, uskutečněným učitelem, může být vyšetřování vybraných žáků a mapování vnějšího obrazu šikany, symptomů – strategie první pomoci. Při této strategii je důležité, aby učitel nejprve vedl rozhovor s informátory a oběťmi. V další spolupráci s nimi pak hledá ochotné členy skupiny, kteří mohou vypovězené pravdivě dosvědčit. Dále pak s těmito svědky vede rozhovory, individuálně či ve skupině. Kdykoli v průběhu této strategie je možné učinit krok nazvaný „zajištění ochrany obětem“, mělo by k němu však dojít před samotným rozhovorem s agresory, případně konfrontací mezi nimi. V žádném případě by nemělo při vyšetřovacích rozhovorech dojít ke konfrontaci oběti s agresorem. Tento krok by měl být vždy tím posledním - není žádoucí, aby agresori o probíhající vyšetřování věděli už od samého počátku a mohli tak ovlivnit výpovědi svědků anebo obětí.

Po vyšetřování šikany má učitel na výběr metody nápravy. Buď se rozhodne v rámci vnějšího nátlaku „přinutit viníky trestem a strachem k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem“ (KOLÁŘ, 1997, s.101), anebo se rozhodne

postupovat metodou usmíření. Metoda vnějšího nátlaku spočívá ve třech krocích, pohovoru s agresory a jejich rodiči – rozhodnutí o potrestání agresora, oznámení o potrestání agresorů před celou třídou a v neméně důležité ochraně oběti. V rámci potrestání viníka může škola učinit několik opatření, např. výchovná (důtka ředitele, podmíněčné vyloučení apod.), převedení žáka do jiné třídy, umístění do diagnostického ústavu na předběžné opatření atd. Poté, co dojde k rozhodnutí o trestu pro viníka, je dobré jej oznámit celé třídě, aby došlo k přesvědčení žáků o spolehlivosti školy při zajišťování ochrany slabých před silnými. Ochranu oběti může učitel zajistit udržením pravidelného kontaktu s ní i informátory, stanovením jakýchkoli ochránců oběti ze spolužáků, zajištěním péče psychologa o oběť a udržováním kontaktu s ním, ale i pravidelné rozhovory s rodiči oběti.

Důležitost úlohy školy při řešení šikany potvrzuje i D. Fontana. Píše, že „účinné vypořádávání se s šikanováním vyžaduje celoškolskou strategii.“²³ Jedná se o partnerství mezi žáky, rodiči a učiteli. Určením pravidel chování i sankcí za jejich porušení a zajištěním systému osobního poradenství, škola snižuje nejen pravděpodobnost vzniku šikany, ale také určuje průběh její nápravy. Z viníků by se ale neměly stát oběti, čemuž by mělo zabránit právě poradenství jim určené. Komunikaci školy s rodiči obětí a agresorů také autor přidává k podmínkám zdárného vyřešení situace. Fontana navíc zmiňuje jako účinné i zvolení školní rady, tvořené žáky, kteří by informovali učitele o výskytu, povaze a místě šikanování a také se podíleli na navrhování opatření k nápravě (FONTANA, 1997, str. 304).

Říčan nabádá učitele a školu, aby po zjištění výskytu šikany (diagnostice), zachovali klid. Nicméně dát najevo nesouhlas s tímto chováním a začít jednat je možno bezodkladně. Učitel však musí dát pozor, aby neodsuzoval pachatele nýbrž čin jako takový. Také forma odsouzení by měla děti přesvědčit a naklonit ke stejné

²³ FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi. Příručka pro učitele*. Praha: Portál, 1997. s. 304

emoci a nikoli podpořit popularitu tohoto chování. Říčan dále doporučuje učitelé obrátit se s každým vážnějším případem šikany na ředitele školy, jež by mu měl s dalším postupem pomoci. Nejvíce důležité je pak ochránit oběť. Jednou z možností je osvobození šikanovaného od školní docházky na čas potřebný k vyřešení záležitosti. Ochrana oběti by však neměla sklouznout k přehnanému soucitu a hyperprotektivnímu přístupu. Při jednání s agresory dle Říčana v některých případech postačí individuální domluva, během níž pochopí, „že učitel jeho čin odsuzuje a na oběti mu záleží. Někdy si agresor teprve při této domluvě uvědomí, že jeho jednání překročilo rámec přípustné legrace, že oběti způsobil velké utrpení, a lze u něj vzbudit empatii, schopnost vcítění.“²⁴ Jedná se ale spíše o případy dětí mladších, o méně závažné případy, a jde-li o děti alespoň minimálně socializované. Taková domluva může být spojena i s pohrůzkou sankcí, jako např. oznámením přestupku rodičům, umístěním dítěte do některé třídy nižšího ročníku, vyloučením ze školního výletu, na nějž se dítě těší, přeložením na jinou školu, oznámením policii, umístěním v diagnostickém ústavu apod. (ŘÍČAN, 1995). Hrozbu trestem je dle mínění autora vhodné vynechat pouze u poměrně nevinných případů šikany. Zatímco Kolář považuje skupinové setkání agresorů, jejich rodičů, obětí a rodičů obětí za nebezpečné, Říčan tuto konfrontaci považuje za oboustranně užitečnou. Nezmiňuje ale v jakých případech je vhodné toto setkání zorganizovat a v jakých ne. Naopak u mladších dětí a méně vážných případů je možná skupinová diskuze, při které se agresori, oběti a přihlížející zamýšlejí nad tím, co asi pociťovala oběť, co pociťují ostatní k agresorům atd. Cílem této diskuze je vcítit se do situace každého ze zúčastněných. Naplánováno může být i další setkání, kde se hovoří o změně v myšlení a chování v uplynutém čase (ŘÍČAN, 1995). Užitečné také může být obdobné setkání zabývající se tím, k čemu vlastně došlo, s rodiči všech žáků třídy.

²⁴ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. s. 55.

Dalším z opatření vycházejících od učitelů je zvýšený dozor a monitorování situace po diagnostikování šikany a v průběhu jejího řešení. Říčan uvádí jako možnost učitelů ke kontrole agresorů např. donucení žáka k trávení volného přestávkového času s nimi v kabinetu, anebo na určeném hlídaném místě. S.Bendl považuje zvýšený dozor – pozorování ve třídě – za užitečný již při odhalování šikany, ale samozřejmě zvláště pak při zabránění agresivnímu jednání. Dozor ve třídě mohou vedle učitelů vykonávat i samotní žáci, jedná se o tzv. „pomocný dozor“. K tomuto dozoru mohou být přizváni odpovědní žáci, ale také samotní agresoři. Zabránění šikanování v druhém případě spočívá v tom, že „žáky, kteří se sami podíleli na šikanování, pověříme úkolem dohlížet na to, aby k šikanování nedocházelo.“²⁵ Jde však o riskantní opatření, jež vyžaduje ostražitost učitelů.

5.4.2 Rodiče

Aby rodiče mohli svému dítěti více pomoci, nejprve musí šikanu odhalit. Musí rozpoznat určité signály, které jejich dítě vysílá a které upozorňují na problém. V tomto směru je důležitá schopnost rodičů rozpoznat, že u jejich dítěte není něco v pořádku a určitá vnímavost vůči svému dítěti. Prvním krokem ze strany rodičů by měla být snaha přiblížit se k dítěti a povzbudit jej, aby se světilo. Diskuzi s dítětem o problému mohou rodiče vést dvojitým způsobem. Přímý postup je nejjednodušší, rodiče se zeptají dítěte přímo, zda se k němu nechová někdo ošklivě anebo zda jej šikanují. Kladná odpověď na tuto otázku by ale neměla rodičům stačit. Užitečné je dozvědět se vždy celý příběh. Druhý – nepřímý- postup představuje vedení rozhovoru oklikou. Rodiče mohou začít obecným vyprávěním o nebezpečí šikany, jak je důležité udělat něco konstruktivního (FIELDOVÁ, 2009). V obou případech je nutné dát

²⁵ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. s.101

dítěti najevo, že rodiče jeho informace berou vážně (VÁGNEROVÁ, 2009). Pokud si jsou rodiče jisti, že jejich dítě trápí šikana, je nutné obrátit se na školu a zahájit spolupráci s ní. Pokud to škola neudělá dříve než rodiče. Oba rodiče by měli navštívit ředitele a třídního učitele a podat jim informace o tom, co se od dítěte dozvěděli. Během tohoto setkání také zjistí, zda je škola schopná poskytnout odbornou pomoc a mohou se na ni spolehnout. Není-li tomu tak, je dobré, aby se rodiče spojili s odborníkem (psychologem). Ze strany rodičů oběti je nezbytná podpora dítěte v jeho situaci, ta spočívá především v povídání si o vývoji situace, dokud není vyšetřena i úplně napravena.

Kromě rozhovoru je v možnostech rodičů, aby u dítěte posilovali pocity sebedůvěry, představovali mu asertivní možnosti vyrovnávání se se šikanou či dokonce měnili jeho pokroucené postoje ve zdravé, jak píše Fieldová. Podle autorky také funguje humor a vtipkování o problému, umožňuje dítěti, aby se podívalo na situaci z pozitivní perspektivy. Také P. Říčan poukazuje na úlohu rodičů při zvyšování odolnosti a odvahy dítěte. Díky ní získává respekt spolužáků a sebeúctu.

Nebezpečné může být přílišná lítost a pečování o dítě jako o „chudáčka“. Na místě je naopak podporovat v něm jeho silnou stránku a přispět k obohacení jeho mimoškolního života, např. uskutečněním zajímavých rodinných výletů, rozvíjením jeho zájmové činnosti. Mimoškolní společenský život je jak důležitou prevencí, tak určitým zázemím pro dítě během řešení šikany. Setkávání dítěte s jeho přáteli mimo školu je velmi povzbuzující. Podporovat a umožňovat dítěti tento kontakt co nejčastěji je také částečně v rukách rodičů. Zajištění bezpečí a ochrany dítěte po celou dobu trvání nepříjemné situace by mělo být pro rodiče jedním z hlavních cílů. Mohou dítě omluvit z docházky ve škole a ponechat jej nějaký čas doma, anebo jej např. doprovázet do školy a ze školy.

Doposud jsme se zabývali tím, jakou podporu potřebuje od rodičů oběť šikany. Při řešení a nápravě šikany jsou ale v důležité pozici i rodiče agresora. Zapojení rodičů agresora do nápravy šikany

se nejčastěji počíná oslovením školou či rodiči oběti. Při vyšetřování šikany je namístě podpořit dítě, aby si dokázalo přiznat vinu. Dítě je možné ujistit, že k agresivnímu chování se občas uchýlí každý z nás a není potřeba v něm vzbuzovat pocity strachu anebo i vzteku a vzdoru. Důležitá je pomoc dítěti přijmout následky jeho chování a omluvit se oběti, případně jejím rodičům (VÁGNEROVÁ, 2009). P.Říčan doporučuje, aby reakce rodičů, stejně jako učitele, dávala najevo jeho provinění proti řádu. Dítě by si mělo zažít hluboké zahanbení a cítit provinění. Rodiče by pak měli dítěti sice odpustit, ale přesto jej náležitě potrestat. Trest by měl být sice přísnější než jakýkoliv jiný, ale také musí být jasně vysvětlen (ŘÍČAN, 1995 i 2010).

Přínosné je se v této situaci obrátit na pomoc odborníka (psychologa), kterou dítě-agresor dozajista potřebuje. E.M.Fieldová doporučuje, aby se rodiče pokusili zjistit, proč se jejich dítě chová jako agresor. Zda napodobuje chování jiných dětí, anebo se v jeho agresivitě odráží modely chování, které zažívá v rodině (FIELDOVÁ, 2009). Pracovat pak na jejich změně anebo hledat odpověď na příčiny agresivního chování dítěte je vhodné uskutečňovat za doprovodu psychologa. Autorka narozdíl od Říčana doporučuje neobviňovat dítě a raději změnit vlastní modely chování. Dítěti projevovat respekt, trávit s ním více času, naplněného pozitivní činností. Zajistit dítěti vybití agresivní energie a naučení se pravidlům jejího ovládní při sportu je také užitečné. Vhodná je maximální spolupráce rodičů se školou a požadování pravidelné zpětné vazby.

5.4.3 Intervence psychologa

Intervence psychologa při řešení šikany může spočívat v individuální práci s agresorem či obětí, anebo v práci s celou zasaženou skupinou. Užitečné bývá se obrátit na psychology, kteří se

problematikou šikany mezi dětmi ve své praxi zabývají hlouběji, na psychology z Pedagogicko-psychologických poraden apod.

Individuální psychoterapeutická práce s obětí jí poskytuje zázemí pro vyjádření pocitů, změnu postojů, ale i nácvik potřebných dovedností pro vyrovnávání se se šikanou. Dle S.Bendla je potřeba poskytnout obětem možnost nácviku konstruktivního zvládnání vzájemných konfliktů a nácvik potřebných sociálních dovedností. Říčan pak v tomto případě považuje za výborný nácvik jednání techniku hraní rolí. Při níž se doporučuje především trénink asertivity. Dále je jedním z hlavních cílů terapeutické práce posilování sebevědomí oběti.

Dvě pražské psycholožky, Štěpánková a Blažková, vyzkoušely v roce 1994 techniku skupinového poradenství pro oběti šikany. Skupiny se scházely jednou týdně a jejich činnostmi byly hry povzbuzující družnost a sebevědomí členů, také diskuze o možnostech řešení konfliktní situace a nácvik správného jednání v takových situacích (ŘÍČAN, 1995). Skupinová práce s několika oběťmi šikany dnes běžně patří k výbavě psychologů v boji proti tomuto fenoménu. Rozhodující je pro jejich konání však mnohdy příliš nízký počet zájemců.

V případě agresorů je náplní času terapeutických setkání jednak odplavování stresu a agresivity pomocí relaxačních technik, ale i nekonvenční způsob, jakým jsou například adrenalinové výlety apod. Důležité je také pracovat na osobnosti agresora, zejména na schopnosti empatie a vcítění. Užitečné také může být utvoření si představy budoucnosti, ujasnění osobní perspektivy, stanovení pevného cíle, který jej bude motivovat k přijatelnému chování (ŘÍČAN, 1995). Někteří autoři doporučují při práci s agresory užívat behaviorálního přístupu. Kdy terapeut pracuje s agresorem na stanovení si cílů změn v chování a odpovídajících odměn i trestů. Agresoři se učí především alternativním způsobům prosazení se ve skupině.

Při zájmu o práci s celou třídou mají třídní učitelé či ředitelé škol možnost obrátit se na psychology ze speciálních

intervenčních center s žádostí o uskutečnění intervenčního programu. Takovýto program odehrávající se v pravidelných setkáních průběžně po celý školní rok má za úkol „*zmapovat předitivo vztahů ve třídě, rozvíjet u dětí sociální dovednosti a posilovat toleranci mezi žáky*“²⁶ Spočívá pak v pravidelném setkávání se celé třídy, třídní učitelky a dvou psychologů a práci na vztazích mezi žáky. Za nejúčinnější cestu ke zvládnutí cíle programu, tedy zastavení sebestrukce a nastartování sebeúzdavného procesu skupinového organismu, považuje M.Kolář právě komunitní model práce.

5.4.4 Významná role prevence

Působit proti šikaně je možné ještě než dojde k jejímu propuknutí. Snad každý z odborníků a autorů zabývajících se šikanou vyzdvihuje prevenci, jako hlavní krok v boji se šikanou. Existují dva stupně prevence. Primární prevence, uplatňující se v případě kolektivů, kde k šikaně ještě nedošlo a sekundární prevence, indikovaná při léčbě šikanou zasaženého kolektivu. Primární prevence má za cíl zvýšit informovanost dětí i rodičů o možných negativních fenoménech. V postupech prevence se již ale autoři různí. Mohla bych se tedy o tématu prevence rozepisovat v celé jedné kapitole této práce, což ale její rozsah neumožňuje. Co bych čtenáři v této podkapitole ráda sdělila, jsou má vlastní zjištění, týkající se prevence. Podle mého názoru a vyslechnutých zkušeností kolegů z praxe, je důležitá raná spolupráce školy s odborníky, zejména s psychologem. Na vztazích v třídním kolektivu je nejlépe začít pracovat již od první třídy základní školy v rámci adaptačního či podobného programu. Takovýto program vede v několika setkáních po celý rok dvojice psychologů, podstatná je však společná práce učitele a kolektivu v čase mezi setkáními. Hlavním cílem

²⁶ VÁGNEROVÁ, K. a kol. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. Praha: Portál, 2009. s.34

programu je vytvoření přátelského prostředí ve třídě a zdravých vztahů mezi žáky. V praxi je tento program ale uskutečňován méně, než je žádoucí. Většina škol se uchyluje až k řešení rozběhlé šikany ve vyšších ročnících. Přestože prostředí, které by se vytvořilo během adaptačního programu, by vzniku šikany mohlo předcházet anebo další práci s tímto fenoménem usnadnit. V oblasti prevence šikany tedy platí čím dříve, tím lépe. Důležité tedy je, aby se tato informace šířila i mezi školami.

V prevenci proti šikaně sehrává důležitou roli znovu učitel, který má možnost každodenní práce se třídou. Má tak prostor k působení na vztahy mezi žáky. Nejlepším výchozím bodem je, pokud si učitel určité znalosti skupinové dynamiky odnese již ze svého vzdělávacího programu. Nemálo učitelů má totiž schopnost cítění pro vztahy mezi dětmi a jejich reflexe. Naučit se využívat tyto schopnosti k formování a utužování vztahů mezi dětmi by mohlo být velmi užitečné.

6. Empirická část

6.1 Výzkumná část - úvod

Protože se první část této práce zabývá šikanou na teoretické úrovni a uváděná fakta jsou podložena především publikacemi odborníků, považovala jsem za příhodné představit v druhé části této práce šikanu tak, jak ji vidí samotné děti.

Pro empirickou část této práce jsem se tedy rozhodla uskutečnit kvantitativní šetření, které mělo zmapovat vnímání problematiky šikany žáky druhého stupně ZŠ. Předpokládám, že v tomto věku se již se šikanou setkaly a na základě přímé zkušenosti si k této problematice vytvořili vlastní osobní postoj. Výzkumná sonda tedy zachycuje každodenní zkušenosti i pohled dětí na tento fenomén. A protože jsem předpokládala, že pohled dívek a chlapců bude odlišný, rozhodla jsem se při vyhodnocování dotazníků srovnávat odpovědi právě těchto dvou skupin.

Cílem výzkumného šetření je zmapovat problematiku šikany tak, jak ji vnímají žáci druhého stupně základních škol. Dále také zjistit, zdali a případně jak se liší pohled dívek na šikanu od pohledu chlapců. Cestou k tomuto cíli bude analýza dat, sebraných na třech základních školách v Praze, a následné porovnání četností odpovědí chlapců a dívek.

6.2 Výzkumné metody

6.2.1 Výběr respondentů

Výběr respondentů byl náhodný. Kontaktovala jsem tři základní školy: Základní školu Na Šutce, ZŠ Na Slovance a ZŠ Jižní IV. Všechny tři základní školy nakonec k uskutečnění dotazníkového

šetření svolily. Výzkumu se zúčastnilo celkem 116 dětí. Návratnost dotazníků u dětí byla stoprocentní. V následném hodnocení ale musely být tři dotazníky kvůli nepoužitelnosti (neseriózním odpovědím, nebylo možné s jistotou určit, zda dotazník vyplňoval chlapec nebo dívka) vyřazeny a konečný počet zpracovávaných dotazníků se ustálil na čísle 113.

Výzkumný vzorek respondentů tvoří šest třídních kolektivů, dvě sedmé a čtyři osmé třídy. Skupinu chlapců tvořilo 67 probandů, skupinu dívek 49 probandek. Rodiče žáků byli s výzkumným šetřením vedením školy obeznámeni v časovém předstihu. Možnost požádat rodiče o informovaný souhlas s uskutečněním šetření jsem nabídla všem školám, využila ji jedna základní škola. Zbylé dvě informovaly rodiče jinou cestou.

6.2.2 Charakteristika dotazníku

Hlavním cílem mnou vytvořeného dotazníku, který jsem zvolila jako výzkumnou metodu, bylo zachytit pohled žáků druhého stupně na šikanu. Otázky v dotazníku měly napovědět, co si žáci pod tímto slovem představují, jak by se zachovali v situaci oběti, agresora či svědka, na koho by se obrátili, komu by důvěřovali. Dalším z cílů bylo zjistit, zda žáci vnímají rozdíly mezi dívčí a chlapeckou šikanou, které jsou uvedené v několika publikacích předních odborníků. A v neposlední řadě poznat, co je pro ně nejhorším důsledkem šikany. Co mne také u odpovědí na mé otázky zajímalo, byla odlišnost mezi odpověďmi dívek a chlapců. Zda se vůbec liší a případně v jaké míře.

Dotazník se skládá z 27 otázek. Před vlastními otázkami dotazníku byli žáci požádáni o uvedení jména základní školy, do které docházejí, třídy, věku a pohlaví. Dále byli ujištěni o naprosté anonymitě dotazníku. První část otázek dotazníku je pak zaměřena na zjištění toho, co si žáci pod pojmem šikana představují a odkud o ní mají informace. Na začátku dotazníku jsem, jak je obvyklé u

jiných dotazníků zabývajících se touto problematikou, proto neuváděla definici šikany. Zajímalo mne, jak chápou šikanu žáci, a nechtěla jsem nijak zkreslovat či napovídat jejich odpovědi. Další část otázek se týká odlišnosti dívčí a chlapecké šikany. Poslední část otázek je určena následkům šikany a tomu, co se obvykle děje, když je odhalena. Zajímalo mne, jak by děti šikanu řešili z různých pozic (oběti, agresora, svědka) a či pomoc by spíše uvítaly. Dotazník je uveden v Příloze č. 1 bakalářské práce.

Na vyplnění dotazníku měli žáci dostatek času, povětšinou celou vyučovací hodinu. Po vyplnění posledního dotazníku, následoval čas určený k diskuzi o tématu šikany. A protože jsem nikoho k diskuzi nenutila, bylo na uvážení žáků, jak tento čas uplyne.

6.2.3 Vyhodnocení dat, analýza dat

Na základě odpovědí na filtrační položky byly dotazníky rozděleny do dvou skupin dle pohlaví a základní školy, kterou respondent navštěvuje. Položky v dotaznících jsou hodnoceny buď procentuálně, dle četnosti nebo obsahovou analýzou. Na základě kvantitativně zpracovaných dat byly vytvořeny tabulky zjištěných četností odpovědí na jednotlivé položky dotazníku.

6.3 Výsledky dotazníkových šetření

6.3.1 Respondenti dotazníkového šetření

Výzkumu se zúčastnilo celkem 116 dětí, použitelných dotazníků bylo 113. Z celkového počtu 113 dětí bylo 64 chlapců a 49 dívek. Věkový rozptyl účastníků se pohybuje mezi 12 až 15 roky. Následující tabulka představuje přesné rozložení počtu chlapců a

dívek dle věku (viz Tabulka č.1). Poměr rozložení účastníků dle pohlaví je 64 chlapců (bez třech nevyhodnocovaných dotazníků): 49 dívkám (viz Příloha č.3).

Tabulka č. 1 Zastoupení respondentů dle pohlaví a věku

věk	Chlapci	dívky	Σ
12	0	2	2
13	18	16	34
14	37	30	67
15	9	1	10
Σ	64	49	113

6.3.2 Výsledky odpovědí na vybrané dotazníkové otázky

Tato podkapitola je věnována představení výsledků analýzy dat. Protože rozsah práce nedovoluje uvést zde výsledky odpovědí na všechny položky dotazníku z důvodu jejich obsáhlosti, byly některé zařazeny do příloh této práce.

Položka 1. **Co je podle tebe vlastně šikana?**

A jaké chování bys pak označil/a za projev šikany?

Tato otevřená otázka poskytovala prostor pro sdělení vlastního názoru. V tabulkách jsou uvedeny některé odpovědi odvozené z analýzy získaných sdělení. Na tuto položku jsem zaznamenala i další odpovědi, avšak jejich četnost nedosahovala vyššího počtu než 1. Zbylé odpovědi chlapců i dívek a jejich četnost jsou tedy uvedeny v Příloze č.4 (viz Příloha č.4).

Tabulka č. 2 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.1

Odpověď	Četnost odpovědí		součet
	chlapci	dívky	
opakované fyzické ubližování druhému (mlácení, bití, fyzické napadání)	31	18	49
psychické ubližování druhému (ponižování, slovní napadání, slovní urážení, nadávky, posmívání se)	34	14	42
utiskování/ týrání / ubližování slabšímu či mladšímu	5	11	16
prosazování síly či moci agresora, zvýšení jeho sebevědomí, povyšování se nad oběť	3	4	7
ubližování druhému	0	9	9

Z údajů uvedených v tabulce je patrné, že se dívky i chlapci poměrně shodnou v tom co je šikana. Především ji považují za fyzické ubližování a napadání mladšího či slabšího. U obou skupin se psychické ubližování, ponižování a slovní napadání umístilo hned za fyzickými projevy šikany. Dívky i chlapci zdůrazňovali, že se jedná hlavně o ubližování a ve většině případů o ubližování někomu slabšímu (viz Příloha č.5). V několika odpovědích se objevila odpověď vybíjení zlosti či „mindráků“ na druhém. Přestože nebyla častá, žáci v ní upozorňovali na problémy agresora, jež si přináší z rodiny anebo odjinud do školy, kde je léčí, kde si ulevuje.

Položka 3. Co si představuješ pod slovem šikana?

Vzhledem k tomu, že k zodpovězení této otázky mohli žáci vybrat jen jednu odpověď, jejím cílem bylo zjistit, co především šikana pro žáky představuje. Zatímco v první otázce měli žáci volné a neomezené možnosti vyjádření a také to bylo v jejich odpovědích znát (v jedné odpovědi se nacházelo několik různorodých informací), u této otázky mne zajímalo, kterou odpověď budou považovat za nejlepší a nejtrefnější.

Tabulka č 4 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.3

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A běžné chování, přítomné v každé třídě, ale ne zrovna v naší	2	1	3
B bolest, kterou druhému někdo působí	31	31	62
C prokazování síly či moci útočnicka	28	12	40
D to, co dělají druzí a čemu musím přihlížet, čeho jsem svědkem	1	1	2
E něco jiného	2	4	6

Pod slovem šikana si stejný počet dívek i chlapců představuje bolest, kterou někdo působí druhému. Dle celkového počtu odpovědí je to dohromady 55% dotázaných (viz Příloha č.6). V porovnání četnosti odpovědí nacházím ve skupině chlapců vyšší počet odpovědi C – prokazování moci či síly útočnicka. Šikanu jako prokazování síly či moci útočnicka vidí celkem 28 chlapců, což je přibližně o dvakrát tolik co dívek. Zajímavé také je, že obě skupiny volily častěji emocionálně zabarvené odpovědi (B a C). Pod slovem šikana si žáci představují také ale i důkaz ubohosti útočnicka (1 dívka), psychické týrání (1 chlapec), ubližování druhým lidem kvůli nějaké odlišnosti nebo bezdůvodně (1 d), dlouhodobé utlačování a ponižování (1 ch), anebo prokazování slabosti útočnicka (1 d). Jedna dívka si pod tímto slovem představuje to, co musí vytrpět ve škole (1).

Položka 4. **Napiš prvních pět slov, která tě napadnou, když se řekne šikana.**

Odpovědi na tuto otázku byly velmi rozmanité, přesto jsem se pokusila vytvořit tabulku těch nejčastějších pro každou skupinu. (viz Příloha č.7) Zajímavé je, že se u obou skupin na prvních třech místech objevila stejná slova, která se ani počtem odpovědí mnoho nelišila. Nejčastěji asociovaným slovem byla bolest, přestože se jako oběť šikany v dotazníku označilo pouze 5 lidí. Druhým nejčastějším slovem, jež napadalo chlapce, byl strach, u dívek byl třetím nejčastějším. Všechna v dotaznících uvedená asociovaná slova či sousloví jsou pak uvedena v přehledové tabulce (viz Příloha č.8).

Položka 6. **Liší se šikana, která probíhá mezi dívkami, od té mezi chlapci?**

Tabulka č 8 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.6

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A neliší	13	3	16
B ano, velmi, je zcela odlišná	28	20	48
C jsou podobné, jen málo odlišné	26	25	51

V procentuálním porovnání odpovědělo 86% žáků, že se obě formy šikany liší (byť jen trochu) oproti 14%, jež nevidí žádnou odlišnost. Rozdíl mezi šikanou dívčí a chlapeckou považuje za minimální 44% dotázaných, 42% je považuje za velmi odlišné, úplně jiné (viz Příloha č.9).

Že se šikana mezi dívkami a mezi chlapci neliší, se domnívá 13 chlapců a 3 dívky. 28 chlapců a 20 dívek považuje rozdíl mezi nimi za evidentní, a že se obě formy šikany liší jen v málo ohledech, si myslí 26 chlapců a 25 dívek (viz Příloha č.9).

Spatřované rozdíly mezi oběma formami jsou pak nejčastěji chlapci popisovány přibližně takto:

Šikana mezi chlapci je spíše fyzická, dívčí zase spíše slovní napadání, pomluvy, pohrdání. Mezi chlapci se spíše objevují útoky na osobu, vedle urážek. Dívčí šikana je více skrytá, psychická a mívá hlubší důvody. Chlapci nejen že napadají oběť, ale ničí také její věci mnohem častěji než dívky. „Holky se tolik neperou.“ Šikana mezi dívkami není vyhrocená do extrémů. Chlapecká šikana je šikana silná, dokazuje moc. Dívky nejsou tak agresivní, kruté a surové. Mezi chlapci je šikana tvrdší, a mnohem těžší (jak fyzicky tak psychicky).

Rozdíly vnímané dívkami jsou velmi podobné.:

Dívky šikanují spíše psychicky, chlapci pak fyzicky. Dívky šikanují ze žárlivosti, aby poukázaly na svou moc. Dívčí šikana jsou především posměšky, pomluvy, nadávky. Kluci si ubližují fyzicky mnohem více a šikanují slabší. Dívky nejsou tolik agresivní a když se perou, nemají takovou sílu. „Dívky spíše

psychicky vydírají, kluci jdou spíše do boje.“ Holky se spíše uráží, přebírají si kluky a ignorují jedna druhou. Dívky mají sice jiné důvody, ale dokážou ublížit stejně jako chlapi. „Holky šikanují spíše psychicky. Jsou citlivé, vnímavé a ví, co duševně zabolí.“

Položka 7. Šikana mezi dívkami je

Tabulka č. 9 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.7

Pozorované četnosti			
Odpověď	chlapi	dívky	součet
A spíše nápadná (děje se před očima celé třídy, otevřeně projevované útoky)	14	19	33
B spíše skrytá (navenek není poznat, že se jedná o šikanu, neděje se nahlas a nepoutá pozornost ostatních ve třídě)	48	29	77

Šikanu mezi dívkami považuje za skrytou celých 70% dotázaných. Z toho 48 chlapců, 29 dívek (viz Příloha č.10).

Položka 9. Dívky častěji šikanují

Odpovědi na tuto otázku bylo získáno celkem 236, žáci nebyli omezeni počtem možností výběru.

Tabulka č. 11 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.9

Pozorované četnosti odpovědí:			
Odpověď	chlapi	dívky	součet
A přímým napadáním samotné oběti (přímé útoky, slovní či fyzické)	17	21	38
B prostřednictvím působení na její okolí (šíření pomluv apod.)	54	42	96
C ničením jejích věcí.	13	15	28
D bránění m dosažení cílů (např.: sednout si do lavice)	13	23	36
E odmítáním splnění požadavků (např.: odmítnutí pustit oběť na záchod, pokud o to požádala)	14	17	31
F jiným způsobem	3	4	7

Většina respondentů uvádí, že dívčí šikana spočívá převážně v působení na okolí oběti tak, aby ji v jeho očích znehodnotila. Jedná se o celých 41%. Další odpovědi jsou pak poměrně vyrovnané, možnost přímých útoků na oběť, ať už slovních

či fyzických, zvolilo 16% dotázaných. Dalších 15% si u dívek všimlo, jak brání oběti v dosažení cílů, 13% odmítají oběti splnění jejích požadavků a potřeb, a 12% i ničení jejích věcí.

Mezi zbývajícími 3% procenty jiných odpovědí se vyskytly tyto: zesměšňování na sociálních sítích (1 chlapec, 3 dívky), ignorace (1 ch.), ekonomická šikana – zdůrazňováním finanční situace oběti, oběť nemá to co ony (2 dívky), šikana skrze nadávky a posměch (1 ch.) a že dívky „nutí oběti vědomí, že je špatný člověk“ uvedla jedna dívka. (viz Příloha č.11).

Položka 10. **Šikana mezi chlapci je**

Tabulka č.12 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.10

Pozorované četnosti:			
Odpovědi	chlapci	dívky	součet
A spíše <u>nápadná</u> . (děje se před očima celé třídy, otevřeně projevované útoky),	51	39	90
B spíše <u>skrytá</u> . (navenek není poznat, že se jedná o šikanu, neděje se nahlas a nepoutá pozornost ostatních ve třídě)	11	9	20

Celkem 82% respondentů uvažuje o chlapecké šikaně jako o spíše nápadné. Jedná se o 51 chlapců a 11 dívek (viz Příloha č.12).

Položka 11. **Když šikanují chlapci, tak je to spíš**

Tabulka č 13 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.11

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A slovně (urážky, nadávky, zesměšňování, ale i neodpovídání na pozdrav, ignorace apod.)	2	0	2
B fyzicky (útoky a napadání, apod.)	18	22	40
C obojím způsobem stejně.	39	26	65

Podobně jako u otázky 8, lze poukázat na poměrně nízké procento jedné z odpovědí. V tomto případě se ale velmi málo dotázaných (pouhá 2%) naopak domnívá, že chlapci šikanují

převážně verbální formou. Jak je patrné i z odpovědí na otázku 6, jakým způsobem se liší šikana dívčí a chlapecká, většina respondentů označuje chlapeckou šikanu spíše za fyzickou, agresivnější a násilnější. (viz Příloha č.13).

Položka 12. **Chlapci častěji šikanují**

Odpovědi na tuto otázku bylo nashromážděno 261. Žáci mohli opět zvolit více než jednu z uvedených odpovědí.

Tabulka č. 14 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.12

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A přímým napadáním samotné oběti (přímé útoky, slovní či fyzické)	58	47	105
B prostřednictvím působení na její okolí (šíření pomluv apod.)	12	5	17
C ničení m jejích věcí.	33	33	66
D bránění m dosažení cílů (např.: sednout si do lavice)	18	18	36
E odmítáním splnit požadavky (např.: odmítnutí pustit oběť na záchod, pokud o to požádala)	18	16	34
F jiným způsobem	2	1	3

Odpověď A, že chlapci převážně napadají přímo oběť slovně či fyzicky, zvolilo 40% dotázaných, naprostá většina dívek i chlapců. Podle druhé nejčastěji označované odpovědi je zřejmé, že chlapci obrazejí svou agresi nejen vůči osobě, ale i osobním věcem oběti. 14 % žáků zaregistrovalo, že chlapci také brání oběti v dosažení jejích cílů a podobné procento i odmítání splnit oběti požadavky (např. odejít ze třídy na záchod, pokud o to přímo agresora požádala) a šikanují ji tak fyzicky pasivně nepřímou. Malé procento respondentů si všimlo, že by chlapci působili na okolí oběti, manipulovali jím a ovlivňovali jeho mínění o oběti. Mezi jinými odpověďmi uvedla 1dívka vydírání, 1 chlapec vyřazení oběti na okraj kolektivu (což by mohlo zahrnovat i možnost ovlivňování zbytku kolektivu) a 1 chlapec uvedl, že chlapci šikanují „fyzicky a někdy i psychicky“.

Z grafu č.19 *Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.12* je patrné, jaké odpovědi volily spíše dívky a jaké chlapci. Dívky

i chlapci se shodli v odpovědi C i D. Menší rozdíl jsem pak zaznamenala u odpovědi E (viz Příloha č.14).

Položka 13. Na kterou šikanu myslíš, že se dříve přijde? Která se snáze odhalí?

Tabulka č. 15 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.13

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A šikana mezi chlapci.	43	30	73
B šikana mezi dívkami.	9	7	16
C obě stejně.	11	10	21

Více než 60% respondentů se domnívá, že se dříve a lépe odhalí šikana mezi chlapci. Odpověď obě stejně a dívčí jsou v porovnání procentuálního zastoupení výrazně méně udávané. (viz Příloha č.15).

Položka 14. Kdo myslíš, že je více podezříván z šikanování?

Tabulka č. 16 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.14

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A chlapci.	62	40	102
B dívky.	0	1	1
C chlapci i dívky přibližně stejně.	0	9	9

Téměř všechny děti se shodnou, kdo je více podezříván ze šikanování. 100% odpovídajících chlapců si myslí, že většina učitelů i rodičů a jiných dospělých považuje šikanu za převážně problém chlapců, kdežto s dívkami je tento problém spojován minimálně. Toto mínění potvrzují i dívky. Pouze jedna si myslí, že jsou častěji podezřívány ony a zbylých devět se domnívá, že je toto chování očekáváno stejně tak od chlapců, jako od dívek. (viz Příloha č.16).

Položka 15. **Kdo podle tebe častěji šikanuje?**

Tabulka č. 17 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.15

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A chlapci.	37	26	63
B dívky.	4	6	10
C dívky i chlapci stejně	16	13	29

Odpovědi na otázku kdo častěji šikanuje, nejsou tak rozhodné jako u předchozí otázky. Že častěji šikanují chlapci, se sice domnívá celých 62% dětí, nicméně nelze opomenout bezmála 30% odpovědí, které tvoří druhou výraznou část v grafu procentuálního poměru. Tato skupina dětí se domnívá, že šikanují dívky i chlapci stejně často. Jejich názor je zvláště důležitý, pokud z předchozí otázky víme, kdo je dle žáků častěji podezříván (viz Příloha č.17).

Položka 17. **Která šikana je podle tebe více nebezpečná?**

Tabulka č. 19 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.17

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A mezi chlapci	41	32	73
B mezi dívkami	10	5	15
C stejně mezi dívkami i chlapci	13	11	24

Z procentuálního porovnání je zřejmé, že většina žáků považuje za nebezpečnější šikanu mezi chlapci. Nejčastěji uváděným důvodem chlapců i dívek je: protože je fyzická (chlapci mají více síly, jsou brutálnější) a tudíž může dojít k závažným zraněním. Děti, které sdělily, že nebezpečnější je šikana mezi dívkami, uváděly tyto důvody: „je trvalejší, náročnější pro oběť“, „boule se zahojí, ale pocit, že mě někdo pronásleduje, opovrhuje mnou, jen tak nezmizí.“, protože je skrytá – může se tiše rozvíjet až v hrůzu, psychická šikana může oběť dotlačit až k sebepoškození či sebevraždě. Zajímavý byl

důvod, proč je tato šikana nebezpečnější, uvedený jedním chlapcem: „dívky tvoří základ třídy“. Děti, které volily možnost C – šikana mezi dívkami i chlapci je stejně nebezpečná, považují tyto důvody za rovnocenné, fyzické i psychické šikanování za stejně zraňující. Obojí je dle jejich názoru stejná bolest pro oběť, obojí zanechá nějaké stopy, obojí ohrožuje zdraví (viz Příloha č.18).

Položka 19. **Které z těchto chování podle tebe může nejvíce ublížit?**

Tabulka č. 21 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.19

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A fyzické násilí (např.: kopání, bití apod.)	31	32	63
B nadávky, urážky, vyhrožování	10	17	27
C výsměch, ponížení, např. v podobě donucení k nějaké potupné činnosti	37	21	58
D ignorování, vyčlenění na okraj třídy	8	5	13
E jiné (<i>prosím napiš jaké</i>)	1	0	1

V procentuálním zastoupení jsem zjistila vyšší počet odpovědí, jež jako nejvíce ubližující, označují fyzické násilí a výsměch či ponížení. Poměr dívek a chlapců se u jednotlivých odpovědí výrazně neliší, lze ale poukázat na zajímavý fakt – většina dívek považuje za nejvíce ubližující fyzické násilí a většina chlapců naopak ponížení. Dle výsledků analýzy dat u předchozích položek, bychom mohli očekávat, že pokud dívky zažívají spíše psychickou formu šikany, budou za nejvíce ubližující považovat právě ponižování či ignorování anebo také nadávky. Možné zdůvodnění tohoto faktu je, že dívky zažívají nepřímo šikanu mezi chlapci a vidí její následky častěji. Anebo také to, že se v tomto případě vcítily do chlapců-obětí. Což stejně tak mohli učinit i chlapci. V jejich případě se domnívám, že uvažovali o šikaně mezi chlapci, ale více zraňující opravdu vidí ponížení a výsměch. Chlapec, jenž označil možnost E, tvrdí, že pro každého může být zraňující něco jiného (viz Příloha č.19).

Položka 20. **V čem vidíš nejhorší následek šikany?**

Tabulka č. 22 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.20

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	Součet
A izolace oběti (jsem sám ve třídě, bez kamarádů)	25	21	46
B následky fyzického násilí, různá zranění	21	23	44
C ponížení (nikdo mě neoslovuje jinak než potupnou přezdívkou, nerespektují mě, nemají ke mně úctu)	33	18	51
D ztráta postavení ve třídě (jsem slaboch, terčem ubližování pro všechny)	14	6	20
E špatné mínění o celé třídě (zapojení přihlížejících svědků do šikany)	4	2	6
F může vyvolat pocit bezmoci i u svědků (nevědí, co mají dělat)	7	7	14
G dodává agresorovi (tomu, kdo šikanuje) více sebevědomí a moci (je agresivnější a to nejen k oběti)	10	15	25
H jiný	1	0	1

Děti považují za poměrně stejně špatné tři následky šikany. Jsou to izolace oběti, následky fyzického násilí a ponížení. Stejně jako u předchozí otázky, se v poměru odpovědí mezi dívkami a chlapci ukázalo, že za nejhorší následek považuje výrazně více chlapců ponížení, ale dívky zranění způsobená fyzickým násilím. Poněkud výrazný je rozdíl vyjádřený poměrem u odpovědi D, kde se přibližně dvakrát tolik chlapců než dívek domnívá, že nejhorším následkem šikany je ztráta postavení ve třídě, což možná značí důležitost hierarchie ve třídě pro chlapce. Naopak překvapivé je, že více dívek považuje za nejhorší důsledek šikany zvýšené sebevědomí a potvrzení moci agresora, což bych předpokládala, že bude častěji trápit chlapce. V tomto případě nejspíš dívky znovu zohledňovali své zkušenosti se šikanou mezi chlapci, na kterou psychologové, a dle tohoto dotazníku i děti, poukazují jako na častější (viz Příloha č.20).

Položka 22. **Co se obvykle děje, když je šikana odhalena? Kdo co udělá (oběť, agresor, svědci, rodiče, učitelé...)? Ovlivní to pak výskyt šikany a jak?**

Tato otázka se ptá po zkušenostech dětí s řešením šikany. Děti odpovídaly na několik otázek zároveň, jejich odpověď tedy obsahovala více než jednu informaci. Po analýze dat, jsem

nejčastější odpovědi zaznamenala do Tabulky č.24 *Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.22* (viz Příloha č.21) Všechny zjištěné odpovědi jsou uvedeny v Příloze č.22. Celkem bylo shromážděno 213 odpovědí.

Podle názoru největšího počtu chlapců, začnou šikanu jako první řešit rodiče oběti. Zajímavé je, že dívky v souvislosti s rodiči zmiňují spíše podporu dítěte při řešení šikany, jeho ochranu a zvýšené hlídání. Zatímco u chlapců se na prvním místě objevovalo řešení šikany rodiči, podle dívek je to nejčastěji učitel, kdo šikanu řeší jako první. U chlapců byl však tento postřeh zaznamenán jako druhý nejvíce se opakující a dokonce svým počtem předčili dívky (viz Příloha č.23).

Podle dalších nejčastějších odpovědí si můžeme vytvořit zhruba takovýto obrázek řešení šikany. Poté co je šikana odhalena a rodiče společně s učitelem ji začnou řešit, agresor vše popírá, dělá jakoby nic. Přesto je ale potrestán. Svědci většinou pravdivě dosvědčí, co se ve třídě děje, někdy však mají z agresora strach a raději mlčí. Oběť se svěří někomu, komu důvěřuje, ale většinou má strach z toho, jak bude agresor reagovat, zda nepřitvrdí apod. V mnohem menším množství případů se oběti spíše uleví. Agresor se skutečně velmi často rozzuří a na oběti se mstí, i když ona šikanu nenahlásila.

Z dalších odpovědí dětí bych ráda zmínila dvě zajímavé. První z nich byla odpověď jedné dívky, která osvěceně informovala o chybě při řešení šikany. Její odpověď zněla parafrázovaně takto: ‚Místo toho aby učitelé a rodiče hledali důvod proč k šikaně dochází, dají hned agresorovi trest. Ten se naštve ještě víc na oběť a ta to odnese.‘ Dále je zajímavé, že pouze dvě dívky zmínili zásah psychologa při řešení šikany a jedna zásah policie. Aby byl k řešení šikany přizván psycholog, zřejmě není obvyklé. Možná se ale jedná o zvládnutelné případy šikany, se kterými se vypořádá sám učitel společně s vedením školy či výchovným poradcem.

Položka 23. Co myslíš, že by se mohlo udělat, kdyby v tvé třídě probíhala šikana?

Na rozdíl od předchozí otázky tato nezjišťovala, co se obvykle děje po odhalení šikany, ale co by žáci považovali za správné, aby se učinilo. Co by dle jejich názoru mohlo pomoci a šikanu zastavit. Odpovědi bylo zjištěných celkem 76. Nejčastější odpovědi jsou uvedeny v Tabulce č.25 *Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.23.* (viz Příloha č.24).

Přestože odpovědi žáků byli velmi různorodé, naprosto se v jedné shodli. Podle nich by bylo nejlepší šikanu ohlásit ve škole a začít ji řešit (viz Příloha č.25). Jestliže tuto možnost žáci uvedli v této otázce a ne v otázce 22 (Co se obvykle děje, když je šikana odhalena), nabízí se následující interpretace. K ohlášení šikany vedení školy nedochází tak často, jak by žáci považovali za vhodné. Šikanu nejspíš odhalí sám učitel anebo ještě dříve rodiče oběti (dle chlapců). Jako druhá nejvíce navrhovaná možnost bylo zaznamenáno začít řešení šikany brzy - „již od zárodku“ anebo ji vůbec začít řešit. Dále pak bylo často u dívek i chlapců zmiňováno stát při oběti, aby ji agresor nešikanoval. Další odpovědi se pak počtem zastoupení velmi různily (viz Příloha č.26).

Položka 25. Seřaď prosím tyto možnosti pomoci/podpory oběti podle toho, jak myslíš, že jsou účinné/důležité.

V nabídnutých odpovědích k této otázce jsem se soustředila na čtyři hlavní možnosti podpory oběti, které mne zajímaly. Byly jimi individuální psychoterapie, skupinová psychoterapie, sdílení s kamarádem či kamarády, a setkávání se s výchovným poradcem. Respondenti seřazovali možnosti pomoci pro oběť dle jejich domnělé účinnosti (viz Příloha č.27)

Povídání s psychologem, jinak individuální psychoterapii, považuje 33 respondentů za nejméně účinnou v případě šikany. Na druhou stranu 25 jiných tuto možnost podpory vidí jako nejdůležitější a překvapivě je to nesrovnatelně více chlapců. Dívky této možnosti přikládají nejčastěji (20 dívek) nejmenší účinnost

anebo jí přikládají druhý stupeň účinnosti (13 dívek). Většina (19) chlapců individuální terapii/pomoc psychologa oběti označila za nejdůležitější/nejúčinnější. Tyto výsledky jsou pro mne velmi zajímavé, vzhledem k tomu, že psychologickou pomoc se v ČR vyhledává více žen než mužů (viz Příloha č.28/ Graf č.46).

Skupinová setkávání s jinými oběťmi je považováno spíše za méně důležité nebo středně důležité či účinné. Nejvyšší počet dívek (19) si myslí, že skupinové setkávání obětí může být spíše užitečné, ale nehodnotí je jako nejdůležitější. Většina chlapců (24) se domnívá, že je spíše neúčinné, ale ne úplně. Jako nejméně účinné skupinové setkávání hodnotí 14 respondentů, a je to tak nejméně častá odpověď. 24 dotázaných (stejný poměr chlapců i dívek - 12) hodnotí skupinu jako nejsilnější faktor poskytující podporu oběti (viz Příloha č.28/ Graf č.47).

Sdílení trápení s kamarády je, dle celkového součtu odpovědí respondentů obou skupin, nejdůležitější a nejúčinnější podporou pro oběť. Domnívá se to 20 dívek i 20 chlapců. Více chlapců (22) však tuto možnost hodnotí jako nejméně účinnou. Za středně účinnou ji považuje v porovnání s oběma extrémními póly hodnot zanedbatelné množství respondentů (viz Příloha č.28/ Graf č.48).

Naopak podpora, kterou oběti poskytuje pravidelně či párkrát výchovný poradce ve škole, je označena středními hodnotami účinnosti. Za spíše neúčinnou ji považuje 36 dětí (22 dívek, 14 chlapců). Většina chlapců (22) by tuto možnost ale označila jako spíše účinnou a většina dívek (22) jako spíše méně účinnou. Tato forma podpory je však nejúčinnější pouze podle 18 dotázaných (10 dívek, 8 chlapců) (viz Příloha č.28/ Graf č.49).

Pokud bychom měli vytvořit obecné pořadí možností podpory dle účinnosti pro každou skupinu zvlášť, vypadalo by takto (ve sloupci počet je zaznamenáno, kolik dětí označilo možnost odpovídajícím stupněm):

Tabulka č.33 Otázka č.25 - Obecné seřazení možností podpory u dívek a chlapců

stupeň důležitosti	dívky	počet	chlapci	počet
1	povídání s kamarády	20	povídání s psychologem	19
2	povídání s jinými oběťmi (třeba i z jiné školy) ve skupince	19	povídání s výchovným poradcem (pravidelně anebo i párkrát)	22
3	povídání s výchovným poradcem (pravidelně anebo i párkrát)	22	povídání s jinými oběťmi (třeba i z jiné školy) ve skupince	24
4	povídání s psychologem	20	povídání s kamarády	22

6.4 Závěry výzkumného šetření a diskuze

Výsledky šetření ukazují, že žáci vnímají šikanu jako nebezpečnou a přestože se ukázalo, že jsou s tímto problémem dobře seznámeni, odhodlat se k jeho řešení je pro ně velmi těžké. Z výsledků analýzy dat vyplývá poměrně neuspokojivý obrázek průběhu řešení šikany. Šikana je s nejvyšší pravděpodobností řešena až po jejím odhalení učitelem či rodičem oběti. Podle mínění samotných žáků je to však později, než by bylo třeba. Šikana je totiž v této fázi podle jejich postřehů již značně pokročilá (díky tomu je odhalena učiteli a rodiči), ale její řešení by bylo třeba mnohem dříve. Žáci druhého stupně se také domnívají, že obvyklé potrestání agresora není postačujícím řešením šikany. Šikana pak sice na nějakou chvíli ustane, agresorovo chování se může zmírnit, ale ve většině případů se stane opak. Agresor se ještě více rozzuří a obrátí svůj vztek vůči oběti, o které se domnívá, že vše prozradila. V této souvislosti mi připadá velice zajímavý postřeh jedné dívky, uvedený výše u výsledků otázky č.23 a sice, že rodiče i učitelé při řešení šikany dělají chybu, když namísto pátrání po příčinách a důvodech proč k šikaně dochází, udělí agresorovi pouze trest. Je správné, že by měl agresor být potrestán, jak je patrné i z odpovědí dětí, ale není to to jediné, co by mělo být k řešení šikany podniknuto. Je třeba, aby se oběť někomu svěřila, což by na jejím místě udělala většina

respondentů, přestože někteří si dovedou představit obtížnost tohoto kroku. Dle výsledků šetření by to u dívek s největší pravděpodobností byli přátelé a u chlapců psycholog. Dále by také bylo dle dětí vhodné, aby i agresor našel pomoc u psychologa. Nezřídka uváděli respondenti v dotaznících, že za šikanou stojí agresorovo trápení doma či jiné „mindráky“.

Zarážející také je, že jen velmi málo dětí (celkem dvě dívky a jeden chlapec) si vzpomnělo, že s řešením šikany by mohl pomoci i psycholog, anebo intervenční program. Šikanu tedy nejspíš řeší učitelé a rodiče či výchovný poradce, což ale nemusí být zdánlivě ve všech případech šikany vhodné. A jak jsem již uváděla v teoretické části práce, pro učitele jakkoli zběhlého v řešení šikany, by mohlo být příjemnější, pociťovat během celého procesu řešení oporu psychologa.

Zdá se, že většina učitelů se obrací na psychologa či pedagogicko-psychologickou poradnu, až když si neví rady, anebo je jejich postup viditelně nesprávný. Nesprávnost jejich postupu však nemusí být pokaždé zřejmá a mnozí učitelé si ji neuvědomují. Možná proto vycházejí publikace autorů, jakými jsou např. M.Kolář a P.Říčan, které mají učitele krok za krokem provést řešením šikany, pomoci jim určit dle základních projevů její závažnost a ukázat i odpovídající řešení.

Z porovnání odpovědí chlapců a dívek je vidno, že se pohled obou skupin na většinu otázek této problematiky významně neodlišuje. Ať se jedná o rozdíly mezi dívčí a chlapeckou formou šikany, o definování toho, co je to vlastně šikana a obě skupiny se shodnou i v možnostech jejího řešení.

Jedná-li se o popisovaný rozdíl mezi oběma formami šikany, žáci zcela potvrdili Kolářovy závěry. Šikana mezi dívkami je skutečně spíše skrytá a dívky se šikanují spíše verbálně. Chlapecká šikana má spíše fyzickou podobu a je více viditelná okolí. S čím však děti nesouhlasí, je otázka nebezpečnosti těchto dvou forem. Zatímco Kolář píše, že šikana mezi dívkami je minimálně stejně nebezpečná jako mezi chlapci (nezřídka bývá i mnohem více

zraňující), děti se domnívají, že více nebezpečná je šikana mezi chlapci, a to zejména kvůli její fyzické povaze. Je možné, že děti by uvažovaly podle toho, co je vidět napovrch, ale odpovědi na další otázky, které uvažují o psychickém dopadu šikany, jež se děje verbálně a může způsobit i nejhorší fyzický následek – sebevraždu oběti, tomu neodpovídají. Spíše si myslím, že děti v případě fyzického ubližování uvažují i o jeho psychických následcích. Sečteme-li fyzická zranění a újmy na duši, které samotné bití anebo bití společně s urážkami v rámci šikany mezi chlapci způsobí, výsledkem bude o trochu větší bolest. Chlapci tak nejspíš často zažívají jak bolest psychickou tak fyzickou, kdežto dívky většinou „jen“ tu psychickou.

Jak jsem již zmiňovala v teoretických kapitolách této práce, platí obecný předpoklad, že chlapci šikanují častěji než dívky. Na základě vyhodnocení položky dotazníku č.15 je patrné, že s tímto tvrzením souhlasí i většina respondentů. Zdali je tato forma šikany ale snadněji řešitelná, už není tak jisté. Stejně množství respondentů považuje za snadněji řešitelnou šikanu mezi dívkami. A jen bezvýznamně rozdílné procento dotázaných považuje obě formy za stejně těžce řešitelné. Zajímavé je, že právě většina dívek považuje za snadněji řešitelnou právě šikanu dívčí a většina chlapců zase tu mezi chlapci. Pravděpodobně si dívky i chlapci dovedou lépe představit řešení šikany sami na sobě, a podle obrázku, jak by se oni sami podíleli na řešení, rozhodují, že je snadněji řešitelná šikana mezi souhlasným pohlavím.

V otázce, co je to šikana mají respondenti poměrně jasno a jejich nejčastější odpovědi, že se jedná o *opakující se fyzické či psychické ubližování druhému*, který může být slabší, se částečně shoduje i s definicemi uvedenými v první kapitole této práce. Definicím také odpovídá častý postřeh dětí že se jedná o chování, jenž je druhému nepříjemné a také omezuje jeho svobodu.

Po analýze získaných dat shledávám použitý dotazník poměrně užitečným. Respondenti odpovídali otevřeně a často

sdělovali i poněkud důvěrné informace. Dotazník bych ale před dalším použitím upravila. Jak jsem při analýze dat zjistila, bylo by užitečné se podrobněji zabývat tím, jak se respondenti se šikanou dříve setkali. Odpověď, že se žáci se šikanou dříve setkali, byla nejčastěji uváděna jak chlapci, tak dívkami. Pro zjišťování, jak tato odpověď souvisí a ovlivňuje některé další, by bylo vhodné získat i informaci na otázku v jaké pozici se šikanou dříve setkali. Předpokládám, že v odpovědích dřívějších obětí a agresora, jež by uváděli u dalších položek dotazníku, by se mohl objevit poněkud zajímavý rozdíl. Zajímavé by podle mne také bylo, kdyby některé otázky dotazníku, jedná se o např. o položku 22-24, byly žákům pokládány v rámci besedy. Domnívám se, že by odpovědi mohly být obsáhlejší a žáci by se raději nad těmito otázkami zamýšleli při rozhovoru, jak naznačovala jedna přímo v dotazníku uvedená odpověď – *„jednou vám to povím ústně, nedokáži to pořádně sepsat.“* I nemalé množství poněkud jednoduchých odpovědí, jež by odpovídali tomu, že se žáci těmito otázkami natolik nezabývali, podporují tuto domněnku. Otázkou je, zda by při takové besedě naopak nedocházelo k větší zdrženlivosti, např. ze strany obětí apod. Pak by podle mne bylo vhodné rozdělit žáky na menší skupinky podle kritéria, v jaké pozici (oběť, agresor, svědek) šikanu zažili. Tento postup by byl mnohem náročnější a dovedu si představit, že by některé školy nemusely být vstřícně otevřené k jeho uskutečnění.

Závěr

Skrze tuto bakalářskou práci se autorka pokouší nahlédnout do světa dětí, jež se šikanou setkávají téměř každodenně. Teoretická část práce tedy pojednává mimo jiné o typických osobnostních vlastnostech agresora i oběti anebo o charakteristikách rodinného prostředí, ze kterého oba tito aktéři šikany pocházejí. Cílem výzkumného šetření a empirické části práce bylo zmapovat problematiku šikany tak, jak ji vnímají samotné děti. Podívat se na šikanu jejich očima. Výsledky výzkumného šetření přinesly mnoho zajímavých poznatků. Není překvapením, že pod slovem šikana si většina dětí představuje fyzické anebo psychické ubližování druhému. Děti pro lepší ilustraci své definice uváděly různé projevy obou těchto forem od mlácení až po pomlouvání atd. Zajímavým výstupem ale bylo, že nevyšší počet chlapců i dívek po vyslovení pojmu „šikana“ asociuje slovo bolest. Rozdíly mezi vnímáním dívek a chlapců nebyly tak patrné, jak bychom se mohli domnívat. U velkého počtu položek dotazníku byla četnost uvedených odpovědí obou skupin poměrně vyrovnaná.

Dalším záměrem teoretické části této práce bylo představit poznatky posledních několika let, které by dle jejich autorů, mohly být nápomocné a důležité při řešení šikany. Před tím, než se přistoupí k řešení šikany, je důležité orientovat se v jejích různých formách a podobách, protože každá z nich vyžaduje poněkud odlišný přístup. Přestože existuje mnoho publikací zabývajících se problematikou šikany a jejího rozpoznání, soudě dle výsledků výzkumného šetření v empirické části této práce, k samotnému řešení šikany dochází až po jejím plném rozpuštění. Jak je také patrné z výsledků analýzy dat děti by rády, aby se šikana začala řešit mnohem dříve. Mezi možnostmi, jak toho docílit, ale na druhou stranu navrhuji, aby ony sami šikanu nahlásili. Otázkou tedy je, jak dětem dodat odvalu, která by jim umožnila začít šikanu řešit svěřením se učiteli. Možná i na této otázce závisí, zda míra výskytu šikany bude klesat.

Seznam použitých pramenů a literatury

- BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1.vyd. Praha: ISV, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9
- BOURCET, S., GRAVILLONOVÁ I. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. Přel. Martina Janošková. 1.vyd. Praha: Albatros, 2006. 71 s. ISBN 80-00-01552-8
- ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1.vyd. Brno: Fakta, 1999. 204 s. ISBN 80-902614-1-8
- DOLEJŠ, Martin. *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. 189 s. ISBN 978-80-244-2642-6.
- ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Přel. Jiří Stach. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000. 126 s. Alfabet. ISBN 80-86299-22-8.
- FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně. Praktický rádce pro děti, rodiče i učitele*. Přel. Petra Diestlerová. 1.vyd. Praha: Ikar, 2006. ISBN 978-80-249-1176-2
- FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi. Příručka pro učitele*. Přel. Karel Balcar. 1.vyd. Praha: Portál, 1997. 384 s. ISBN 80-7178-063-4
- GEIST, B. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Vodnář, 2000. 425 s. ISBN 80-86226-07-7.
- HARTL P. *Psychologický slovník*. 1.vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. 4.vyd. Praha: Portál, 2010. 797 s. ISBN 978-80-7367-686-5
- JIRKOVÁ, E. *Šikana v dívčím světě*. In Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém, Sborník příspěvků z konference. 1.vyd. Brno: Tribun EU, 2009. ISBN 978-80-7399-857-8
- KADLECOVÁ, E. *Šikana očima dětí*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2010. 185 s. ISBN 978-80-7394-199-4.
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001. 255 s. ISBN 80-7367-014-3
- KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1.vyd. Praha: Portál, 2011. 336s. ISBN 978-7367-871-5

- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997. 128 s. ISBN 80-7178-123-1
- LANGER, S. *Mládež problémová, její typy a možnosti uplatnění: diagnostické, výchovné a profesionální modely*. 2. vyd. Hradec Králové: Kotva, 2008. 488 s. ISBN 978-80-902210-6-2.
- LINES, D. *The bullies: understanding bullies and bullying* [online]. London: Jessica Kingsley Publishers, 2008 [cit. 2012-08-14]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10251452>.
- LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2.
- MALACH, J. *Teorie metodiky výchovy*. 2.upr. a dopl. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 248 s. ISBN 978-80-86723-93-8.
- MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1.vyd. Praha: Grada publishing, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. přepr.vyd. Praha: Portál, 2008. 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0
- NOVÁK, T., CAPPONI, V. *Sám proti agresí*. 1.vyd. Praha: Grada publishing, 1996. 128 s. ISBN 80-7169-253-0
- ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9
- ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. 1.vyd. Praha: Grada publishing, 2010. 160 s. ISBN 978-80-247-2991-6
- ŠTURMA, J. *Šikanování a šikanování jako pedagogický problém*. 1.vyd. Hradec Králové: Líp, 2001. 24 s. ISBN 80-902289-5-X.
- VÁGNEROVÁ K. a kol. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. 1.vyd. Praha: Portál, 2009. 152 s. ISBN 978-80-7367-611-7
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.
- VAŠUTOVÁ, M a kol. *Proměny šikany ve světě nových médií*. 1.vyd. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010. 225 s. ISBN 978-80-7368-858-5.
- WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje? Rady, jak zvládat malé tyrany*. Přel. Pavel Kaas. 1.vyd. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-804-5

ŽLUNKOVÁ, J. *Co do školy nepatří*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. 51 s. ISBN 978-80-244-2498-9.

Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, roč.LVII, leden 2001. sešit 1. /online/, [cit. 2012-08-08].

Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-sikanovani>

Encyklopedie DIDEROT na CD-ROM, nakl. DIDEROT S.R.O., 2002.

Přílohy

Příloha č. 1 Dotazník – Vnímání problematiky šikany žáky druhého stupně základních škol

Dotazník – Vnímání problematiky šikany žáky druhého stupně základních škol

Základní škola:

Třída:

Věk :

Pohlaví (označ): chlapec - dívka

Prosím Tě o vyplnění tohoto dotazníku. U většiny otázek zakroužkuj jednu odpověď. Odpovídej prosím podle toho, co si opravdu myslíš a jaký je tvůj vlastní názor.

*Nemusíš se bát, dotazník je **anonymní**, žádné podpisy – nikdo (ani já) se nedozví Tvé jméno.*

Děkuji za pomoc

Barbora Straková,

studentka Pražské vysoké školy psychosociálních studií

1. Co je podle tebe vlastně šikana?

A jaké chování bys pak označil/a za projev šikany?

.....
.....
.....
.....

2. Odkud máš informace o šikaně? (můžeš zaškrtnout více odpovědí)

- a. z literatury.
- b. z preventivního programu.
- c. od učitelů, výchovného poradce.
- d. od kamarádů, kteří mají se šikanou vlastní zkušenosti.
- e. mám s ní vlastní zkušenosti (setkávám se šikanou u nás ve škole, ve třídě apod.).
- f. od jiného zdroje (kterého?).....

3. Co si představuješ pod slovem šikana? (jedna odpověď)

- a. běžné chování, přítomné v každé třídě, ale ne zrovna v naší.
- b. bolest, kterou druhému někdo působí.
- c. prokazování síly či moci útočníka.
- d. to, co dělají druzí a čemu musím přihlížet, čeho jsem svědkem.
- e. něco jiného (napiš co)

4. Napiš prvních pět slov, která tě napadnou, když se řekne šikana:

.....
.....
.....
.....
.....
.....

5. Setkal/a jsi se někdy se šikanou? (můžeš vybrat více odpovědí)

- a. Nikdy jsem se s ní nesetkal/a .
- b. Dříve jsem se s ní setkal/a, ale v současnosti ne.
- c. Setkávám se s ní v současné době jako svědek, a to v naší třídě.
- d. Setkávám se s ní v současné době jako svědek, a to ve škole.
- e. Setkávám se s ní v současné době jako oběť.
- f. Setkávám se s ní v současné době sám/sama jako agresor.
- g. Setkávám se s ní mimo školu, a to *(napíš také kde a jak)*

.....
.....

6. Liší se šikana, která probíhá mezi dívkami, od té mezi chlapci?

- a. neliší.
- b. ano, velmi, je zcela odlišná.
- c. jsou podobné, jen málo odlišné.

Tady prosím napiš, v čem a jak se odlišuje (projevy, intenzita apod.)?

.....
.....
.....

7. Šikana mezi dívkami je

- a. spíše nápadná (děje se před očima celé třídy, otevřeně projevované útoky)
- b. spíše skrytá (navenek není poznat, že se jedná o šikanu, neděje se nahlas a nepoutá pozornost ostatních ve třídě)

8. Když šikanují dívky, tak je to spíš

- a. slovně (urážky, nadávky, zesměšňování, ale i neodpovídání na pozdrav, ignorace apod.)
- b. fyzicky (útoky a napadání, apod.)
- c. obojím způsobem stejně.

9. Dívky častěji šikanují (můžeš zaškrtnout více odpovědí)

- a. přímým napadáním samotné oběti (přímé útoky, slovní či fyzické)

- b. prostřednictvím působení na její okolí (šíření pomluv apod.)
 - c. ničením jejích věcí.
 - d. bránění m dosažení cílů (např.: sednout si do lavice)
 - e. odmítání m splnění požadavků (např.: odmítnutí pustit oběť na záchod, pokud o to požádala)
 - f. jiným způsobem (*prosím napište jakým*)
-

10. Šikana mezi chlapci je

- a. spíše nápadná. (děje se před očima celé třídy, otevřeně projevované útoky)
- b. spíše skrytá. (navenek není poznat, že se jedná o šikanu, neděje se nahlas a nepoutá pozornost ostatních ve třídě)

11. Když šikanují chlapci, tak je to spíš

- a. slovně (urážky, nadávky, zesměšňování, ale i neodpovídání na pozdrav, ignorace apod.)
- b. fyzicky (útoky a napadání, apod.)
- c. obojím způsobem stejně.

12. Chlapci častěji šikanují (možno zaškrtnout více odpovědí)

- a. přímým napadáním samotné oběti (přímé útoky, slovní či fyzické)
 - b. prostřednictvím působení na její okolí (šíření pomluv apod.)
 - c. ničení m jejích věcí.
 - d. bránění m dosažení cílů (např.: sednout si do lavice)
 - e. odmítáním splnit požadavky (např.: odmítnutí pustit oběť na záchod, pokud o to požádala)
 - f. jiným způsobem (*prosím napište jakým*)
-

13. Na kterou šikanu myslíš, že se dříve přijde? Která se snáze odhalí?

- a. šikana mezi chlapci.
- b. šikana mezi dívkami.
- c. obě stejně.

14. Kdo myslíš, že je více podezříván z šikanování?

- a. chlapci.
- b. dívky.
- c. přibližně stejně.

15. Kdo podle tebe častěji šikanuje?

- a. chlapci.
- b. dívky.
- c. dívky i chlapci stejně.

16. Která šikana je podle tebe snadněji řešitelná?

- a. mezi chlapci, protože.....
- b. mezi dívkami, protože.....
- c. obojí stejně, protože.....

17. Která šikana je podle tebe více nebezpečná?

- a. mezi chlapci, protože.....
.....
- b. mezi dívkami, protože.....
.....
- c. stejně mezi dívkami i mezi chlapci, protože
.....
.....

18. Hodnotíš šikanu jako nebezpečnou?

- 0 - vůbec ne, nikdy se nikomu nic nestane
- 1 – někdy se může vymknout z rukou
- 2 – často má následky (ve většině případů)
- 3 – vždy nějakým způsobem může ublížit

a proč?

.....

.....

.....

19. Které z těchto chování podle tebe může nejvíce ublížit?

- a. fyzické násilí (např.: kopání, bití apod.)
- b. nadávky, urážky, vyhrožování
- c. výsměch, ponížení, např. v podobě donucení k nějaké potupné činnosti
- d. ignorování, vyčlenění na okraj třídy
- e. jiné (*prosím napiš jaké*)

.....

.....

20. V čem vidíš nejhorší následek šikany?

- a. izolace oběti (jsem sám ve třídě, bez kamarádů)
- b. následky fyzického násilí, různá zranění
- c. ponížení (nikdo mě neoslovuje jinak než potupnou přezdívkou, nerespektují mě, nemají ke mně úctu)
- d. ztráta postavení ve třídě (jsem slaboch, terčem ubližování pro všechny)
- e. špatné mínění o celé třídě (zapojení přihlížejících svědků do šikany)
- f. může vyvolat pocit bezmoci i u svědků (nevědí, co mají dělat)
- g. dodává agresorovi (tomu, kdo šikanuje) více sebevědomí a moci (je více agresivnější a to nejen k oběti)
- h. jiný (*prosím napiš jaký*)

.....

.....

21. Je podle tebe šikana špatná?

0 – vůbec ne

1 – jen někdy (v málo případech)

2 - často (ve většině případů, ale v některých ne)

3 - vždy

a proč?

.....

.....

.....

.....

22. Co se obvykle děje, když je šikana odhalena? Kdo co udělá (oběť, agresor, svědci, rodiče, učitelé...)? Ovlivní to pak výskyt šikany a jak?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

23. Co myslíš, že by se mohlo udělat, kdyby v tvé třídě probíhala šikana?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

24. Představ si, kdybys byl/a svědkem šikany, co bys udělal/a?

.....
.....
.....

a co bys chtěl/a, aby se stalo?

.....
.....
.....

kdybys byl/a obětí šikany, co bys udělal/a?

.....
.....
.....

a co bys chtěl/a, aby se stalo?

.....
.....
.....

kdybys byl/a agresorem, co bys udělal/a:

.....
.....
.....

a co bys chtěl/a, aby se stalo?

.....
.....
.....

25. Seřad' prosím tyto možnosti pomoci/podpory oběti podle toho, jak myslíš, že jsou účinné:

(očísľuj pořadí)

- povídání o šikaně a jejích následcích s psychologem (pravidelně, po delší dobu)
- povídání s jinými oběťmi (třeba i z jiné školy) ve skupince
- povídání s kamarády
- povídání s výchovným poradcem (pravidelně anebo i párkrát)

26. Uvítal/a bys jako případná oběť šikany pomoc s řešením od jiných, které trápí podobný či stejný problém šikany?

- a. ano, protože
- b. spíše ano, protože.....
- c. spíše ne, protože.....
- d. rozhodně ne, protože.....

27. Kdybys někoho šikanoval, u koho bys hledal/a pomoc se svým chováním?

- a. u učitele
- b. u psychologa
- c. u rodičů
- d. u kamarádů
- e. u skupiny jiných agresorů, kteří se snaží změnit
- f. nikde
- g. jinde:

.....
.....

Děkuji Ti za vyplnění dotazníku.

Pokud chceš ještě sdělit cokoli dalšího k šikaně, k tobě a šikaně, můžeš zde:

.....
.....
.....

Příloha č. 2 Odpovědi na dílčí dotazníkové položky

Položka 2. Odkud máš informace o šikaně?

Na položku odpovědělo všech 113 respondentů, a protože mohli zvolit více možností odpovědi, odpovědí bylo celkem 208, z toho 109 od chlapců a 99 od dívek.

Tabulka č. 3 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.2

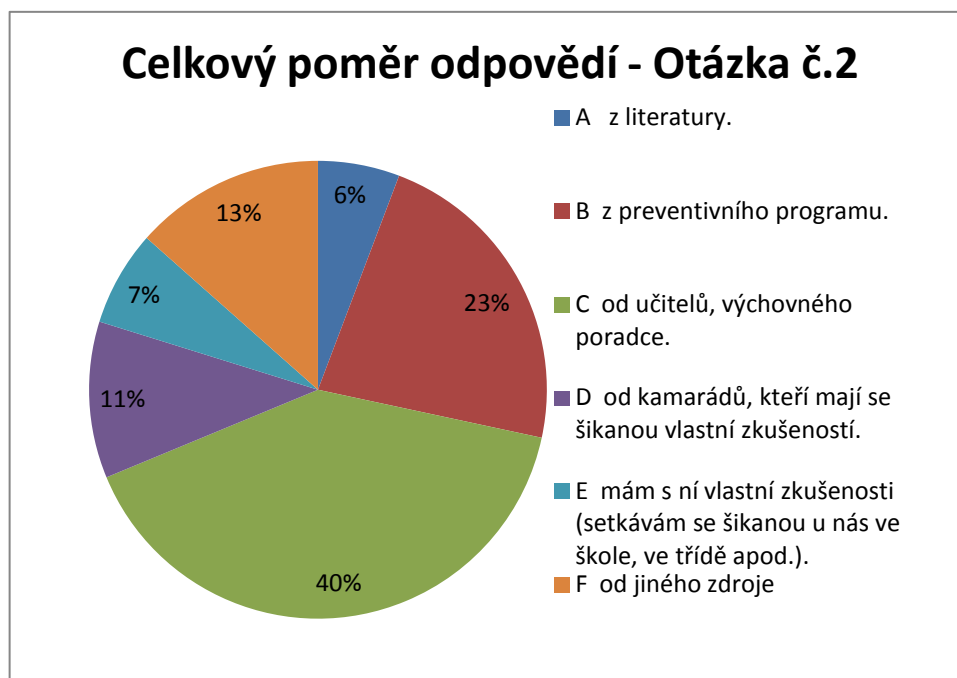
Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A z literatury.	8	4	12
B z preventivního programu.	27	20	47
C od učitelů, výchovného poradce.	44	40	84
D od kamarádů, kteří mají se šikanou vlastní zkušenosti.	8	15	23
E mám s ní vlastní zkušenosti (setkávám se šikanou u nás ve škole, ve třídě apod.).	9	5	14
F od jiného zdroje	13	15	28

V procentuálním porovnání jsem zjistila, že většina žáků, celých 40%, získává informace o šikaně od učitele či výchovného poradce a dalších 23% žáků si je odnáší z preventivního programu. Dvakrát vyšší počet odpovědí uvedly dívky u možnosti D, informace si odnášejí od kamarádů. Chlapci naopak u odpovědi A a E, z literatury a z vlastní zkušenosti (viz Graf č.2).

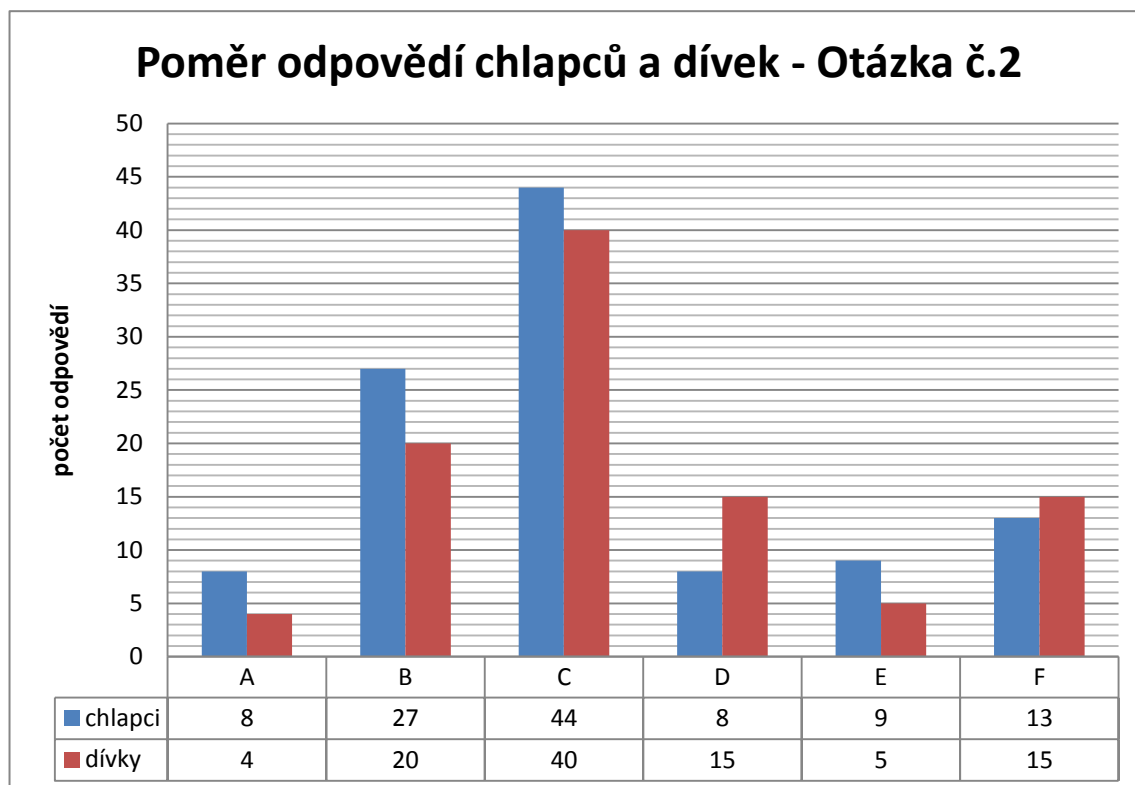
Jinak se zastoupení odpovědí u chlapců a dívek příliš neliší. Jiným zdrojem informací o šikaně byli určeni rodiče (10, tj. 4 chlapci, 6 dívkami), internet (6, tj. 4 dívkami a 2 chlapci), televize a film (8, tj. 4 dívkami a 4 chlapci), psycholog (1 chlapec) a psychiatr (1 dívka) či policisté při besedě ve škole (1 chlapec). Dále také jiný program proti šikaně (1 chlapec) (viz Graf č.3).

Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 2

Graf č.2 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.2

Graf č.3 Poměr dívek a chlapců – otázka č.2

Položka 5. Setkal/a jsi se někdy se šikanou?

Na tuto otázku bylo zjištěno celkem 130 odpovědí, možností na výběr bylo více. Poměr odpovědí byl mezi dívkami a chlapci rozložen takto:

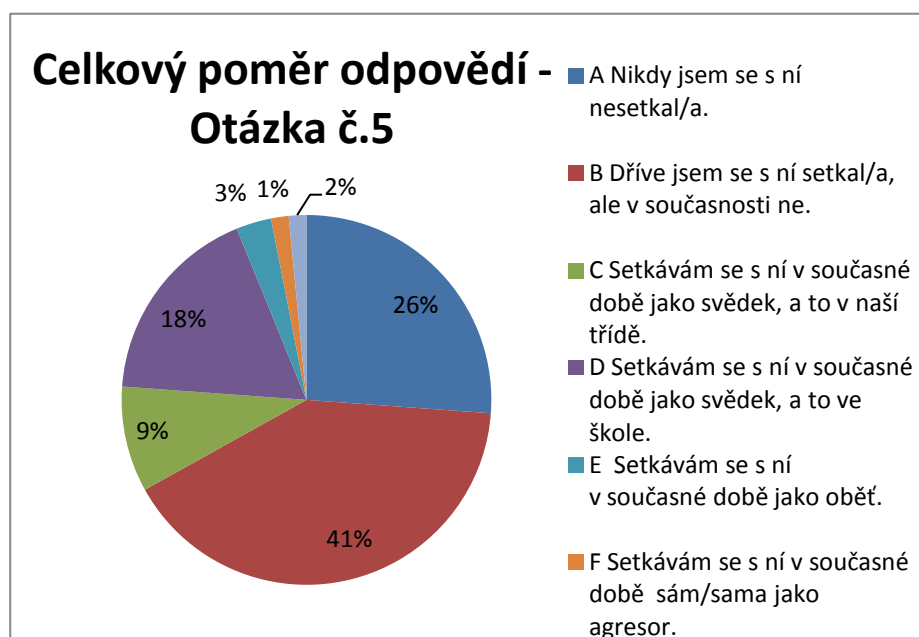
Tabulka č.7 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.5

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A <u>Nikdy</u> jsem se s ní neseťkal/a.	23	11	34
B <u>Dříve</u> jsem se s ní setkal/a, ale v současnosti ne.	28	25	53
C Setkávám se s ní v současné době jako <u>svědek</u> , a to <u>v naší třídě</u> .	4	8	12
D Setkávám se s ní v současné době jako <u>svědek</u> , a to <u>ve škole</u> .	10	13	23
E Setkávám se s ní v současné době jako <u>oběť</u> .	1	3	4
F Setkávám se s ní v současné době <u>sám/sama</u> jako <u>agresor</u> .	1	1	2
G Setkávám se s ní <u>mimo školu</u> .	1	1	2

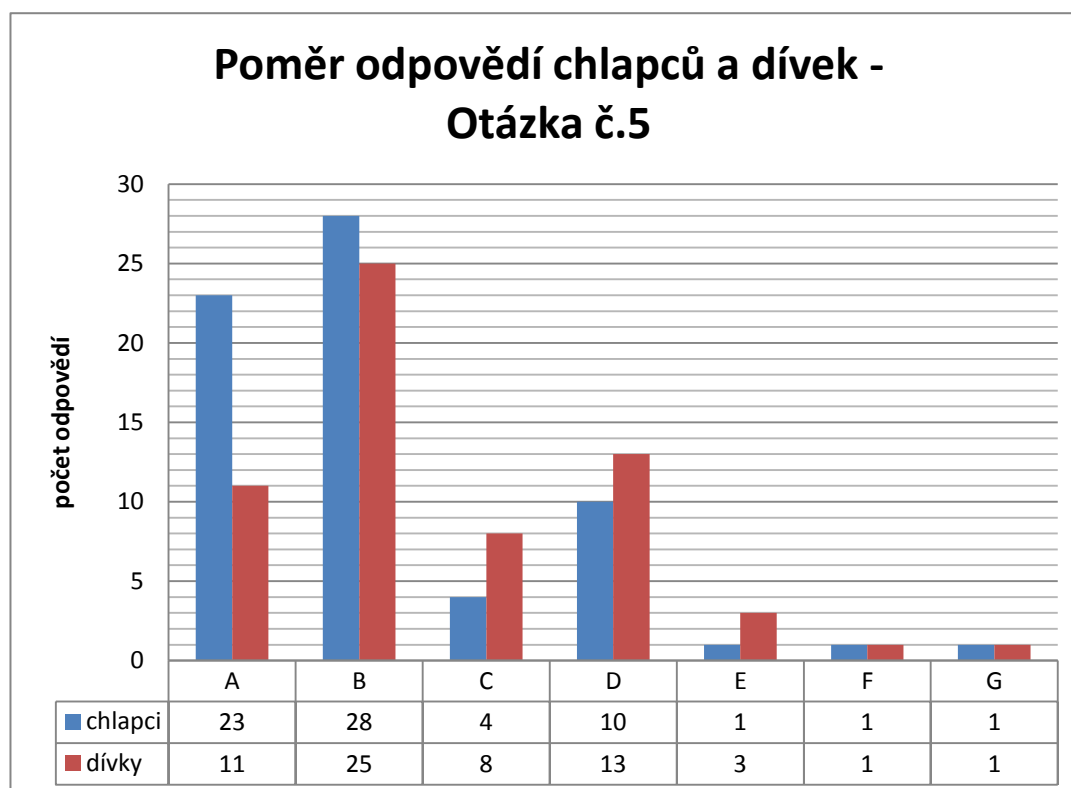
Procentuální zastoupení všech odpovědí ukazuje Graf č.6. Se šikanou se nikdy neseťkalo 23 chlapců a 11 dívek. Nejvíce žáků, 53, se se šikanou setkalo dříve, ale v současné době už nikoli. Jako oběť se označili 3 dívky a jeden chlapec. Za agresora se považuje jeden chlapec a jedna dívka. A 35 dětí šikaně přihlíží. Mimo školu se šikanou setkal jeden chlapec, a to na sídlišti, ale také jedna probandka, jež šikanu vidí při vyzvedávání kamarádky z jiné školy.

Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 5

Graf č.6 Celkový poměr odpovědí v procentech– Otázka č.5

Graf č.7 Poměr chlapců a dívek – Otázka č.5

Položka 8. Když šikanují dívky, tak je to spíš

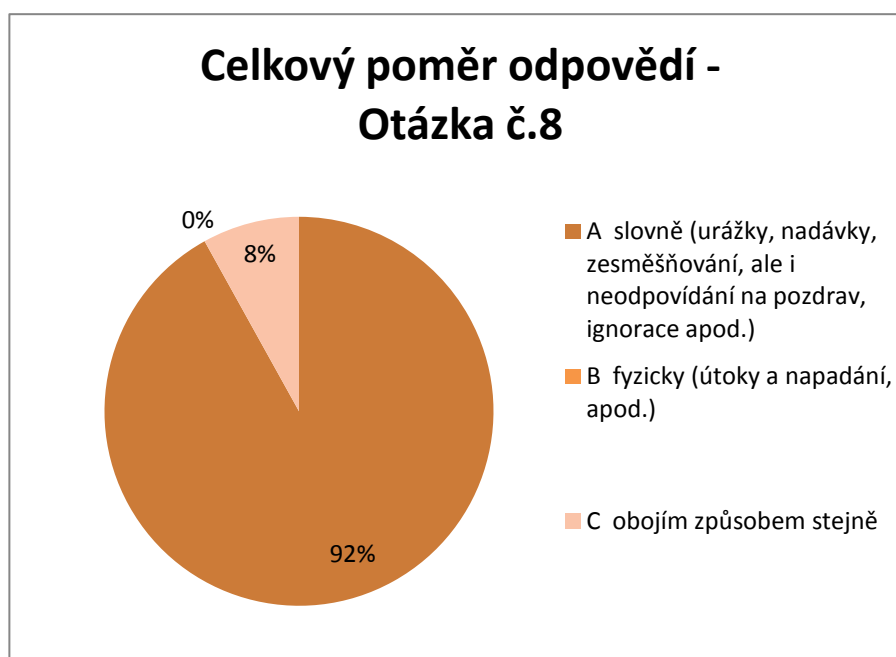
Tabulka č. 10 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.8

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A slovně (urážky, nadávky, zesměšňování, ale i neodpovídání na pozdrav, ignorace apod.)	57	42	99
B fyzicky (útoky a napadání, apod.)	0	0	0
C obojím způsobem stejně	5	7	12

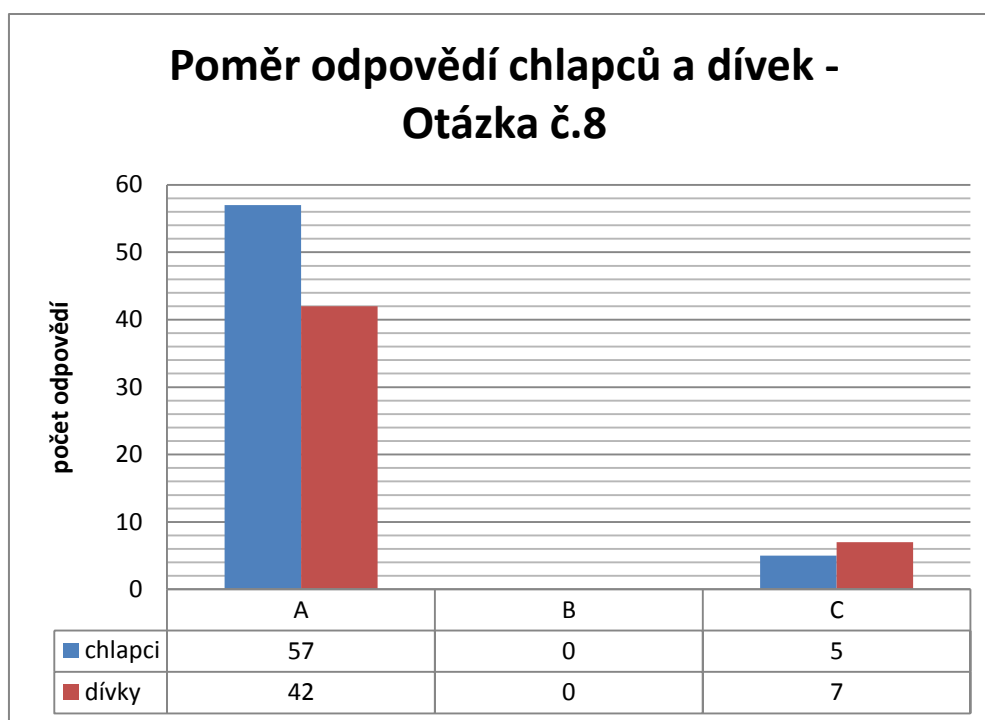
Nikdo z dotázaných si nemyslí, že se dívky šikanují převážně fyzicky. 8% žáků vidí formu fyzického i psychického/verbálního týrání v případě dívčí šikany vyváženou a naprostá většina 92% chlapců i dívek se shodne, že dívky šikanují převážně slovním způsobem.

Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 8

Graf č.12 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.8

Graf č.13 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č.8 pak znázorňuje jak se toto procentuální zastoupení rozloží mezi dívky a chlapce:

Položka 16. **Která šikana je podle tebe snadněji řešitelná?**

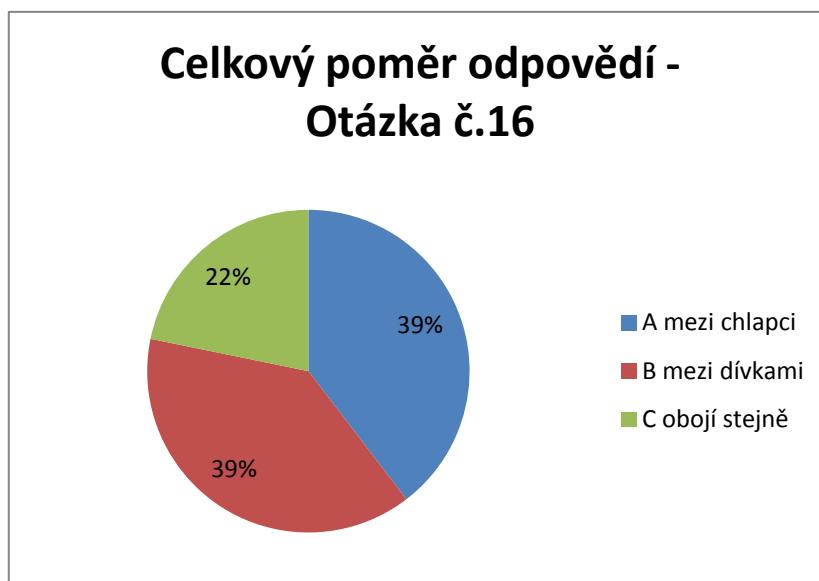
Tabulka č. 18 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.16

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A mezi chlapci	24	16	40
B mezi dívkami	20	19	39
C obojí stejně	15	7	22

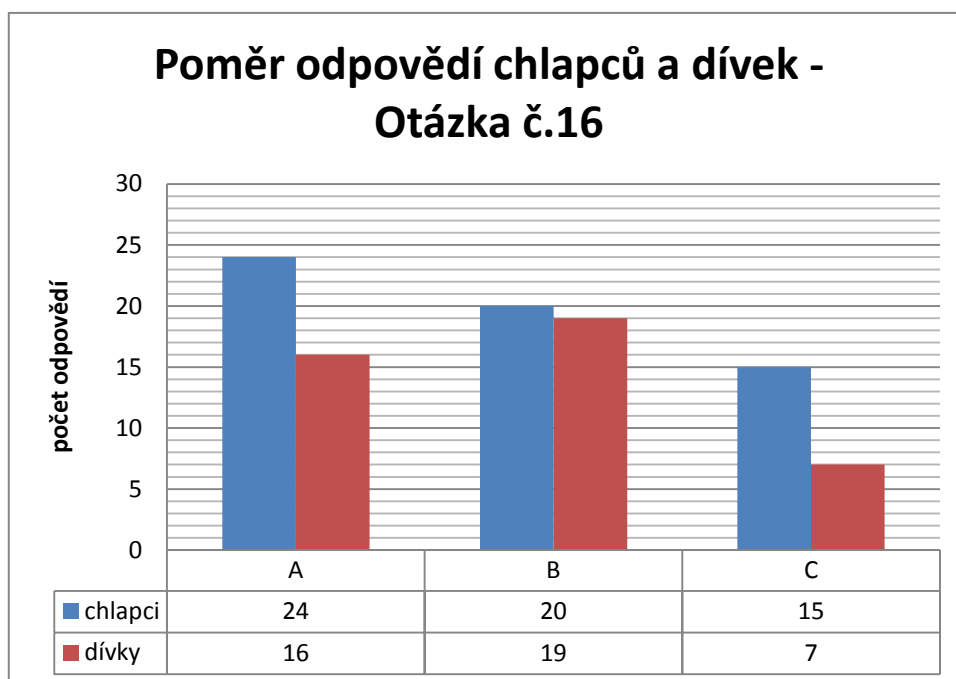
U této otázky došlo ke zvláštní shodě v procentuálním rozložení všech odpovědí. Odpovědi, že snadněji řešitelná je šikana mezi chlapci a že naopak snadněji řešitelná je šikana mezi dívkami byly naprosto vyvážené. Více dívek se však domnívá, že je snadněji řešitelná šikana právě mezi dívkami a na druhou stranu více chlapců se dohaduje, že snadněji řešitelná je šikana mezi chlapci. Zeptáme-li se dětí proč, chlapci svou nejčastější odpověď (A) zdůvodní např. tím, že je více vidět, snadněji ji díky tomu odhalíme, fyzickou šikanu lze lépe ohlídat podle viditelného násilí, „mlácení se tedy lépe vyřeší než pomluvy“ - lépe ji lze potrestat, ale také tím, že nemá hlubší opodstatnění anebo se častěji „někdo odtrhne a řekne to učíteli“. Své názory, že dívčí šikana je snadněji řešitelná, pak chlapci dokládají slovy: „jsou vyspělejší“ a dokážou se lépe ovládat, jsou rozumnější, „nejsou tak zběhlé v šikaně“, dokážou se také lépe dohodnout a snadněji usmířit. Mezi důvody proč hlasovali pro možnost C, uvádí chlapci i dívky, že se odehrávají obě stejně anebo že na obě se stejně jednou přijde. Dívky, které se domnívají, že snadněji řešitelná je dívčí šikana, svůj názor staví na rychlejší odpouštění mezi dívkami, snadnějším vyřikání, jemnosti a rozumu dívek, jež v sobě nemají tolik násilí. Naopak dívky, které tvrdí, že lépe řešitelná je šikana mezi chlapci, si myslí, že chlapci se snadněji dohodnou, jejich problémy jsou krátkodobé a motivy slabší, anebo že si po potrestání uvědomí, co dělají, a mj. že šikana mezi dívkami je psychická a „dívka nepřestane nenávidět“. Také protože je šikana mezi chlapci více očekávána a po ukončení kontaktu mezi obětí a agresorem většinou přestane, kdežto dívky jsou schopny oběti dále škodit skrze její okolí.

Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 16

Graf č.26 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.16

Graf č.27 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.16

Položka 18. Hodnotíš šikanu jako nebezpečnou?

U této otázky měli žáci na výběr ze čtyř stupňů hodnocení, doplněných pro lepší představu mírou následků u každého stupně.

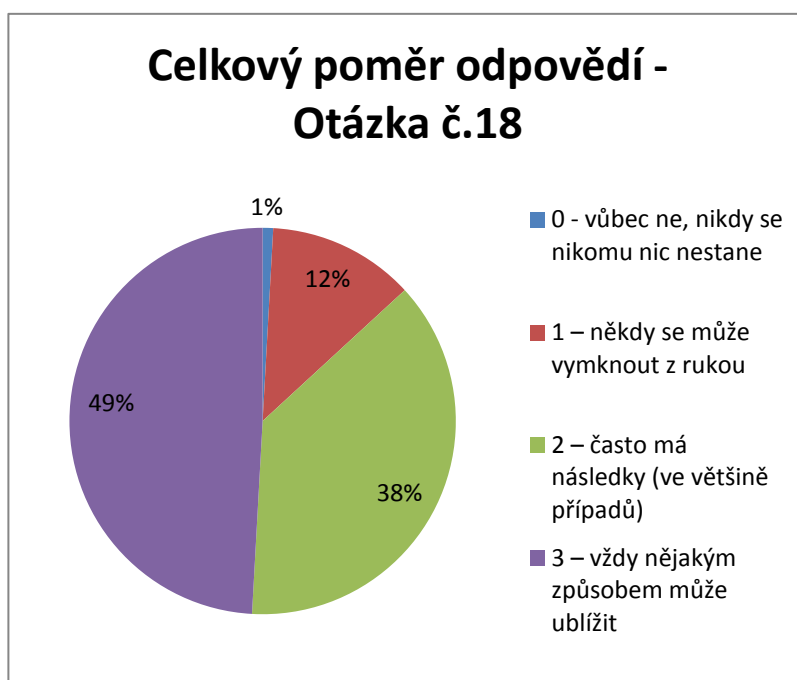
Tabulka č. 20 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.18

Pozorované četnosti			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
0 - vůbec ne, nikdy se nikomu nic nestane	1	0	1
1 – někdy se může vymknout z rukou	9	5	14
2 – často má následky (ve většině případů)	29	14	43
3 – vždy nějakým způsobem může ublížit	25	31	56

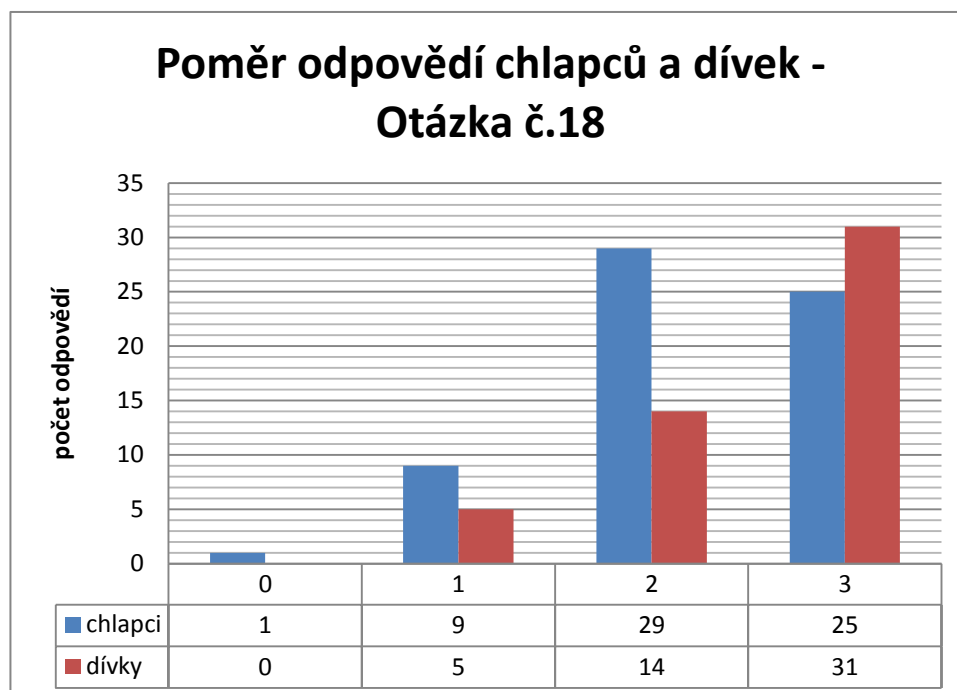
Z procentuálního porovnání je jisté, že šikana je dle žáků nebezpečná, až velmi nebezpečná. Zjištěné odpovědi tedy nejsou překvapující. Děti, jež volily možnost 3 – vždy nějakým způsobem může ublížit, zdůvodňují své rozhodnutí např. takto: „může poznamenat každého, např. uzavřenou povahou, strachem, z druhých lidí nebo kolektivu, rozvojem duševní nemoci“, lidé si odnášejí následky a šikanu si pamatují až do dospělosti, snižuje sebevědomí oběti, „nikdy nevíme, jak to šikanovaná osoba vnímá“, velmi často může skončit sebevraždou. Podobné nebezpečné důsledky shledává i 38% žáků, podle nich se nemusí ovšem vyskytovat v každém případě šikany, záleží na její míře, povaze či odolnosti oběti a dalších okolnostech. Z porovnání odpovědí dívek a chlapců, ale vyplývá že dívky považují šikanu za nebezpečnější než chlapci.

Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 18

Graf č.30 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.18

Graf č.31 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.18

Položka 21. Je podle tebe šikana špatná?

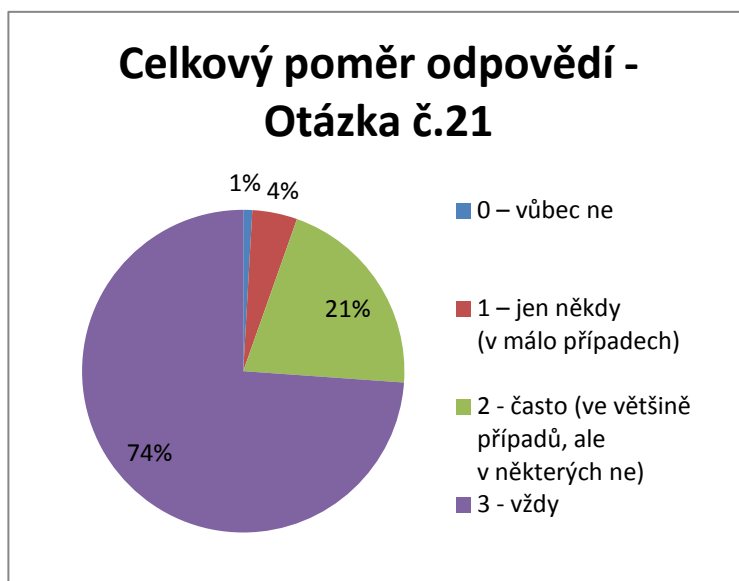
Tabulka č. 23 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.21

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
0 – vůbec ne	1	0	1
1 – jen někdy (v málo případech)	4	1	5
2 - často (ve většině případů, ale v některých ne)	14	9	23
3 - vždy	44	38	82

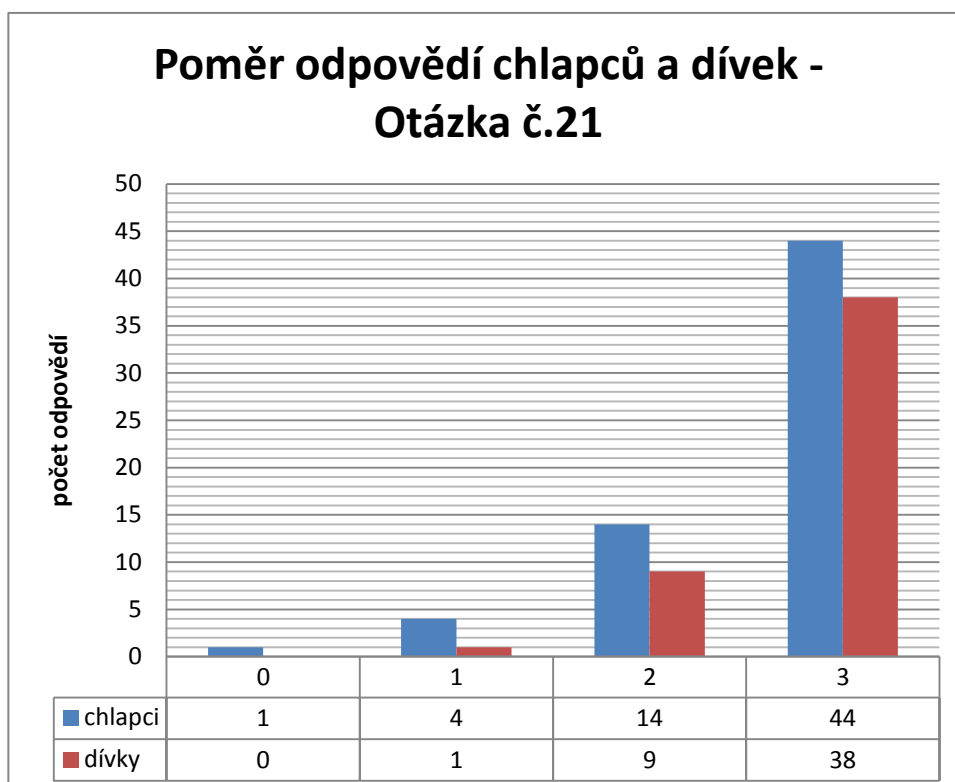
Je jisté, že šikanu jako špatnou hodnotí naprostá většina dětí. Celých 74% respondentů ji označuje jako velmi špatnou vždy ve všech případech. V některých případech pak 21% dětí. A proč je šikana špatná v nejvyšší možné míře? Děti se domnívají, že ovlivňuje život oběti po dlouhou dobu, oběť si odnáší následky do zbytku života, šikana může způsobit těžké psychické nebo fyzické následky, lidé by si neměli ubližovat, jsou rovnocenní a neměli by dělat to, co nechtějí, aby druzí dělali jim. A také, že ubližování vždy bolí a zanechává následky. Jedno z dětí, které volily možnost 2 a říkají tak, že šikana je nebezpečná ve většině případů, ale v některých ne, tvrdí, že záleží „jak se k tomu agresor postaví“ a zda se omluví. Druhé dítě píše, že se agresor chce většinou předvést, jaký je frajer. Špatnost šikany tedy nejspíš dle těchto dětí souvisí s příčinou agresorova chování a jeho pocity. Pouze dvě děti zdůvodnily, proč vidí šikanu špatnou jen v málo případech, a to takto: „málokdy je tak vážná“ a málokdy k ní dochází.

Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 21

Graf č. 36 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.21

Graf č.37 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.21

Položka 24.

Představ si...

...kdybys byl/a svědkem šikany, co bys udělal/a? A co bys chtěl/a, aby se stalo?

...kdybys byl/a obětí šikany, co bys udělal/a? A co bys chtěl/a, aby se stalo?

...kdybys byl/a agresorem, co bys udělal/a? A co bys chtěl/a, aby se stalo?

Tato zcela otevřená otázka vyzývala respondenty k popuštění fantazie a hypotetickému uvažování. Pro některé z nich, jak uvedli na okraj otázky, se nejednalo o čistě hypotetické situace a k takovému uvažování už byli realitou vyzváni.

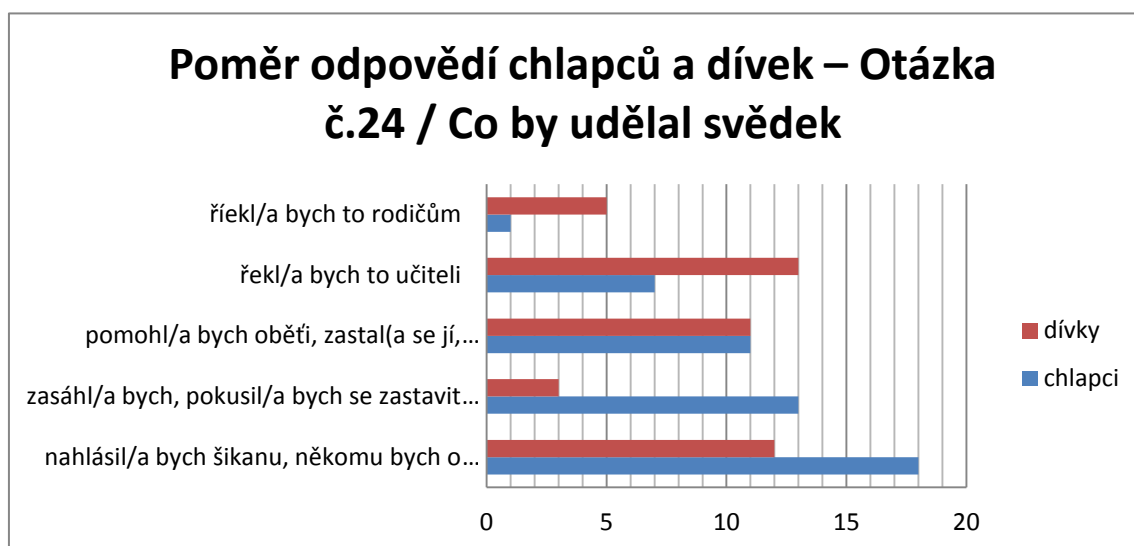
SVĚDEK

Tabulka č. 26 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.24 / svědek

Pozorované četnosti:			
<i>co by udělal svědek</i>	chlapci	dívky	součet
nahlásil/a bych šikanu, někomu bych o tom řekl/a	18	12	30
zasáhl/a bych, pokusil/a bych se zastavit agresora, aby přestal	13	3	16
pomohl/a bych oběti, zastal/a se jí, bránil/a bych oběť	11	11	22
řekl/a bych to učitelí	7	13	20
řekl/a bych to rodičům	1	5	6

Většina chlapců i dívek, kteří by se ocitli v pozici svědka by šikanu rádo nahlásilo a někomu o tom raději řeklo. Z porovnání odpovědí obou skupin je zřejmé, že více chlapců než dívek by se oběti přímo zastalo, zasáhlo při šikanování a slovně či v krajním případě i fyzicky se pokusilo agresorovo chování zastavit. Větší počet dívek než chlapců by zase vše raději řekl učitelí anebo rodičům. Pomoc oběti by nabídl stejný počet dívek i chlapců (viz graf č.40).

Graf č.40 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č 24./svědek

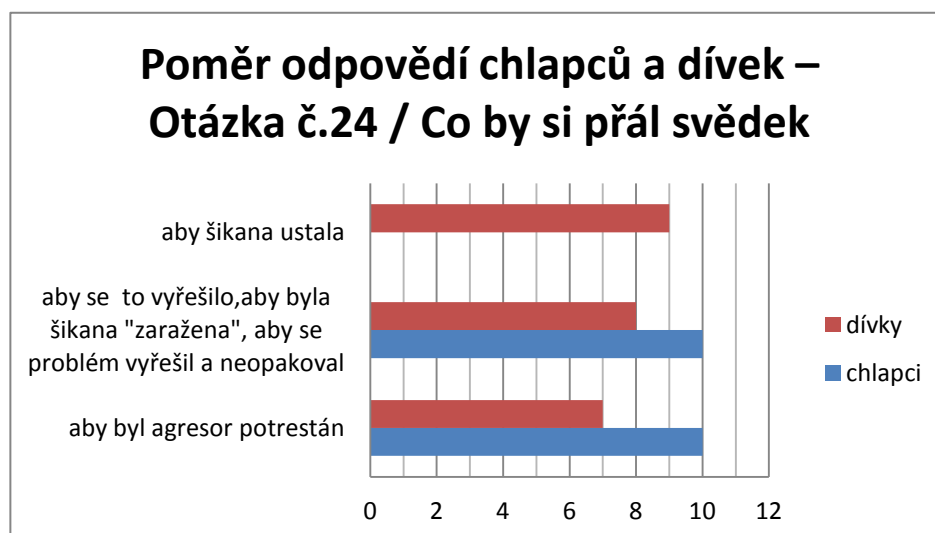

Tabulka č. 27 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.24/přání svědka

Pozorované četnosti:			
<u>co by si přál svědek</u>	chlapci	Dívky	součet
aby byl agresor potrestán	10	7	17
aby se to vyřešilo, aby byla šikana "zaražena", aby se problém vyřešil a neopakoval	10	8	18
aby šikana ustala	0	9	9

Nejsilnějším přáním svědka by dle názoru dětí bylo, aby se šikana (když už ji nahlásili) vyřešila, problém se vyřešil a neopakoval a jimi projevená odvaha při ohlašování tak nepřišla nazmar (viz graf č.41).

Graf č.41 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č.24 /přání svědka

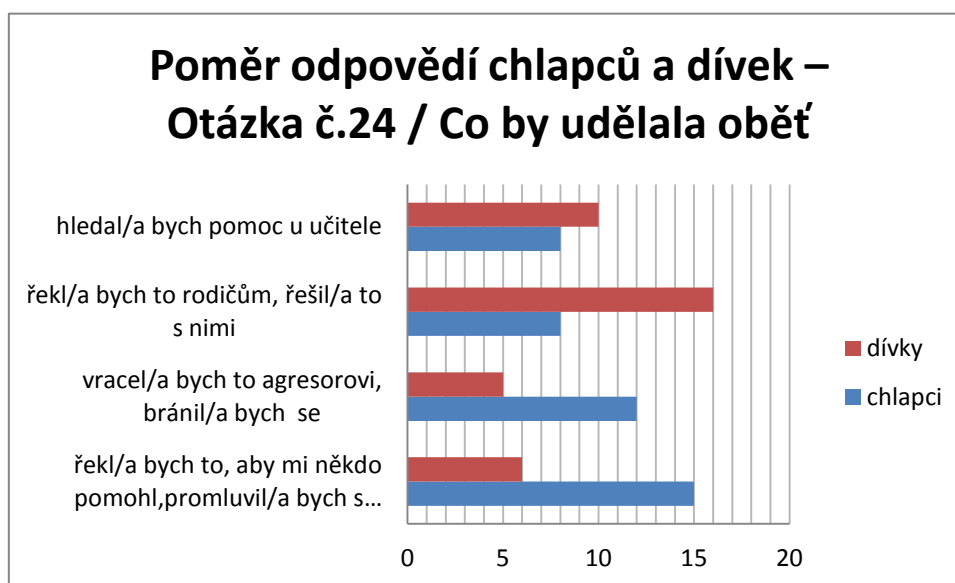
OBĚŤ

Tabulka č. 27 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.24/ co by udělala oběť

Pozorované četnosti:			
co by udělala oběť	chlapci	dívky	součet
řekl/a bych to, aby mi někdo pomohl, promluvil/a bych s někým, komu věřím, požádal/a o pomoc	15	6	21
vracel/a bych to agresorovi, bránil/a bych se	12	5	17
řekl/a bych to rodičům, řešil/a to s nimi	8	16	24
hledal/a bych pomoc u učitele	8	10	18

Většina respondentů (21 dětí) by v postavení oběti raději o tom, co se jim děje, s někým promluvila. Chlapci ve většině případů neuváděli konkrétní osobu, dívky často dodávaly, že by to byl někdo, komu by věřili. Pokud ale chlapci i dívky jmenovali konkrétní osoby, u které by jako oběti hledali pomoc, nejčastěji jí byli rodiče/rodina a učitel. Poměrně velké množství dětí také uvedlo, že by se sami bránili (viz graf č.42). U chlapců nebylo překvapivé, že často uváděli i fyzickou obranu. Zajímavá také byla odpověď jedné oběti, která píše, že se naučila si ze šikany dělat „srandu“, ale i tak se trápí. Dodává, že si šikanu přiřadila k druhu přátelství – druzí alespoň ví, že existuje. Další výpovědi uvedené respondenty v dotazníku jsou zaznamenané v Příloze č.29.

Graf č.42 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č 23/ oběť

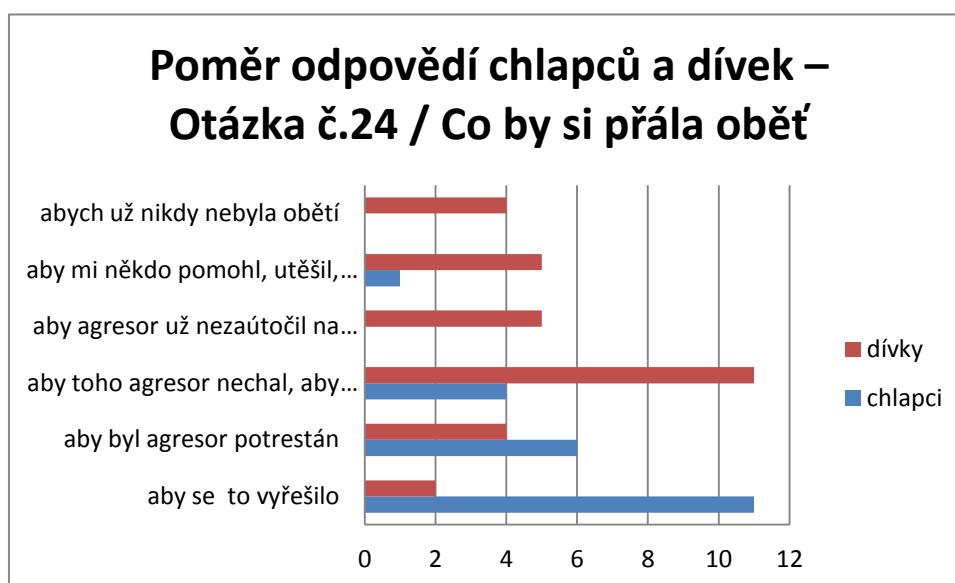

Tabulka č. 29 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.24/ přání oběti

Pozorované četnosti:			
<i>co by si přála oběť</i>	chlapci	dívky	součet
aby se to vyřešilo	11	2	13
aby byl agresor potrestán	6	4	10
aby toho agresor nechal, aby přestala šikana, agresor už nechal být	4	11	15
aby agresor už nezaútočil na mě/ na nikoho	0	5	5
aby mi někdo pomohl, utěšil, podpořil	1	5	6
abych už nikdy nebyla obětí	0	4	4

Stejně jako většina svědků, by si chlapci, jež by se stali obětí, přáli, aby byla šikana vyřešena. Více dívek by si však přálo, aby je agresor už nechal být. Obě odpovědi jsem raději uvedla, tak jak zazněly v dotaznících (neslučovala jsem je dle obsahu), mohu se pouze dohadovat, zda vyřešit šikanu je to samé jako přání, aby agresor přestal. Zajímavé je, že dívky na rozdíl od chlapců zmiňovaly více přání podpory a pomoci od druhých, ale také, aby už agresor nikdy nešikanoval anebo se ony už nikdy nestaly obětí. Chlapci by si jen přáli, aby se to vyřešilo. Obě skupiny se poměrně shodly v přání, aby byl agresor spravedlivě potrestán (viz graf č.43). Jedna z bývalých dívčích obětí by si přála, aby si dotyčný uvědomil, jak jí ubližuje. Zbylá přání, která by respondenti jako oběť měli, jsou pro úplnost uvedena v Příloze č.30.

Graf č.43 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č.24 / přání oběti

AGRESOR

Tabulka č. 30 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.24/ agresor

Pozorované četnosti:			
<u>co by udělal agresor</u>	chlapci	dívky	součet
přestal/a bych, snažil/a se změnit	12	4	16
omluvil/a bych se	6	3	9
zamyslel/a se nad sebou, proč se to děje, co mi šikanování přináší	2	1	3
ubližoval/a bych asi psychicky	0	3	3

Považuji za důležité poznamenat, že odpovědi na otázku, co by se dělo, kdyby byl respondent agresorem, bylo zaznamenáno nejméně z celého dotazníku. Celkem jich bylo 44 (30 chlapeckých, 14 dívčích) a více se zdráhaly odpovídat dívky. Některé děti otázku vůbec nevyplňovaly, velké množství z nich uvedlo, že by se agresorem nikdy nestalo. Většina odpovídajících (16) by se snažila změnit, kdyby se stala agresorem, menší množství z nich (9) by se omluvilo, a tři žáci uvedli, že by se nad svým chováním zamysleli. Tři dívky uvedly, že pokud by šikanovaly, tak by to bylo spíše psychicky (viz graf č.44). Souhrnná tabulku všech odpovědí je k dispozici v Příloze č.31 (viz. Příloha č.31).

Graf č.44 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č.24 / agresor

Tabulka č. 31 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.24/ přání agresora

Pozorované četnosti:			
<u>co by si přál</u>	chlapci	dívky	součet
přestat, abych se změnil	6	1	7
aby z toho nebyly problémy, trest	4	0	4
aby se na to nepřišlo	4	2	6
aby mi oběť odpustila	2	1	3

Odpovědi na tuto podotázku bylo zjištěno celkem 32. 81 respondentů (z toho 43 chlapců a 38 dívek) tedy vůbec neodpovídalo. Celkem sedm dotázaných by si přálo, aby se změnili a se šikanou přestali. Čtyři chlapci a dvě dívky, by si jako agresor dovedli logicky představit, že by chtěli, aby se na šikanu vůbec nepřišlo. Čtyři chlapci by si přáli, aby nebyli potrestáni, ale dva jiní naopak uvedli, že by trest uvítali. Poměrně větší množství respondentů by si také přálo, aby jim oběť odpustila (viz graf č.45). Všechna získaná data jsou uvedena v Příloze č.32.

Graf č.45 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č.24 / přání agresora

Položka 26. Uvítal/a bys jako případná oběť šikany pomoc s řešením od jiných, které trápí podobný či stejný problém šikany?

Odpovědi na tuto otázku bylo získáno celkem 102.

Tabulka č. 34 Pozorované četnosti odpovědi – Otázka č.26

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A ano	27	29	56
B spíše ano	14	13	27
C spíše ne	5	4	9
D rozhodně ne	9	1	10

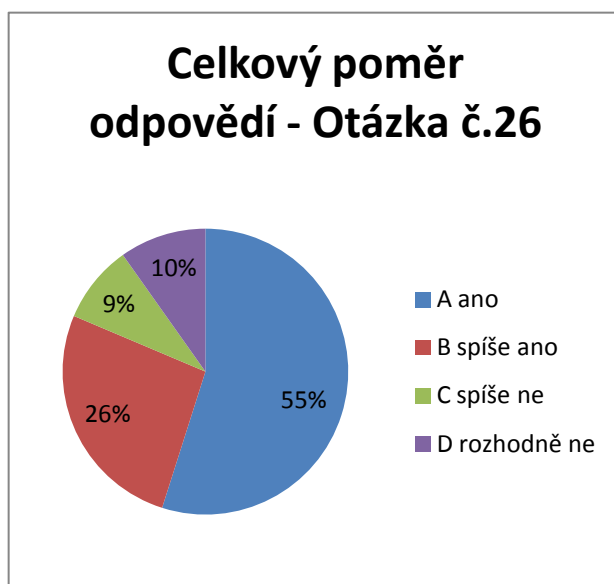
Přestože skupinová setkání s jinými oběťmi by dívky hodnotily druhým stupněm důležitosti a chlapci třetím, tuto možnost podpory by uvítalo celkem 55% (27 chlapců a 29 dívek) dotázaných. Spíše ano pak 26% (14 chlapců a 13 dívek), a rozhodně ne 10% (viz graf č.50).

Mezi zdůvodnění odpovědi A, rozhodně ano, patřily nejčastěji: možná výměna zkušeností, lepší povídání s někým, kdo si prožil to stejné a ví jak se cítím, „věděla bych, jak to ostatní cítí a mohla bych se také vyzpovídat“, zjištění, jak sou na tom ostatní, lepší nalezení řešení, získání rad co dělat a jak se bránit. Ale také, že taková skupina by mohla pomoci s vyrovnáváním se se šikanou a její členové by se mohli vzájemně posílit. V několika případech se objevilo konstatování výhody „nebýt v tom sám“. Udaných důvodů, proč by šikanovaní tuto podporu neuvítali, bylo méně. Nacházelo se mezi nimi např. „jsem takový, že si vše musím vyřešit sám“ (5), „šikanovaní by s tím nic neudělali“ (1), „jsem introvert“ (1).

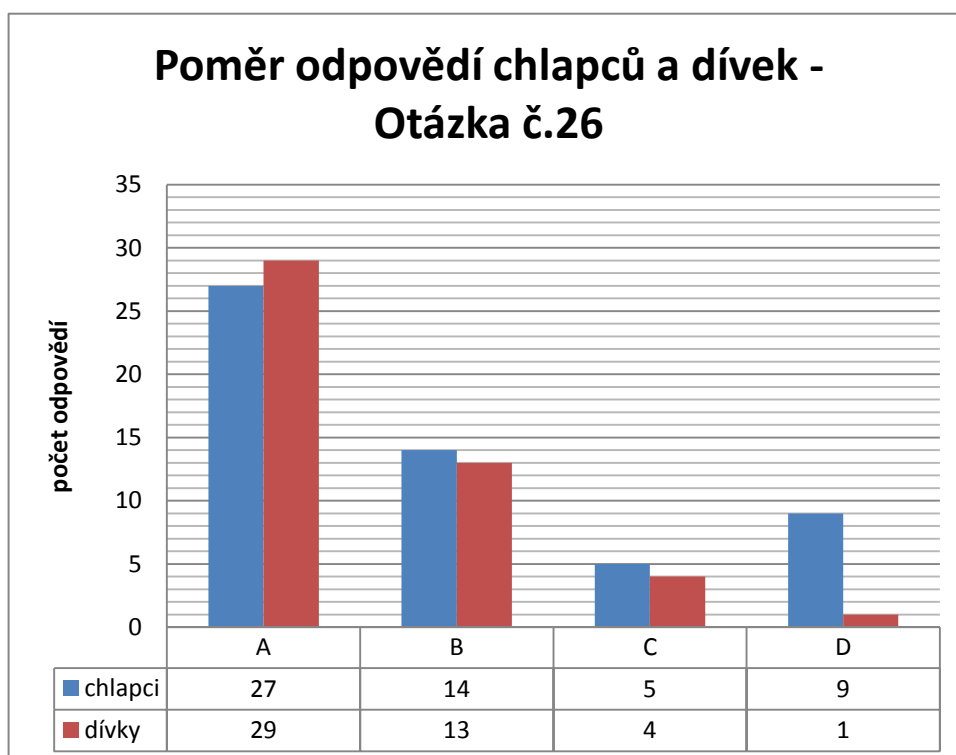
Skupinovou psychoterapii by sice uvítalo více dívek než chlapců, navzájem se ale jejich počet výrazně neliší. Lze poukázat na výrazně vyšší počet chlapců než dívek, kteří by tuto možnost rozhodně nevyužili (viz graf č.51).

Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 26

Graf č.50 Celkový poměr odpovědí v procentech – Otázka č. 26

Graf č.51 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č. 26

Položka 27. **Kdybys někoho šikanoval, u koho bys hledal/a pomoc se svým chováním?**

Celkový počet uvedených odpovědí byl 137, odpovědělo všech 100% dotázaných, někteří respondenti by jako agresoři hledali pomoc na více místech.

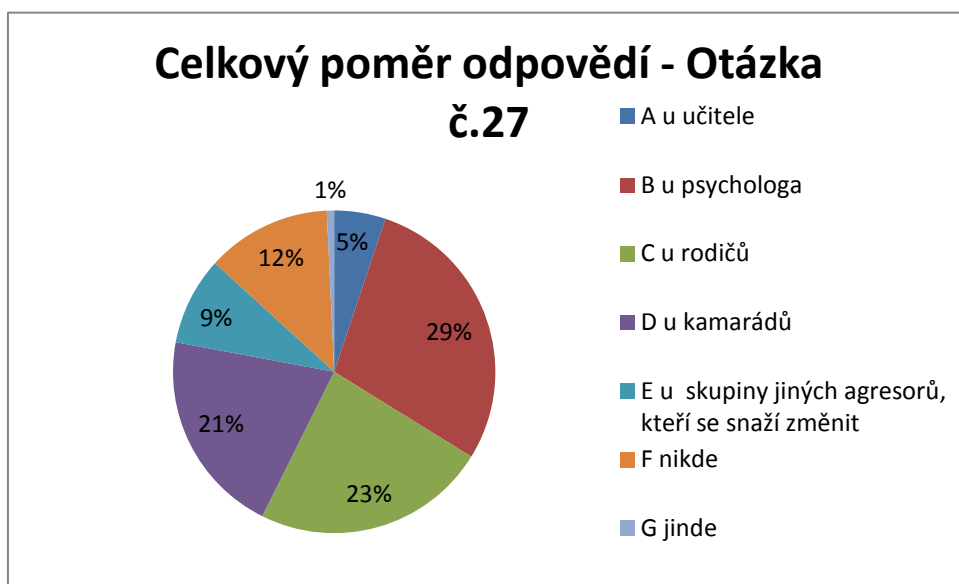
Tabulka č. 35 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.27

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
A u učitele	5	2	7
B u psychologa	25	14	39
C u rodičů	16	16	32
D u kamarádů	13	15	28
E u skupiny jiných agresorů, kteří se snaží změnit	6	6	12
F nikde	7	10	17
G jinde	1	0	1

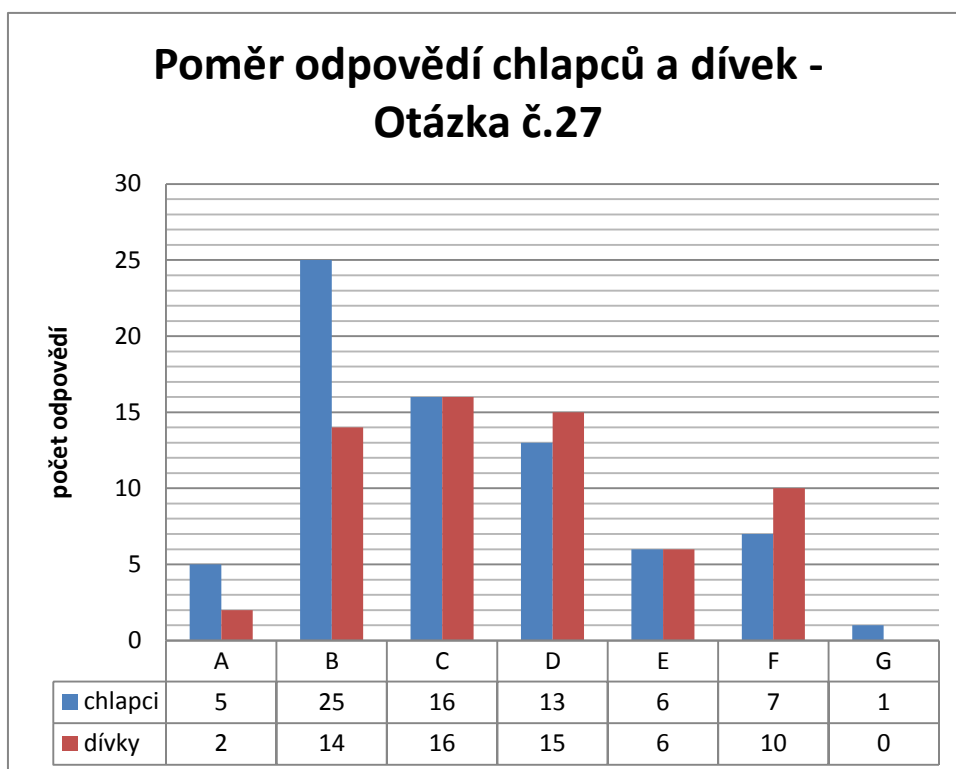
V procentuálním zastoupení je naznačen sklon obrátit se s řešením svého chování především na psychologa, rodiče a kamarády. U učitele by hledalo pomoc 5% respondentů, více žáků by se obrátilo na skupinu jiných agresorů, kteří se také snaží své chování napravit (9%). Celých 12% respondentů by v situaci agresora nevyhledávalo pomoc vůbec (viz graf č.52). Překvapivě se jedná o 10 dívek oproti 7 chlapcům. Z porovnání četnosti odpovědí chlapců i dívek je zřejmé, že dívky by spíše hledaly pomoc u rodiny a u kamarádů, tedy u svých nejbližších, zatímco chlapci by se raději obrátili na psychologa. Jeden chlapec neví, zda by vůbec hledal pomoc a tak označil možnost G jinde (viz Graf č.53).

Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 27

Graf č. 52 Celkový poměr odpovědí v procentech – Otázka č.27

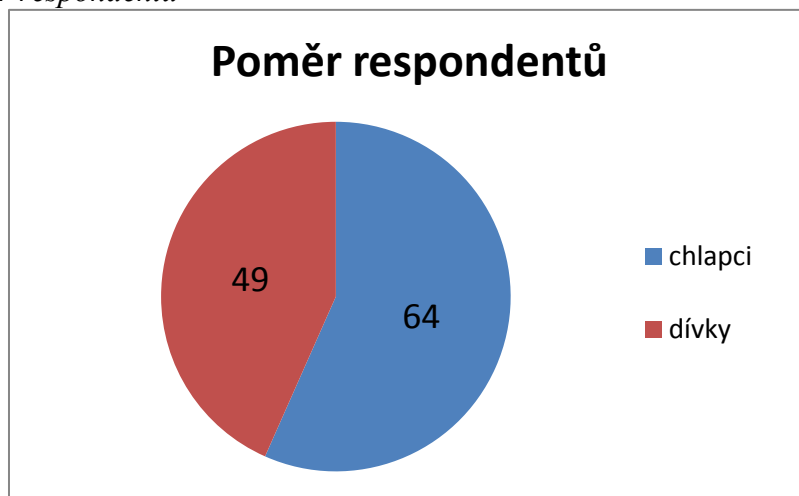

Graf č.53 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č.27

Příloha č.3 Graf č. 1 Poměr respondentů

Graf č. 1 Poměr respondentů

Příloha č. 4 Otázka č.1 - Veškeré zaznamenané odpovědi

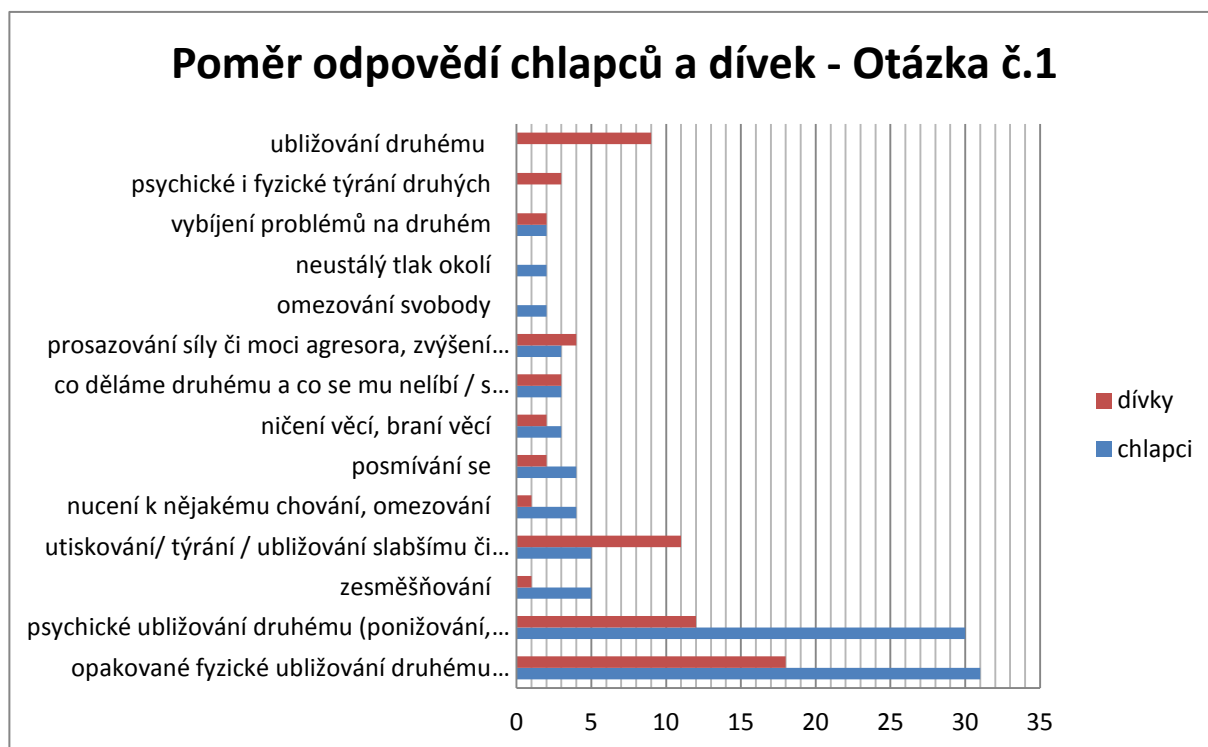
Tabulka č.36 Veškeré zaznamenané odpovědi – Otázka č.1

Pohlaví	Odpověď - Co je šikana	Počet	
chlapci	fyzické napadání slabšího, opakované mlácení	19	
	někdo hodně pomlouvá	2	
	agresivní chování	5	
	slovní napadání, nadávky, urážení	9	
	neustálý tlak okolí	2	
	zesměšňování	5	
	ponižování	10	
	vymáhání peněz	2	
	nucení k nějakému chování, omezování	4	
	to, co děláme druhému a co se mu nelíbí	3	
	posmívání se	4	
	fyzické poškozování/ubližování druhému	7	
	psychické poškozování/ubližování druhému	11	
	ničení věcí, braní věcí	3	
	prosazování síly či moci agresora	2	
	utlačování mladšího/slabšího	1	
	zviditelnění agresora a skupinky skrz násilí	1	
	opakované / pravidelné agresivní chování	2	
	bezdůvodné vybíjení zlosti na druhém	1	
	utiskování / týrání slabšího	5	
	omezování svobody	2	
	zákeřnost, vznětlivost	1	
	povyšování	1	
	"vybíjení mindráku" na druhém	1	
		103	
	dívky	opakované napadání fyzické	1
		napadání	2
ubližování druhému		9	
fyzické ubližování /napadání druhého /bití		18	
psychické týrání /ubližování druhého		5	
opakované/ pravidelné agresivní chování		1	
ubližování slabšímu/mladšímu		11	
psychické i fyzické týrání druhých		3	
ubližování někomu, kdo se bojí odmítnout, bránit		1	
bezdůvodné bití		2	
násilí		1	
výsměch		1	
verbální napadání, slovní urážky		5	
slovní napadání, nadávky, urážení		2	
ponižování		1	
vymáhání peněz, okrádání o peníze		2	
nucení k nějakému chování, omezování		1	
co děláme druhému a co se mu nelíbí / s čím nesouhlasí/ co není příjemné		3	

	posmívání se	2
	zasednutí si na někoho méně oblíbeného	1
	ničení věcí, braní věcí	2
	prosazování agresora	1
	zviditelnění agresora a skupinky skrz násilí	1
	nadřazování se nad oběť	1
	zvýšení sebevědomí agresora	1
	ubližovat druhému, protože je to baví	1
	povyšování	1
	vybíjení problémů na druhém	2
	výplod nudy	1
	zneužívání druhého	1
	nevhodné chování	1
	vyhrožování	2
	otravování	1
	posmívání se druhému kvůli jeho nedostatkům	1
	ubližování tomu, kdo má problémy a je zranitelný	1
	pocit, že mi někdo ubližuje	1
		91

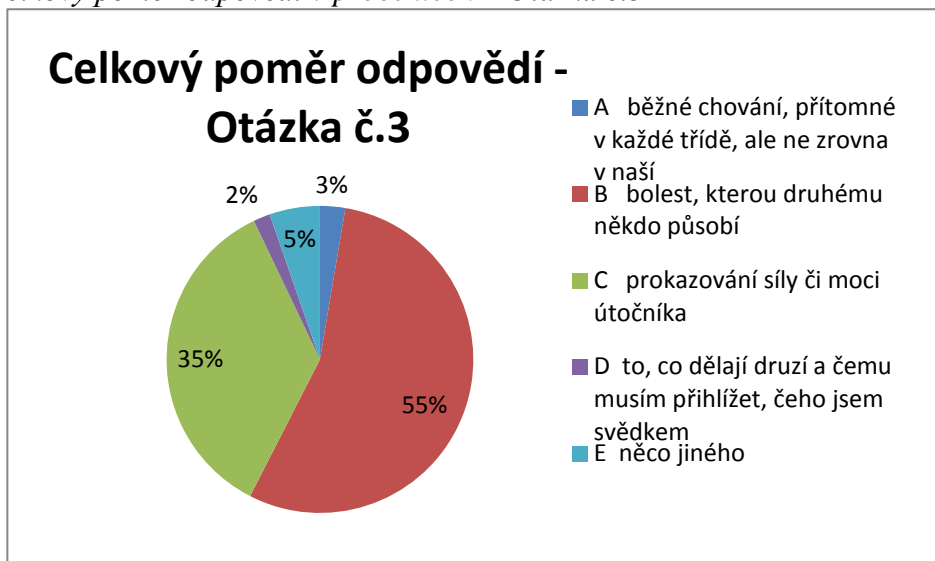
Příloha č.5 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 1

Graf č.2 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č.1

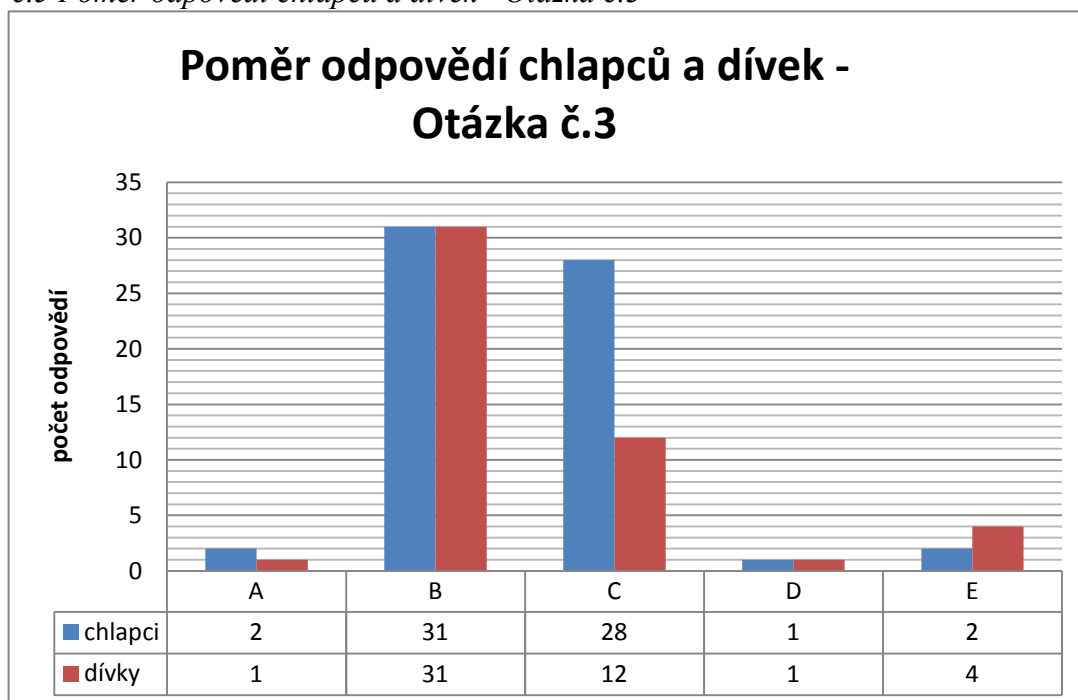

Příloha č.6 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 3

Graf č.4 Celkový poměr odpovědí v procentech – Otázka č.3

Graf č.5 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.3

Příloha č. 7 Otázka č.4 - Tabulky nejčtenějších odpovědí

Tabulka č.5 Nejčastější odpovědi chlapců – Otázka 4

Odpověď	počet
bolest	29
strach	14
mlácení	12
ubližování	11
urážky, nadávání	10
trápení, utrpení	7
krádež	6
přesila	6

Tabulka č. 6 Nejčastější odpovědi dívek – otázka 4

Odpověď	počet
bolest	29
mlácení, bití	15
strach	10
škola	10
trápení, utrpení	9
ubližování	8
slovní urážky, nadávání,	7
bezbrannost, bezmoc	7

Příloha č. 8 Otázka č. 4 Veškeré zaznamenané odpovědi

Tabulka č.3 Veškeré zaznamenané odpovědi - Otázka č. 4

Pohlaví	Asociované slovo	Počet		
			špatné chování	1
			svědek	1
chlapci	bolest	29	drzost	1
	pomluvy	2	bitka	2
	krádež	6	peníze	4
	samota	3	monokl	2
	vyčlenění	1	pěst	2
	ubližování	11	vyhrožování	1
	zvyšování ega agresora	1	zranění	1
	strach	14	násilí	4
	zlost	2	braní věcí	2
	urážky, nadávání	10	omezování	1
	nervozita	1	deprese	3
	třída	1	stres	2
	kolektiv	1	zhroucení	1
	dav	1	utlačování	3
	zbabělost	1	sebejistota	1
	problémy	2	agresor	1
	mláčení	12	oběť	2
	posmívání	5	přesila	6
	ukazování fotek na internetu	1	psychika	2
	trápení, utrpení	7	podlitina, modřina	2
	tyranie	2	kopance	1
	vymáhání	1	roztrhané oblečení	1
	problém ve výchově	1	špatné svědomí	1
	ponížení, ztrapnění, zahanbení	5	surový člověk	1
	poškození, poškozování	2	počítače	1
	smutek	1	party dětí	1
	nepřátelé	1	zesměšnění	2
	slabší	1	škola	2
	silnější	1	prosazování síly	2
	dlouhodobý, opakovaný	2	napadání mladšího/ slabšího	2
	za školou	1	pláč	1
	vydírání	1	krev	2
	bezbrannost, bezmoc	2	moč	1
	psycholog	1	rány	1
	úzkost	2	trny	1
	špatný pocit	1	keř	1
	agresivita	3	chodidla	1
	otravování	1	podvyživení	1
	veřejná potupa	1	ubližování na zdraví	1
	ničení věcí	2	vzteky	3
	útisk	1	pomsta	2
	přednášky o šikaně	1	svačina, jídlo	2
	síla	2	vydírání	2
	moc	2	trest	1
	útočník	2	útěk	1

	ústup	1
	nenávisť	1
	smích	1
	urážlivá slova	1
	nemoc	1
	kyberšikana	1
	žák	1
	bitka	1
	závist	1
	fyzické nadávání	1
	slovní nadávání	1
	trestný čin	1
	snižování sebevědomí	1
		244
dívky	bolest	29
	pomluvy, pomlouvání	1
	krádež	1
	samota	2
	ubližování, ublížení	8
	strach	10
	urážky, nadávání, slovní nadávky	7
	zbabělost	1
	problémy	1
	mlácení, bití	15
	posmívání	4
	trápení, utrpení	9
	týrání	2
	ponížení, ztrapnění, zahanbení	7
	smutek	1
	slabší	1
	vydírání	6
	bezbrannost, bezmoc	7
	úzkost	1
	agresivita	3
	otravování	2
	síla	6
	moc	2
	útočník, "šikanátor"	1
	bitka / rvačka	1
	monokl	1
	pěst	2
	vyhrožování	3
	násilí	6
	stres	2
	utlačování	2
	sebevědomí	1
	agresor	1
	oběť	5
	psychika	1

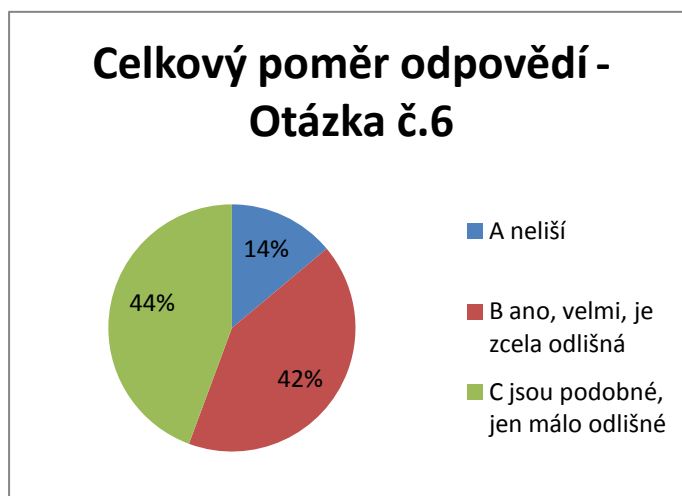
	podlitina, modřina	1
	kopance, kopání	2
	počítače	1
	zesměšnění	3
	prokazování síly	2
	pláč	6
	krev	1
	vztek	1
	svačina, jídlo	1
	nechuť k lidem	1
	škola	10
	kyberšikana	3
	internet	2
	předvádění	1
	slabost	3
	pomoc	1
	smích	1
	neoblíbenost	1
	sebekritika	1
	obrana	1
	stranění	1
	nespravedlivost	1
	cikáni	3
	boj	2
	bití jedince	1
	kluci	1
	jedinec	1
	psychologie	1
	nepříjemnost	2
	fyzická	1
	psychická	1
	zoufalství	1
	špatná nálada	1
	pasták	1
	trauma	1
	svědomí	2
	vyhrožování	1
	děti	1
	oslabení	1
	hrubost	2
	policie	1
	napadání	1
	chování	1
	facka	1
	výsměch	1
	odstrkování	1
	svěřit se	1
	zastrašování	1
	mučení	1
	skupina	1

	chodba	1
	jeden člověk	1
	lhostejnost	1
	útok	1
	hádky	1

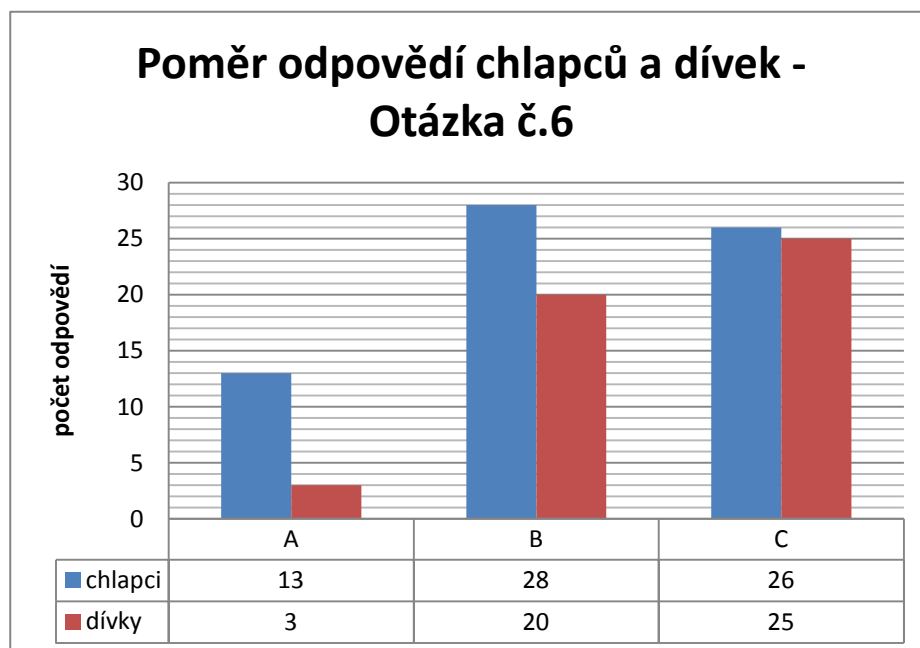
	lítost	1
	respekt	1
		238

Příloha č. 9 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 6

Graf č.8 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.6

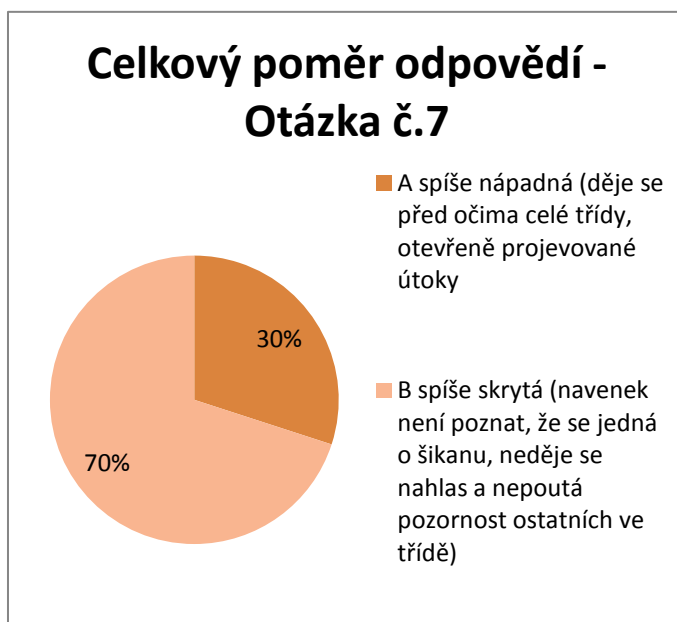

Graf č.9 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.6

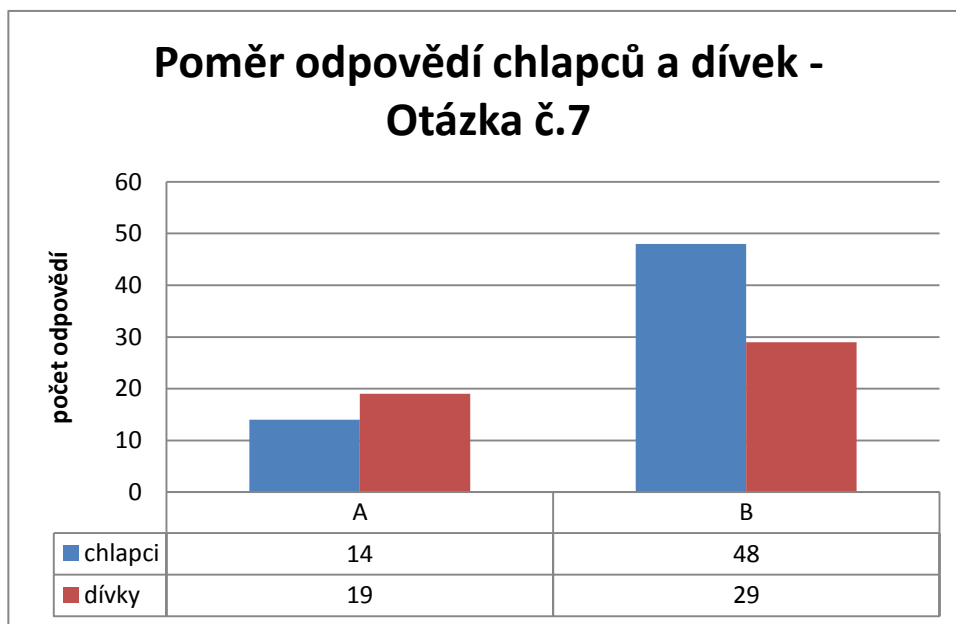

Příloha č.10 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 7

Graf č. 10 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.7

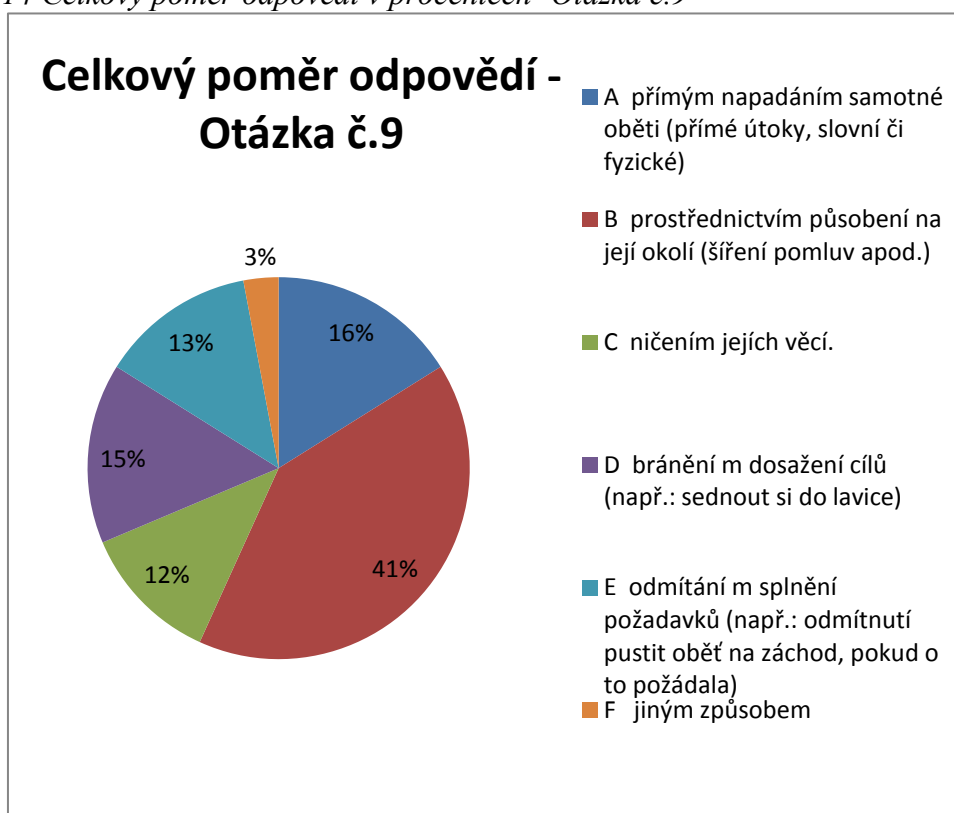

Graf č.11 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č.7

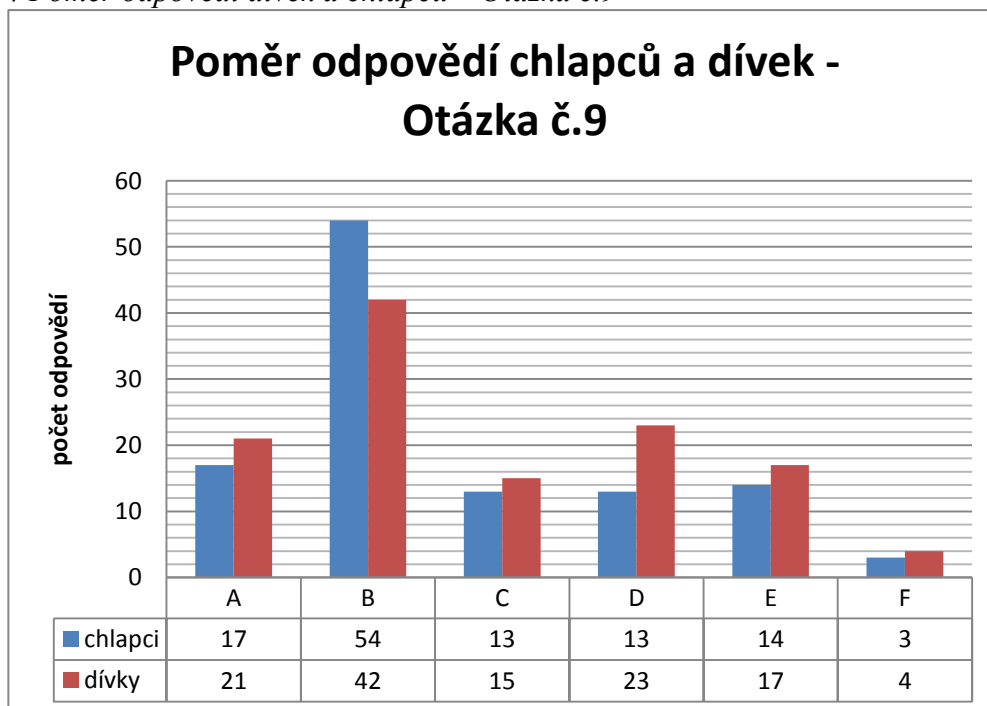

Příloha č. 11 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 9

Graf č.14 Celkový poměr odpovědí v procentech- Otázka č.9

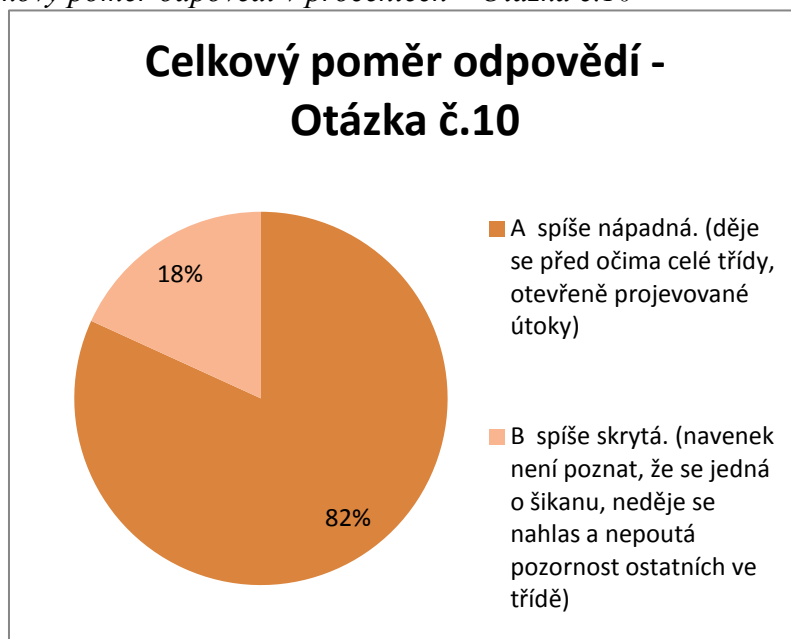

Graf č.14 Poměr odpovědí dívek a chlapců – Otázka č.9

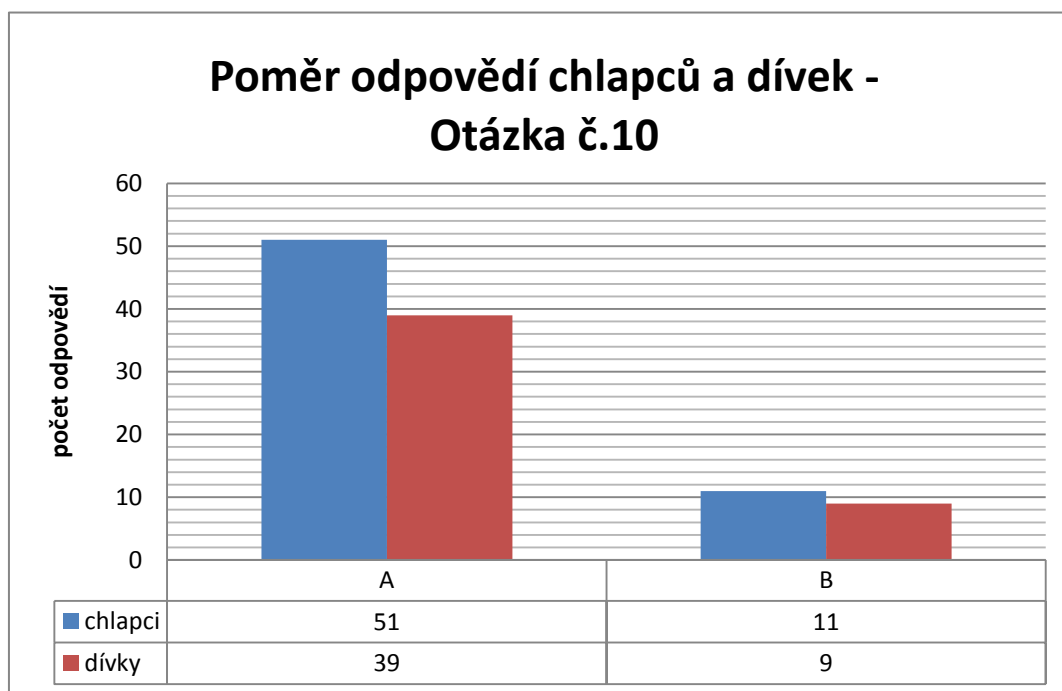

Příloha č. 12 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 10

Graf č.15 Celkový poměr odpovědí v procentech – Otázka č.10

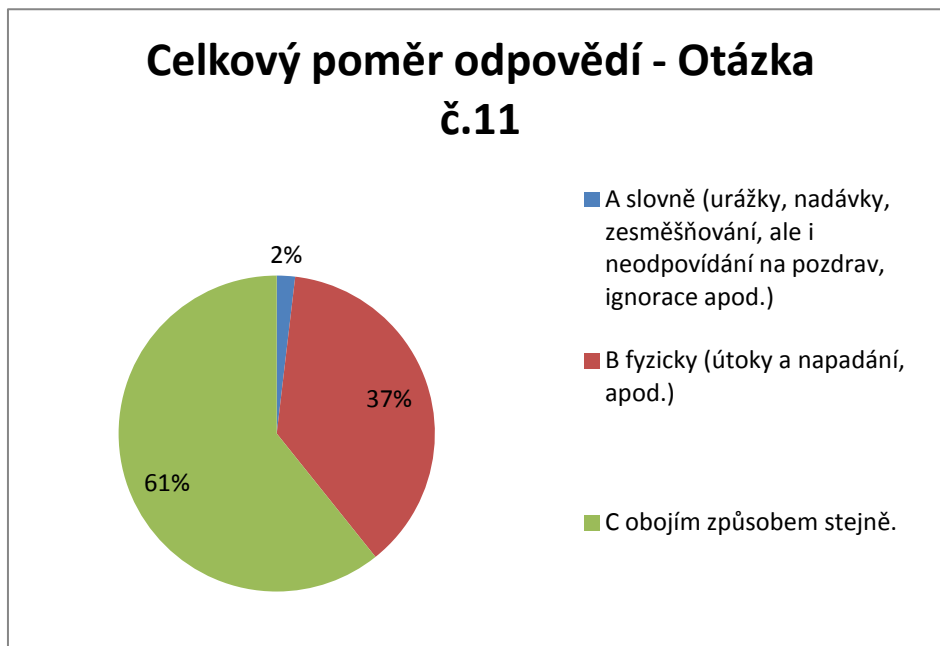

Graf č.16 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č.10

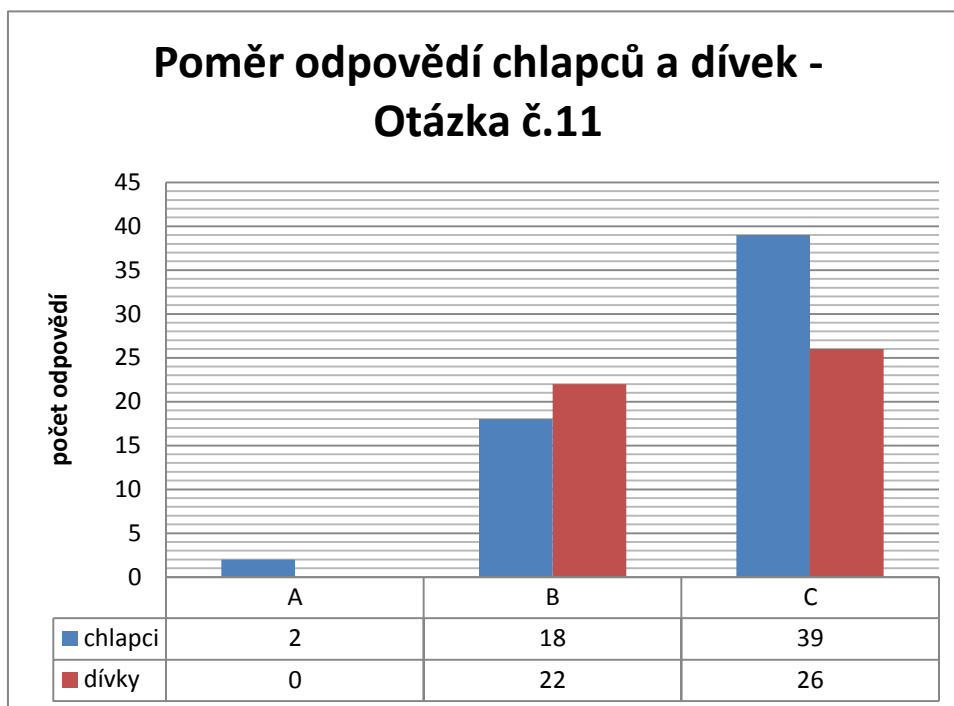

Příloha č. 13 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 11

Graf č.16 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.11

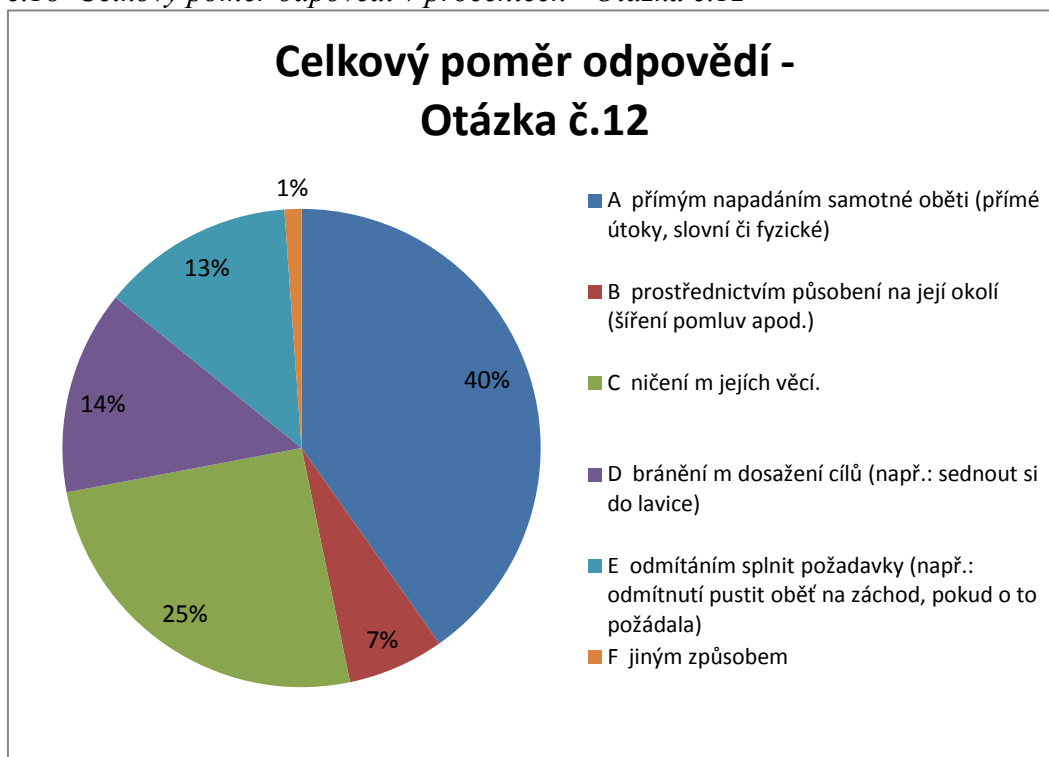

Graf č.17 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.11

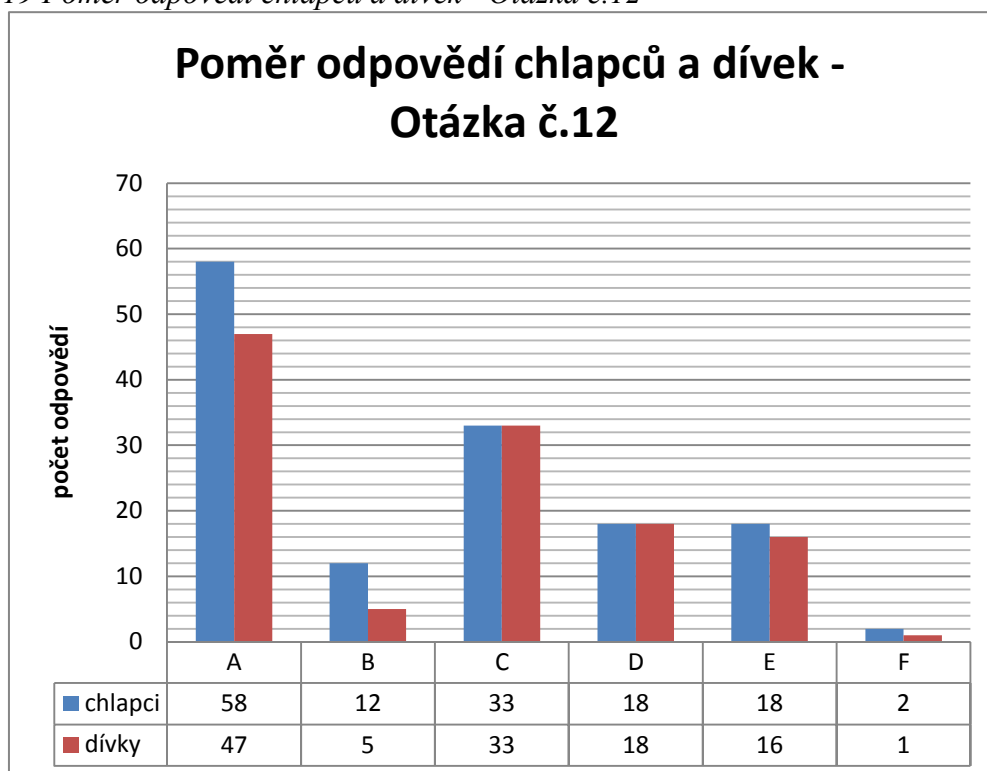

Příloha č. 14 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 12

Graf č.18 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.12

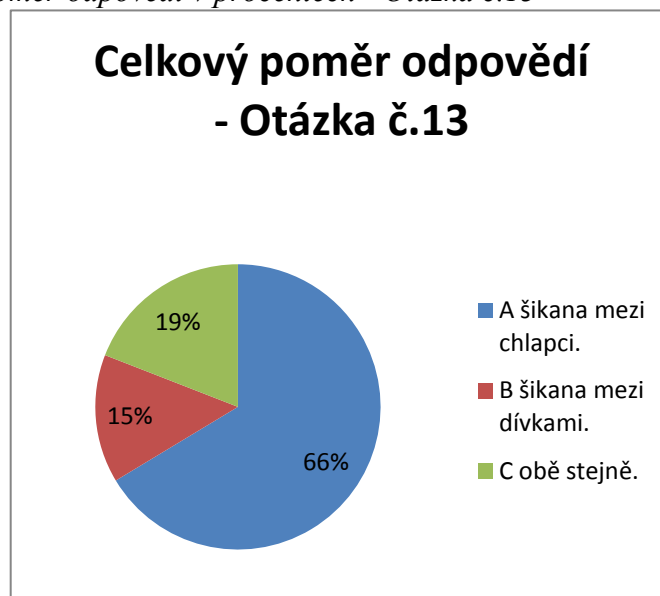

Graf č.19 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.12

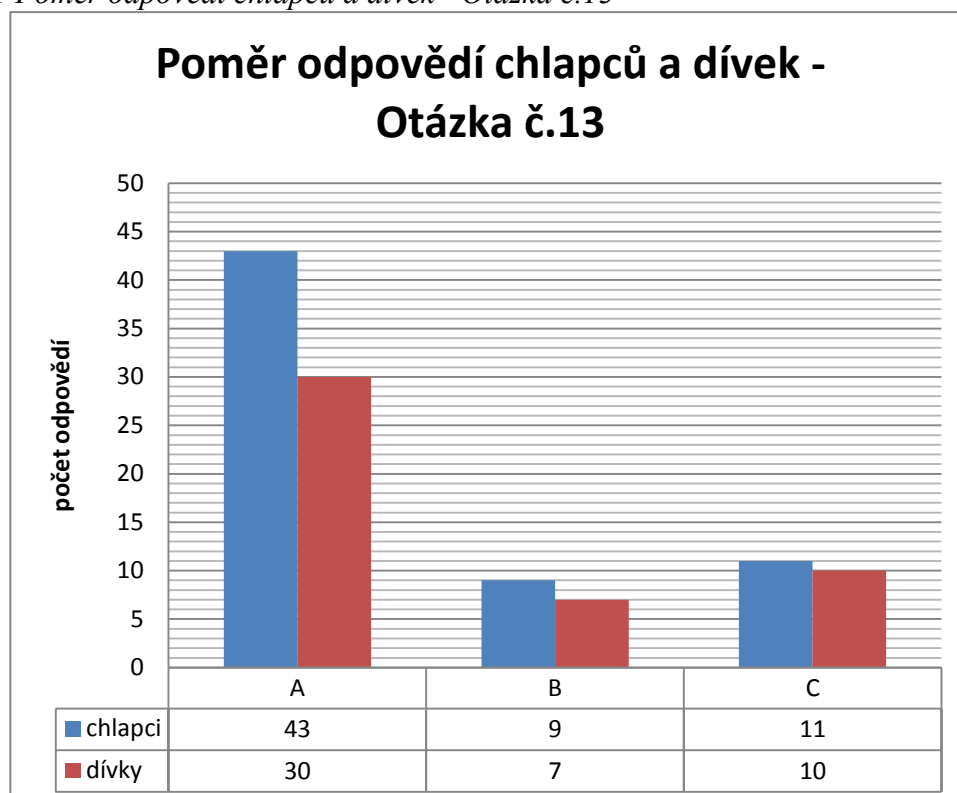

Příloha č. 15 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 13

Graf č.20 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.13

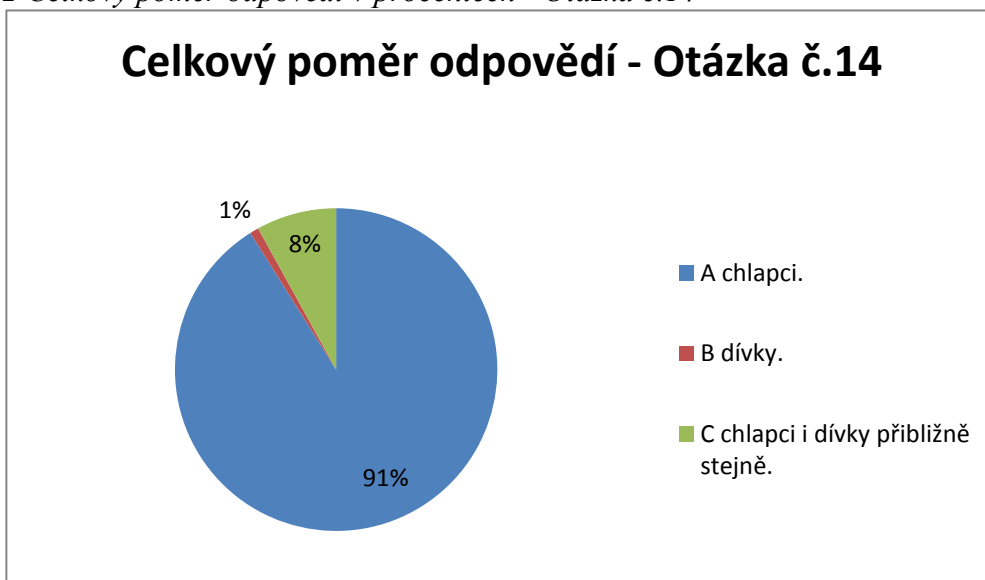

Graf č.21 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.13

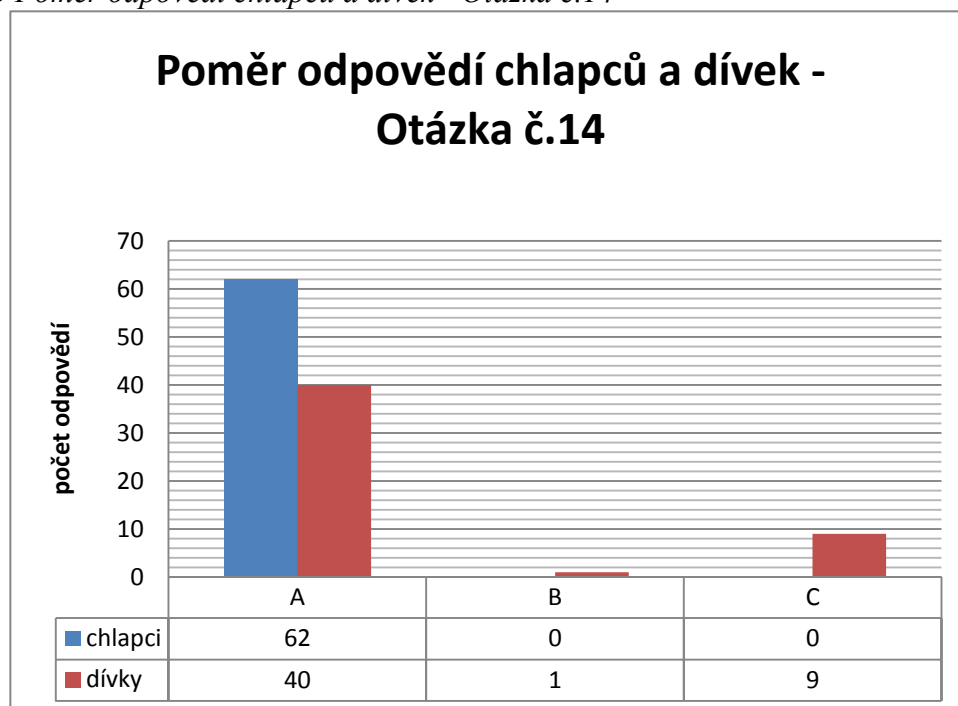

Příloha č. 16 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 14

Graf č.22 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.14

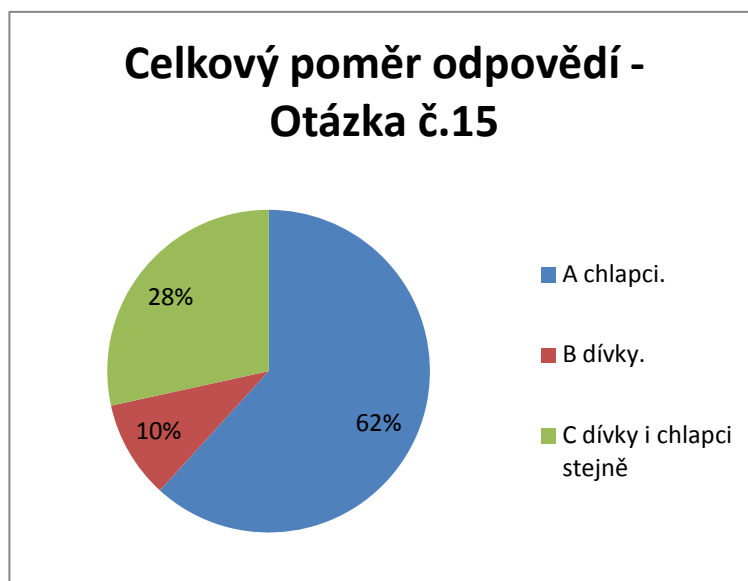

Graf č.23 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.14

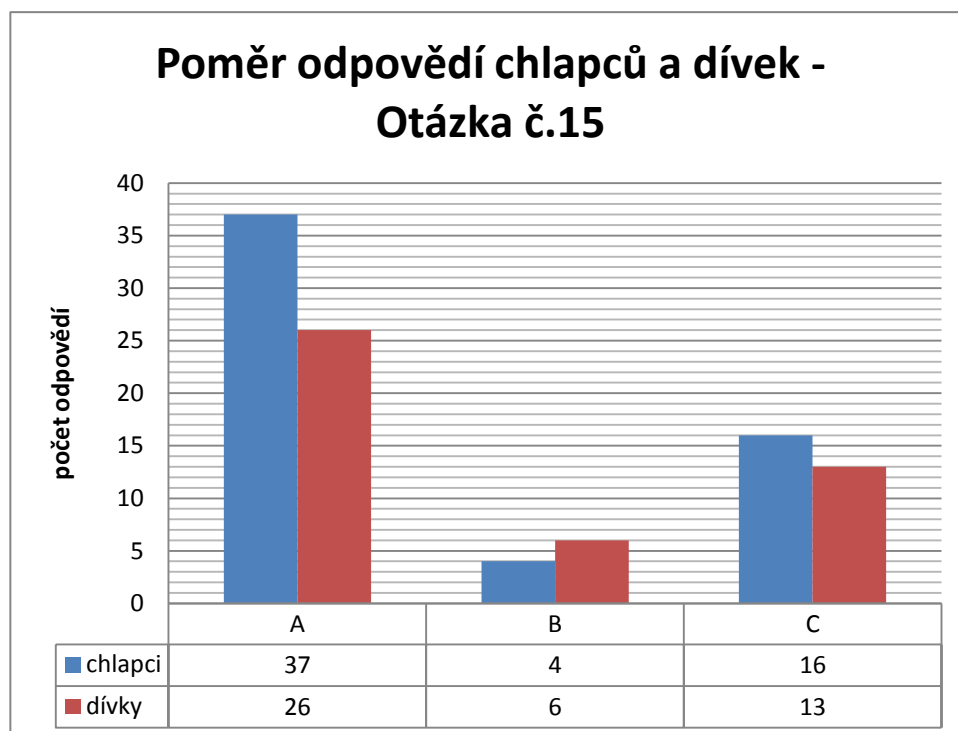

Příloha č. 17 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 15

Graf č.24 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.15

Graf č.25 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.15

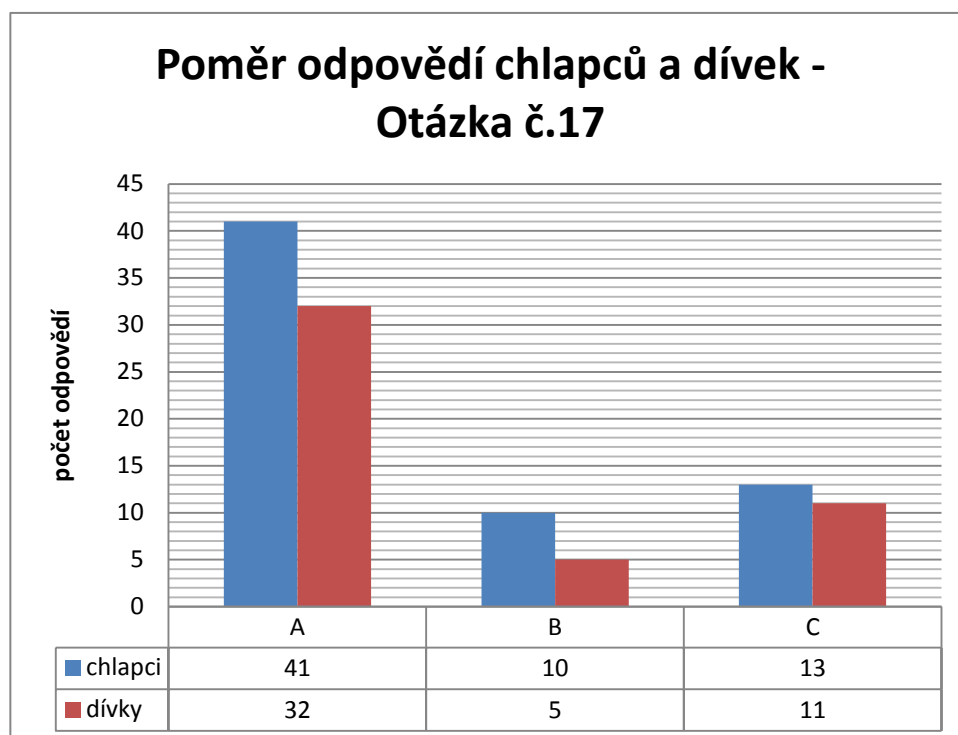

Příloha č. 18 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 17

Graf č.28 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.17

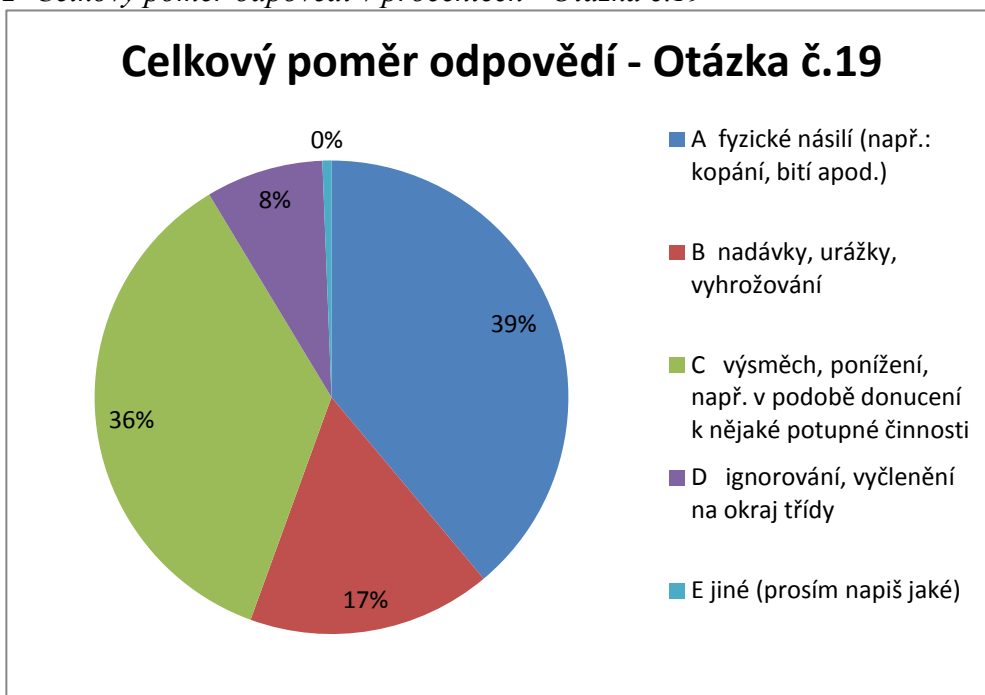

Graf č.29 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.17

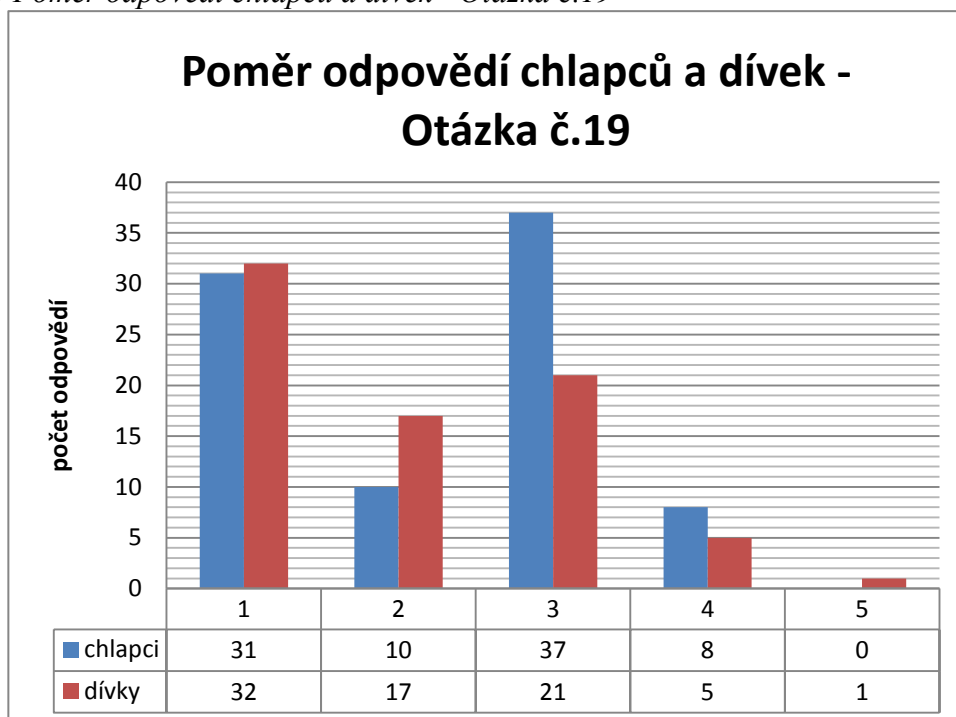

Příloha č.19 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 19

Graf č.32 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.19

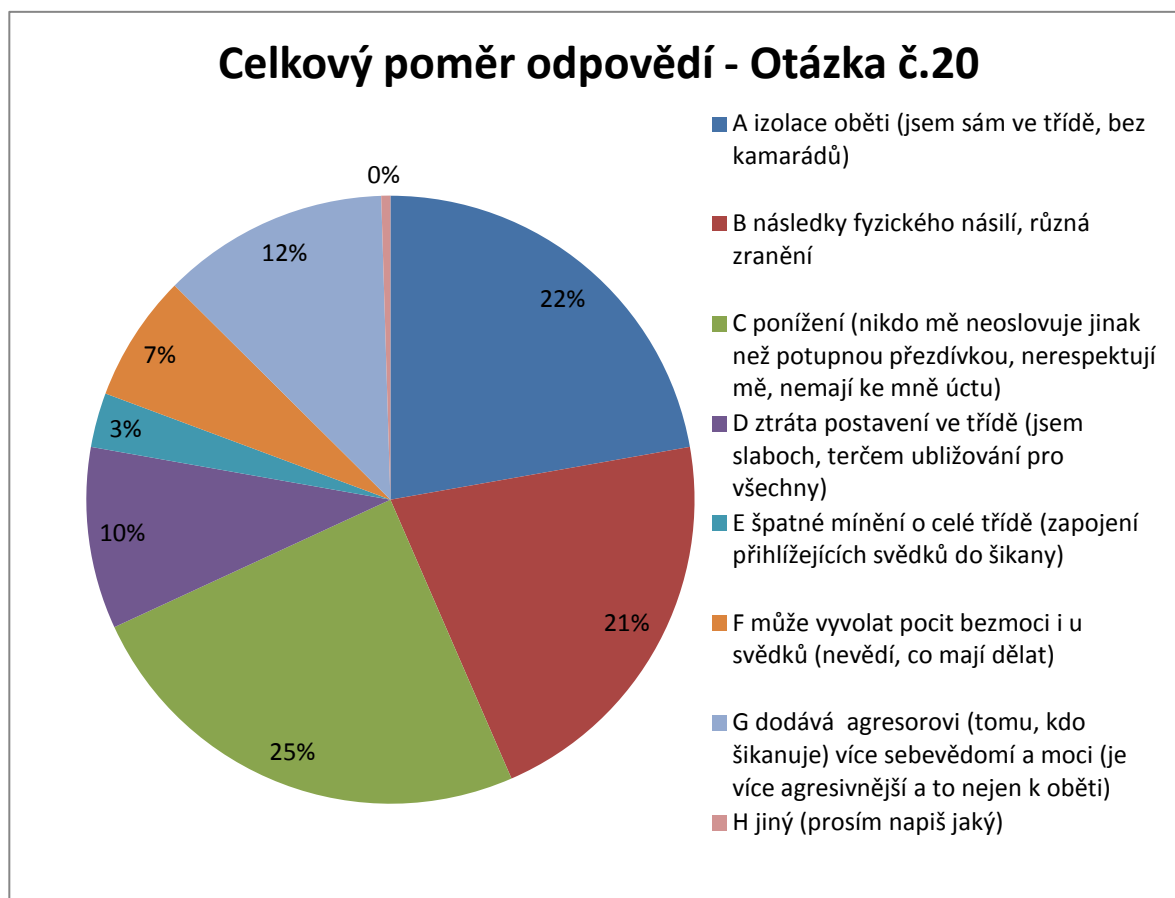

Graf č.33 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.19

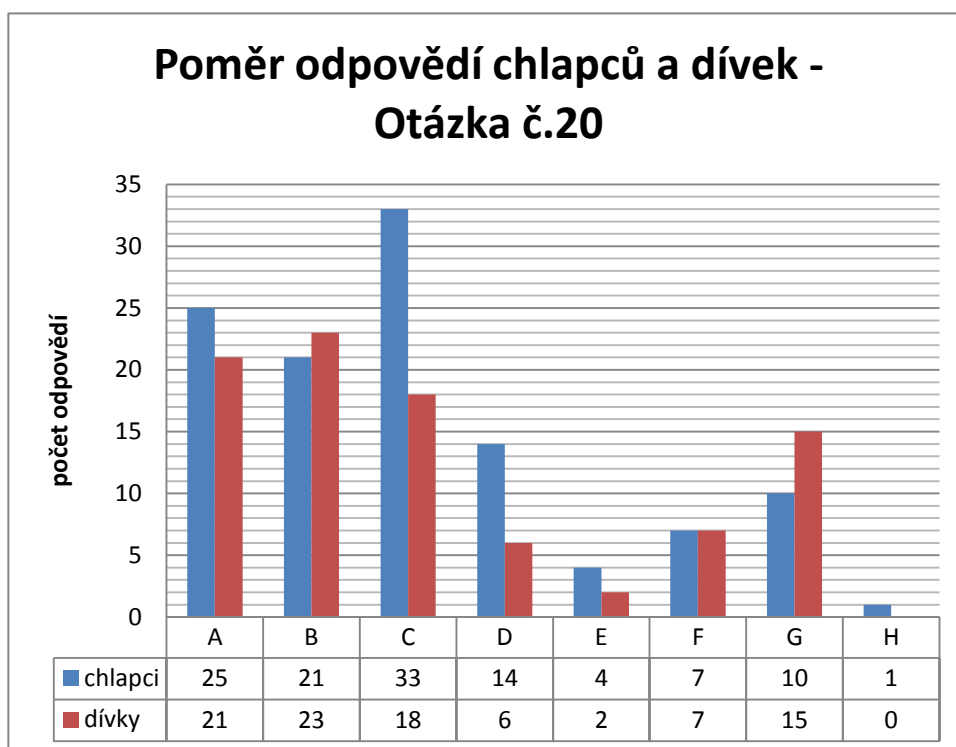

Příloha č. 20 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 20

Graf č. 34 Celkový poměr odpovědí v procentech - Otázka č.20

Graf č.35 Poměr odpovědí chlapců a dívek - Otázka č.20

Příloha č. 21 Otázka č. 22 - Pozorované četnosti odpovědí

Tabulka č. 24 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.22

Odpověď	chlapci	dívky	Σ
Rodiče začnou hned šikanu řešit, promluví s učitelem, vedením školy.	18	5	23
Učitelé začnou šikanu hned řešit. Pozvou rodiče do školy apod.	17	10	27
Agresor popírá, dělá, že se nic neděje, že se to jeho netýká.	14	5	19
Agresor je potrestán, nese následky.	10	9	19
Svědci mluví pravdu, dosvědčením, co se děje pomohou oběti.	10	5	15
Oběť dostane strach z toho, co bude, jak se agresor zachová (přitvrdí, rozzuří se?)	7	7	14
Agresor se rozzuří, pomstí se oběti, zvýšení nátlaku z jeho strany na oběť vyhrožování oběti.	7	7	14
Svědci nic nedělají, bojí se, že budou příštím terčem, mají strach	7	1	8
Oběť se svěří a o problému mluví.	6	2	8
Rodiče oběti své dítě chrání, dávají na něj pozor, podporují jej při řešení šikany.	0	7	7
Oběti se uleví.	3	4	7

Příloha č. 22 Otázka č. 22 - Veškeré zaznamenané odpovědi

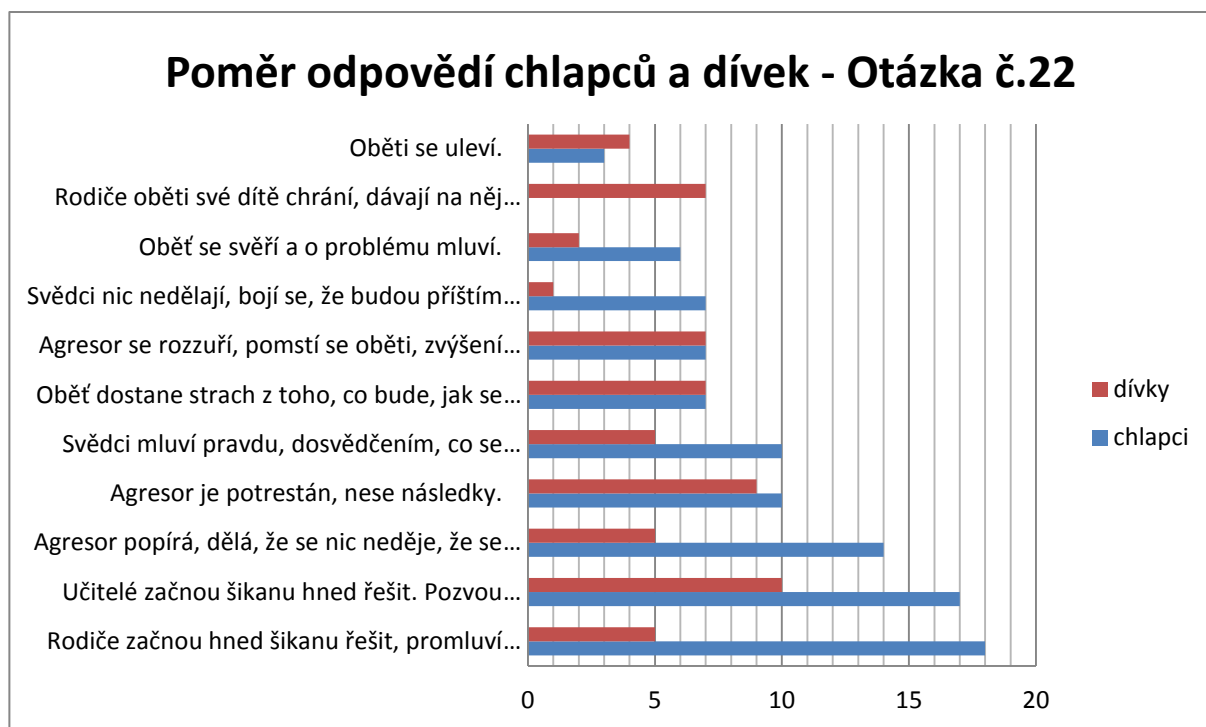
Tabulka č.37 Veškeré zaznamenané odpovědi – Otázka č.22

Pohlaví	Odpověď – co se obvykle děje, když je šikana odhalena	Počet
chlapci	agresor je potrestán, nese následky	10
	omluva oběti	1
	agresor se stáhne, uklidnění	3
	agresor se rozzuří, pomsta oběti, zvýšení nátlaku, vyhrožování	7
	agresor popírá, „dělá že nic“	14
	svědci mluvit pravdu, pomohou oběti	10
	svědci vše přejdou, nic nedělají	3
	svědci nic nedělají, bojí se, že budou příštím terčem, mají strach	7
	svědci se přidávají na stranu agresora	2
	oběť dostane strach	7
	oběť doufá, že se vyřeší a přestane	1
	oběť nechce být výrazná	1
	oběť někdy popírá	4
	oběť jde na jinou školu	2
	oběť je psychicky narušena	1
	oběť se svěří	6
	oběti se uleví	3
	oběť zůstane v postavení, jaké měla	1
	rodiče začnou řešit, promluví s pedagogem	18
	učitelé začnou řešit	17
učitelé šikanu ignorují	1	
učitel mluví před třídou, proč by se to nemělo dělat	1	
	0	
vyřeší se spřátelením agresora a obětí	1	
na učitele je vyvíjen tlak	1	
	122	
dívky	agresor je potrestán, nese následky	9
	omluva oběti	3
	agresor se stáhne, uklidnění	1
	agresor se rozzuří, pomsta oběti, zvýšení nátlaku, vyhrožování	7
	agresor popírá, „dělá že nic“	5
	agresor může být poslán do nápravného zařízení, má později potíže s prací	2
	agresorovi klesne sebevědomí, cítí se ztrapněn a bojí se rodičů	2
	agresor si z toho nic nedělá	1
	agresor má strach, co bude	1
	svědci mluvit pravdu, pomohou oběti	5
	svědci řeknou pravdu, až když mají jistotu, že se agresor nevrátí - bezpečí	1
	svědci vše přejdou, nic nedělají	1

	svědci nic nedělají, bojí se, že budou příštím terčem, mají strach	1
	svědci se přidávají na stranu agresora	1
	litují, že šikanu nenahlásili dříve	1
	oběť má strach, aby agresor nepřitvrdil	7
	oběť je psychicky narušena	1
	oběť se svěří	2
	oběti se uleví	4
	oběť zůstane v postavení, jaké měla	2
	oběť se bojí chodit do školy	1
	oběti se o tom nebude chtít mluvit	3
	rodiče začnou řešit, promluví s pedagogem	5
	učitelé začnou řešit, pozvou do školy rodiče o i a	10
	učitelé šikanu ignorují, věc přejdou	1
	učitel se snaží agresora uklidnit	1
	snaha vše řešit	1
	vše se přejde	1
	rodiče dávají pozor na oběť, chrání své dítě, podporují je	7
	učitelé pozorují dění ve třídě	1
	psycholog řeší příčiny a následky	2
	řeší ji policie	1
		91

Příloha č. 23 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 22

Graf č.38 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č 22.

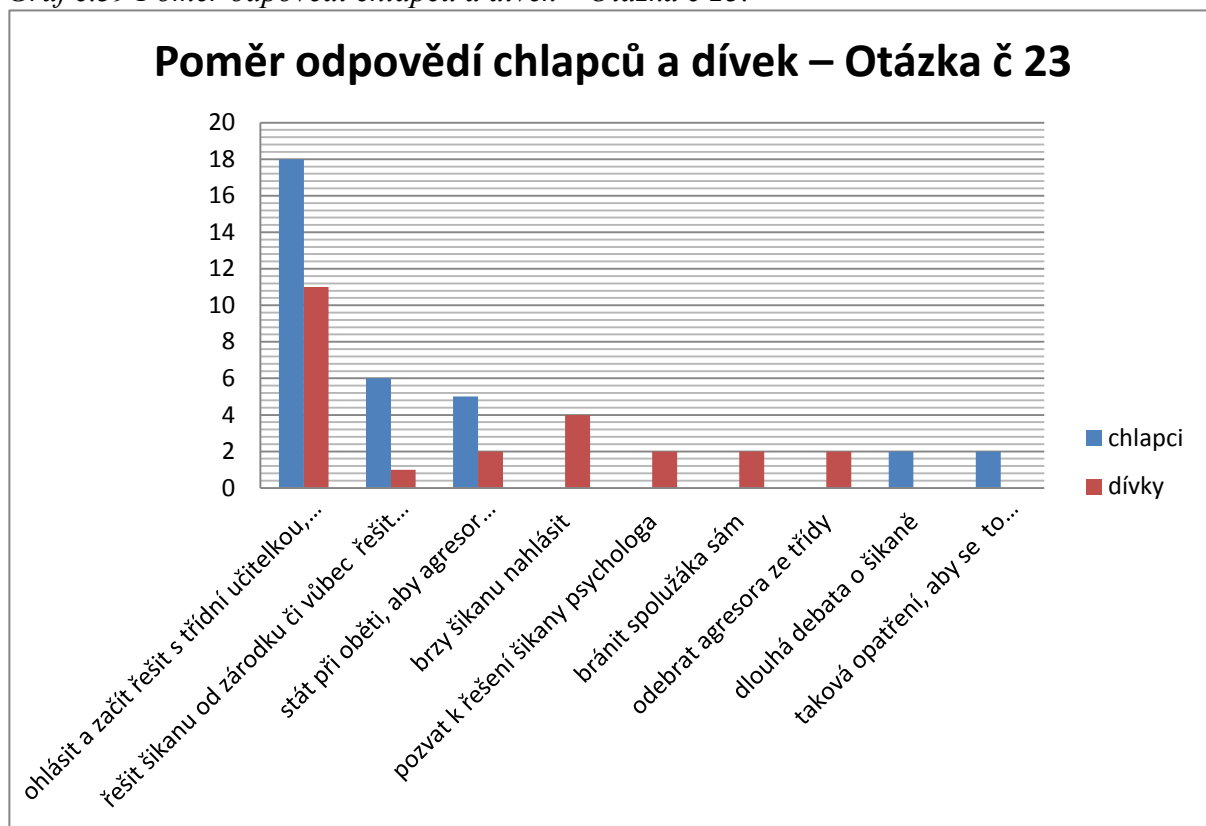
Příloha č. 24 Otázka č.23- Pozorované četnosti odpovědí

Tabulka č. 25 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.23

Pozorované četnosti:			
Odpověď	chlapci	dívky	součet
ohlásit a začít řešit s třídní učitelkou, vých.poradcem, povědět o ní ve škole	18	11	29
řešit šikanu od zárodku či vůbec řešit šikanu	6	1	7
stát při oběti, aby agresor nepokračoval, zastat se oběti	5	2	7
brzy šikanu nahlásit	0	4	4
pozvat k řešení šikany psychologa	1	2	2
bránit spolužáka sám	0	2	2
odebrat agresora ze třídy	0	2	2
dlouhá debata o šikaně	2	0	2
taková opatření, aby se to neopakovalo (i tresty- aby agresor věděl, že to nemůže projít)	2	0	2

Příloha č. 25 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 23

Graf č.39 Poměr odpovědí chlapců a dívek – Otázka č 23.

Příloha č. 26 Otázka 23 – Veškeré zaznamenané odpovědi

Tabulka č.38 Veškeré zaznamenané odpovědi - Otázka 23

Pohlaví	Odpověď – Co by se mohlo udělat, kdyby v tvé třídě probíhala šikana	Počet
chlapci	jet na školu v přírodě s výchovným poradcem	1
	ohlásit šikanu a začít ji řešit s třídní učitelkou, vých.poradcem, povědět o ní ve škole	18
	prevence	1
	opatření, aby se to neopakovalo (i tresty- aby věděl, že to nemůže projít)	2
	povědět o šikaně rodičům	3
	snažit se šikanu vyřešit bez pomoci učitelů	1
	dlouhá debata o šikaně	2
	oddělit účastníky	1
	zajímat se o problém delší dobu, řešit déle	1
	stát při oběti, aby agresor nepokračoval	5
	řešit šikanu od zárodku, řešit	6
	uklidňovat agresora	1
	rodiče oběti i agresora by se sešli ve škole a řešili to	1
	ohlásit šikanu policii	1
	řešit šikanu s psychologem	1
		45
dívky	oběť by měla přejít na jinou školu (pro ní nejlepší)	1
	řešit šikanu	1
	usmíření, omluva	1
	ohlásit a začít řešit s třídní učitelkou, vých.poradcem, povědět o ní ve škole	11
	pozvat psychologa	2
	třídnická hodina, vyjasnění a promluvit si o všem	1
	bránit spolužáka sám	2
	brzy nahlásit	4
	zastat se oběti	2
	aby se agresor přiznal	1
	promluvit s obětí a agresorem	1
	promluvit si v klidu o všem s celou třídou, nedávat hned trest	1
	odebrat agresora - vyloučit	2
	řešit samostatně s obětí i agresorem a pak s celou třídou	1
		31

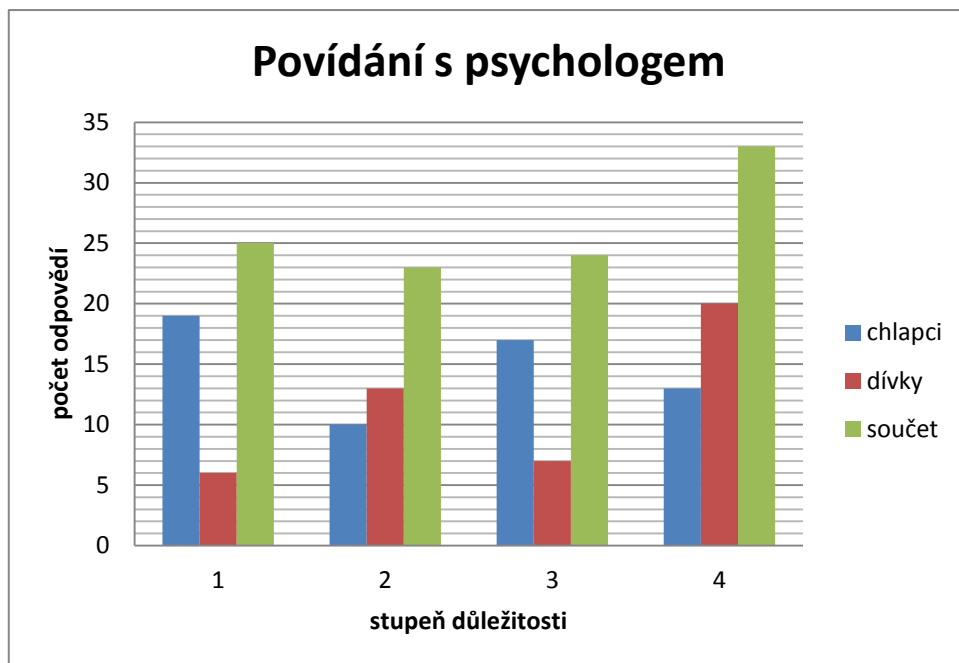
Příloha č. 27 Otázka č.25- Pozorované četnosti odpovědí

Tabulka č. 32 Pozorované četnosti odpovědí – Otázka č.25

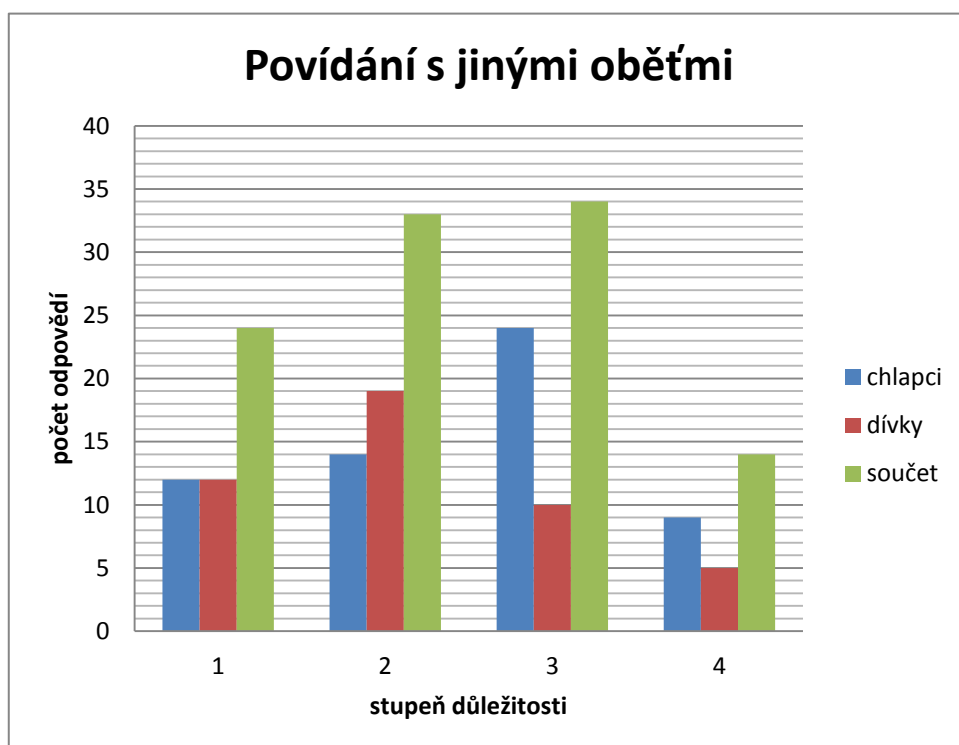
Pozorované četnosti:				
Kategorie	stupeň důležitosti	chlapci	dívky	součet
povídání o šikaně a jejích následcích s psychologem (pravidelně, po delší dobu)	1	19	6	25
	2	10	13	23
	3	17	7	24
	4	13	20	33
povídání s jinými oběťmi (třeba i z jiné školy) ve skupince	1	12	12	24
	2	14	19	33
	3	24	10	34
	4	9	5	14
povídání s kamarády	1	20	20	40
	2	13	7	20
	3	4	8	12
	4	22	14	36
povídání s výchovným poradcem (pravidelně anebo i párkrát)	1	8	10	18
	2	22	7	29
	3	14	22	36
	4	15	7	22

Příloha č. 28 Grafické znázornění výsledků výzkumného šetření – Položka 25

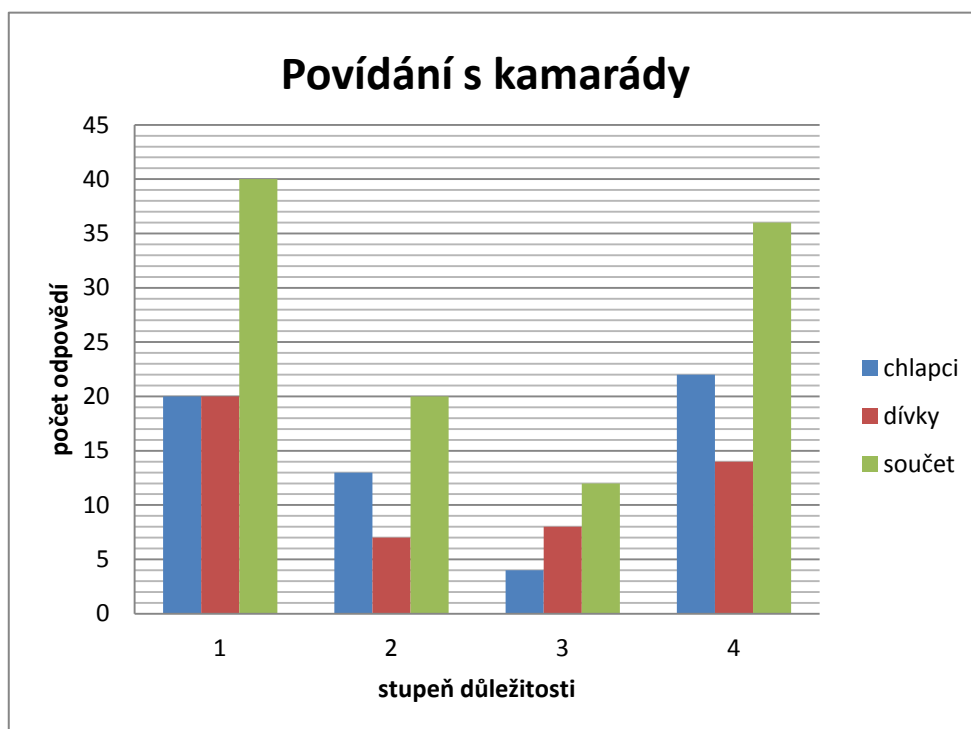
Graf č.46 Otázka č.25 -Poměr odpovědí chlapců a dívek v porovnání s celkovým součtem odpovědí – povídání s psychologem (individuální psychoterapie)

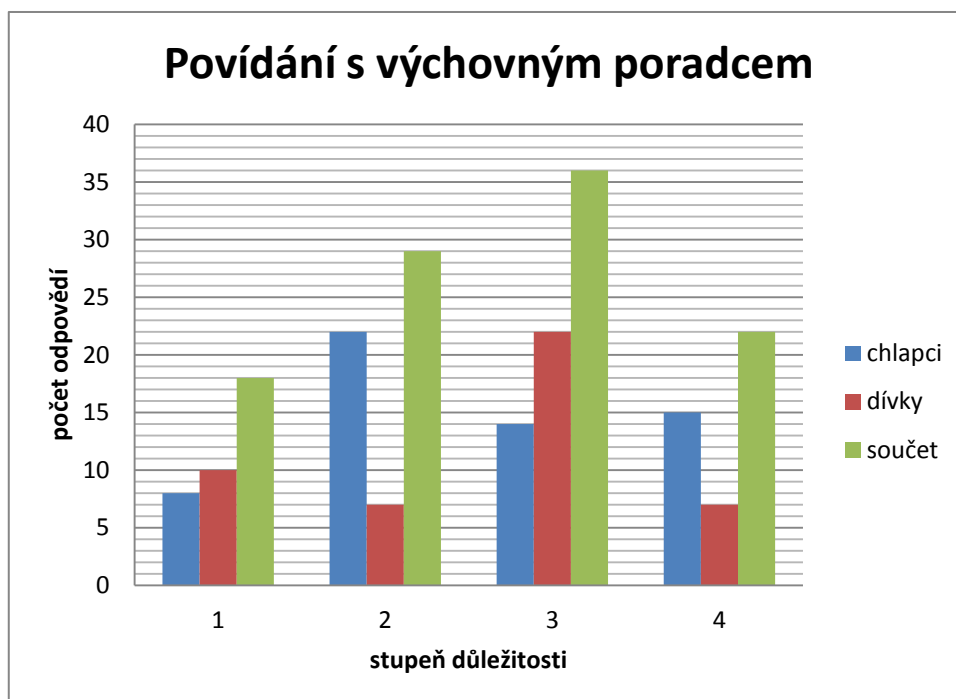
Graf č.47 Otázka č.25 -Poměr odpovědí chlapců a dívek v porovnání s celkovým součtem odpovědí – povídání s jinými oběťmi (skupinová psychoterapie)

Graf č.48 Otázka č.25 -Poměr odpovědí chlapců a dívek v porovnání s celkovým součtem odpovědí – povídání s kamarády

Graf č.49 Otázka č.25 -Poměr odpovědí chlapců a dívek v porovnání s celkovým součtem odpovědí – povídání s výchovným poradcem

Příloha č. 29 Otázka č.24 Veškeré zaznamenané odpovědi/co by udělala oběť

Tabulka č.39 Veškeré zaznamenané odpovědi-Otázka č.24 / co by udělala oběť

Pohlaví	Odpověď- co bys dělal, kdybys byl obětí	Počet
chlapci	řekl bych to rodičům, řešil to s nimi	8
	vracel bych to agresorovi, bránil bych se	12
	zeptal bych se ho, proč to dělá	1
	řekl bych to, aby mi někdo pomohl	15
	pomoc u kamarádů	1
	pomoc u učitele	8
	řešil to s agresorem	1
	snažil bych se to vyřešit sám	2
	neřekl bych to, bál bych se	2
	zhroutil bych se	1
	šel k psychologovi	51
dívky	promluvit s někým, komu věřím, požádat o pomoc	6
	říct to rodičům	16
	oplatila bych to, bránila se	5
	stranila se ostatních a agresora	1
	svěřit se kamarádům/kamarádce	4
	nahlásila bych to, říct to učiteli	10
	nevšímat si toho, dělat si z toho srandu	2
	(od oběti ,ale i tak se trápí)	0
	vyřešila bych si to sama	1
	sebevražda, odstěhovat se	1
	přestoupit na jinou školu	1
	říct to dospělému, někomu	3
	prosila bych spolužáky o pomoc	1
	přát si aby si dotyčný uvědomil, jak ubližuje	1
	(bývalá oběť)	
	psychickou bych dlouho ignorovala	1
		53

Příloha č. 30 Otázka č.24 Veškeré zaznamenané odpovědi/co by si oběť přála,, aby se stalo

Tabulka č. 40 Veškeré zaznamenané odpovědi-Otázka č.24 / co by si oběť přála,, aby se stalo

Pohlaví	Co by si oběť přála, aby se stalo	Počet
chlapci	aby to agresora bolelo stejně jako mě,a by se mu stalo to, co mě	2
	šikanu rychle ukončit	2
	aby toho agresor nechal	4
	aby byl agresor potrestán	6
	aby se to vyřešilo	11
	spřátelit se s agresorem (po ukončení)	1
	aby to můj kamarád, někdo jiný řekl	2
	aby agresor odešel ze školy	1
	aby se na šik přišlo	2
	abych neměl následky	1
	aby při mně stáli ti nejbližší a společně se tomu se mnou postavili	1
		33
dívky	promluvit s agresorem, proč to dělá	1
	urovnat vše s agresorem	1
	aby si rodiče oběti promluvili s rodiči agresora	1
	aby přestala šikana, agresor už nechal být	11
	aby si agresor uvědomil, že dělá špatnou věc	2
	aby to agresora bolelo stejně jako mě, aby se mu stalo to, co mě	1
	aby mi někdo pomohl, utěšil, podpořil	5
	aby se to vyřešilo	2
	agresor už nezaútočil na mě/ na nikoho	5
	abych už nikdy nebyla obětí	4
	nic (oběť:považuje šikanu za druh přátelství, zvykla si na to, alespoň ví, že existuje)	1
	pomlouvat agresora, aby věděl jaké to je	1
	aby byl agresor potrestán	4
	aby se agresor omluvil	1
	aby si agresor uvědomil, jak mi ublížil	1
		41

Příloha č. 31 Otázka č.24 Veškeré zaznamenané odpovědi/ Co bys dělal/a, kdybys byl /a agresor

Tabulka č.41 Veškeré zaznamenané odpovědi-Otázka č.24 / Co bys dělal/a, kdybys byl /a agresor

Pohlaví	Odpověď - Co bys dělal/a, kdybys byl/a agresor	Počet
chlapci	omluvil bych se	6
	přijal následky	1
	přestal bych, snažil se změnit	12
	oběť bych psychicky šikanoval	1
	nic, nechal to být	2
	snažil se to skrýt	2
	přiznal bych se sám	1
	zamyslel se nad sebou	2
	šel k psychologovi	2
	styděl bych se	1
		30
	dívka	ubližovala bych psychicky
zamyslela bych se (proč, co z toho mám..)		1
nepřestala bych		1
přestala bych		4
omluvila bych se		3
přijala bych trest		1
bylo by mi všechno jedno		1
		14

Příloha č. 32 Otázka č.24 Veškeré zaznamenané odpovědi/ co bys chtěl/a, aby se stalo, kdybys byl agresorem

Tabulka č.42 Veškeré zaznamenané odpovědi-Otázka č.24 / co bys chtěl/a, aby se stalo, kdybys byl agresorem

Pohlaví	Odpověď – co bys chtěl/a, aby se stalo, kdybys byl agresorem	Sloupec9
chlapci	odpuštění oběti	2
	usmířit se s obětí	1
	přestat, abych se změnil	6
	aby z toho nebyly problémy, trest	4
	aby oběť začala kamarádit se všema	1
	aby se na to nepřišlo	4
	aby ze mě oběť neměla strach, až přestanu	1
	aby mě potrestali	2
		21
dívkky	aby se to vůbec nestalo	1
	aby vyšlo na povrch, že jsem silnější	2
	změnit se	1
	aby oběť někam zalezla	1
	aby mi bylo odpuštěno	1
	aby to oběť snesla dobře	1
	aby to skončilo	1
	aby to nikdo nevěděl, na šikanu se nepřišlo	2
	abych nikdy nezačala	1
	11	

Anotace

Tato bakalářská práce pojednává o problematice školní šikany. Její teoretická část se zabývá nejprve možnostmi nahlížení na tento fenomén, jednotlivými formami a druhy šikany, obrazem dvou hlavních protagonistů, možnými příčinami a v neposlední řadě i jejími důsledky a možnostmi řešení. Hlavním cílem empirické části práce je zmapovat vnímání problematiky šikany žáky druhého stupně základních škol. Dalším záměrem výzkumného šetření je zjistit, zdali a případně jak se liší pohled dívek a chlapců na tento fenomén.

Klíčová slova: Školní šikana - škola - agresivita - agrese - dětská agresivita

Abstract

This bachelor thesis deals with the issue of school bullying. The theoretical part is concerned with the possible points of view at this phenomenon, the different forms and types of bullying, the description of the two main protagonists, possible causes, and last but not least, its consequences and possible solutions. The main objective of the empirical part of this thesis is to survey the perception of the issue of bullying by pupils of primary school. Another partial goal of this study is to determine whether, and if so, how different boys and girls see this phenomenon.

Key words: School bullying - school - aggressiveness - aggression - children's aggression

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autora/ky: Barbora Straková

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Název práce: Šikana na základních školách

Počet stran (bez příloh): 84

Celkový počet stran příloh: 67

Počet titulů české literatury a pramenů: 30

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 1

Počet internetových odkazů: 2

Vedoucí práce: Mgr. Zuzana Janotková

Rok dokončení práce: 2012

**Posudek vedoucího bakalářské práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky: Barbora Straková

Obor studia: Psychologie

Název práce: Šikana na základních školách

Vedoucí práce – Mgr. Zuzana Janotková

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 80

Počet stránek příloh: 67

Počet titulů v seznamu literatury: 33

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Oborová přílehlavost tématu

		x		
--	--	---	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

		x		
--	--	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	x			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

--	--	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

	x			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

--	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	x			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			
--	---	--	--	--

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

	x			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

	x			
--	---	--	--	--

Studentka ve své bakalářské práci seznamuje s tématem "Šikana na základních školách".

V teoretické části systematicky a plynule informuje o problematice šikany. Teoretická část přehledně a jasně seznamuje s tématem práce. Studentka zde definuje vymezení základní odborné terminologie. Seznamuje čtenáře o šikaně z různých úhlů pohledů: typy a formy šikany, příčiny šikany, vliv rodiny atd. Upozorňuje na souvislost s agresivitou.

Důležitou a velmi přínosnou kapitolou je pojednání o důsledcích a následných způsobů řešení.

Všechny kapitoly a podkapitoly bc. práce na sebe navazují a informují jasně a přehledně o daném tématu.

Velmi kladně hodnotím práci studentky s odbornou literaturou včetně cizojazyčné literatury k danému tématu.

Teoretická část práce je napsaná s citem a odborným náhledem do problematiky. Text je souvislý, citační normy dodržené.

Celkově vnímám teoretickou část obsahově ucelenou a zpracovanou precizně a kvalitně.

V empirické části studentka použila kvantitativní šetření - zmapování vnímání šikany dětmi 2. stupně ZŠ. Dále studentku zajímalo, zda se liší vnímání šikany u chlapců a dívek. Studentka použila k výzkumu vlastní dotazník. Šetření proběhlo na třech základních školách. Celkový počet respondentů 113. Studentka v empirické části systematicky a precizně zpracovala dané téma. Pracovala samostatně a z celé výzkumné části je znát že studentka věnovala zpracování i vyhodnocení získaných dat hodně času a energie. Obeznamuje přehledně čtenáře s výsledky dat závěry empirické části. Nedílnou součástí jsou i přílohy, které dotvářejí celkový dojem o výzkumné části a doplňuje informace k danému rozboru a vyhodnocení dat. Empirickou část hodnotím taktéž kladně. Je cenným přínosem bakalářské práce.

Celkově hodnotím bakalářskou práci jako přínosnou, s výborným základem pro další rozšíření tématu, formu dalšího výzkumného záměru např. v magisterské práci.

Spolupráci se studentkou při vedení práci hodnotím velmi kladně. Pracovala systematicky, samostatně, s respektem a citem k danému tématu. Všechny připomínky, návrhy atd. konzultovala se zájmem a vlastním názorem a vkladem. Oceňuji vytvoření vlastního dotazníku na dané téma a náhled po jeho použití a na jeho rozšíření k dalším výzkumným záměrům.

Otázky k obhajobě:

1. Jak s odstupem času vnímáte práci na empirické části Vaší práce a dosažené výsledky?
2. Jakým směrem by podle Vás mohl směřovat do budoucna výzkum v oblasti šikany?

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: výborně

Datum, podpis: 10. 9. 2012

A handwritten signature in blue ink, consisting of a large, stylized initial 'J' followed by a cursive name.

**Posudek oponenta bakalářské práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky: Barbora Straková
 Obor studia: Psychologie
 Název práce: Šikana na základních školách
 Oponent práce: Mgr. Lucie Vacková

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 84

Počet stránek příloh: 67

Počet titulů v seznamu literatury: 31

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Oborová příslušnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

		x		
--	--	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	x			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

		x		
--	--	---	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

		x		
--	--	---	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

		x		
--	--	---	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

		x		
--	--	---	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

x				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

		x		
--	--	---	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

		x		
--	--	---	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

		x		
--	--	---	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

- 1) Jakým způsobem pracuje psycholog s dětmi, které zastávaly při šikaně roli agresorů?
- 2) Kteří další odborníci mohou pracovat s dětskými kolektivy zasaženými šikanou? Jmenujte příklady státních i nestátních organizací a zařízení věnujících se této problematice.
- 3) Dle jaké předlohy jste vycházela při tvorbě dotazníku?

Celkové zhodnocení (klady a nedostatky):

Autorka bakalářské práce věnovala pozornost problematice šikany na základních školách. V teoretické části se zabývá vysvětlením klíčových pojmů, popisuje projevy a různé formy šikany, představuje obraz hlavních protagonistů šikany, obraz oběti a agresora. Dále se pak soustřeďuje na příčiny vzniku tohoto sociálně patologického jevu, zejména na rodinné a školní prostředí a nastiňuje možnosti řešení šikany, přičemž vychází z poznatků zakotvených pouze v odborné literatuře. Osobní zkušenost z praxe v PPP či na stáži v Trianglu, již uvádí v úvodu BP, bohužel v textu nevyužila. V empirické části práce autorka představuje kvantitativní výzkumné šetření vycházející z analýzy dat získaných formou osobně vytvořeného dotazníku, jehož cílem bylo zmapovat vnímání problematiky šikany u žáků druhého stupně ZŠ.

Po stránce gramatické hodnotím práci na výbornou. Větší připomínky mám k formální a obsahové podobě BP. Autorka nezachovala jednotnou citační normu, v celém textu kombinuje dva způsoby odkazování na primární i sekundární zdroje. Práce neobsahuje osobní stanoviska, zkušenosti, postřehy z praxe. Autorka zcela vynechala popis průběhu diskuse s dětmi, která následovala po dotazníkovém šetření, přestože se o ní zmiňuje na začátku i v závěru práce. Překvapilo mne, že v BP zazněla plná jména ZŠ, jež souhlasily s uskutečněním výzkumného šetření.

Celkově u autorky BP oceňuji pečlivost a propracování tématu, jakož i vytvoření samotného dotazníku, který by mohl být inspirací pro další zájemce o danou problematiku.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: velmi dobře

Datum, podpis: 11. 9. 2012

